

Mikä jälki jää?

Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön

LASTENSUOJELUN
KESKUSLIITTO

Mikä jälki jää?

Opas lastensuojelun jälkihuoltotyöhön

toim. Saana Pukkio & Tiia Hipp

© Lastensuojelun Keskusliitto ja kirjoittajat

Kuvitus: Katri Mänty

Graafinen suunnittelu: Veikko Anttila / Kinestasis Oy

ISBN 978-952-7002-16-2 (pdf)

Helsinki 2016

Sisältö

Esipuhe 2

1 Mitä jälkihuolto on 5

Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena 6

Toimiva käytäntö: Lausteen perhekuntoutuskeskuksen itsenäistymisyksikkö Väinölä 25

Toimiva käytäntö: Omilleen-tukihenkilötoiminta 27

Havaintoja jälkihuoltoa koskevasta kokemus- ja tutkimustiedosta 29

2 Jälkihuoltoa koskeva sääntely 47

Jälkihuollon lainsäädäntö ja laatusuositukset 48

Jälkihuollon ohjaus ja valvonta 59

Kansainväliset jälkihuoltostandardit 62

3 Jälkihuollon prosessit 69

Prosessit jälkihuoltotyön tukena 70

Toimiva käytäntö: Jälkihuollon prosessi SOS-Lapsikylässä 87

Toimiva käytäntö: Läheisneuvonpito 90

Jälkihuollon erityiskysymys: Yksin Suomessa – ilman huoltajaa tulleiden lasten jälkihuolto 93

4 Asiakkaana jälkihuollossa 101

Nuorten osallisuus ja kokemustieto jälkihuollon kehittämisessä 102

Asiakasnäkökulman kerääminen jälkihuollossa 118

Nuorten ääni kuuluviin 126

Mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus

– kolmen kohtauksen käsikirjoitus 128

Toimiva käytäntö: Veturointi – kokemosaaamista, tukea ja osallisuutta 131

Kirjoittajat 137

Esipuhe

Hanna Heinonen

Sijaishuollon kokonaisvaltaiseen kehittämiseen kuuluu tärkeänä osana sijaishuollon jälkeisestä ajasta ja jälkihuollosta huolehtiminen. Jälkihuollolla varmistetaan, että sijaishuollossa saadut muutokset kantavat lapsen ja nuoren tulevaisuuteen. Lastensuojelun Keskusliitto on yhdessä jäsenyhteisöjensä kanssa tehnyt jo pitkään tehnyt töitä jälkihuollon laadun vahvistamiseksi.

Vuonna 2004 julkaistu Jälkihuolto-opas (LSKL 2004; toim. Sari Laaksonen) on toiminut käytännön ohjenuorana ja laatusuosituksena monille jälkihuollon kanssa työskenteleville näihin päiviin asti. Nyt käsillä oleva teos on sille eräänlainen itsenäinen jatko-osa. Uuden oppaan avulla pyritään tarjoamaan selkiytystä jälkihuollon kokonaiskuvaan sekä välineitä laadukkaan ja tuloksellisen jälkihuollon toteuttamiseen. Tarkoituksena on myös kannustaa pohtimaan jälkihuolto-prosessia ja toimintakäytäntöjä entistä enemmän asiakkaan näkökulmasta.

Lastensuojelu tuli monien arviointien kohteeksi 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneiden tapahtumien johdosta vuonna 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön Toimiva lastensuojelu -työryhmä julkaisi loppuraporttinsa vuonna 2013, minkä jälkeen koottiin Toimiva lastensuojelu -toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Lastensuojelun Keskusliitto nosti tässä yhteydessä esiin, ettei sijaishuollon kokonaisvaltainen kehittäminen saa jäädä toteuttamissuunnitelman ulkopuolelle. Jälkihuolto nostettiin kehittämisskohteeksi toteuttamissuunnitelmaan.

Toteuttamissuunnitelman kokoamisen yhteydessä keskusliitto ilmaisi myös kiinnostuksensa Jälkihuolto-oppaan päivittämiseen. Oppaan päivittämistä varten koottiin työryhmä, jossa olivat mukana seuraavat asiantuntijat: Teija Aaltonen (Porin kaupunki), Kai Laitinen (Erytishuoltojärjestöjen Liitto EHJÄ ry), Kari Kokko (Ammatillisten perhekotien liitto ry), Juha Oksanen (Lausteen perhekuntoutuskeskus), Minna Pitkänen (Helsingin kaupunki), Matti Salminen (Valtion koulukodit) ja Ritva Seppälä (Kouvolan kaupunki).

Ryhmän jäsenet tuottivat myös tekstiä nyt julkaistavaan oppaaseen. Ryhmän työskentelyä johtivat Lastensuojelun Keskusliiton erityisasiantuntijat

Tiia Hipp ja Martti Kemppainen, ja työryhmätyöskentelyn jälkeen oppaan toimittamisesta on vastannut erityisasiantuntija Saana Pukkio. Lämmin kiitos kaikille heille oppaan päivittämisen edistämisestä!

Moni asia suomalaisessa lastensuojelussa ja jälkihuollossa on muuttunut vuoden 2004 Jälkihuolto-oppaan julkaisemisen jälkeen. Lainsäädännössä merkittävimpiä muutoksia ovat olleet vuonna 2008 voimaan tullut lastensuojelulaki ja vuoden 2015 alussa voimaan tullut uusi sosiaalihuoltolaki. Jälkihuollon toimintaympäristön kannalta olennaisia muutoksia ovat olleet sijoitusten määrän kasvu ja painopisteen siirtäminen perhehoitoon. Muutoksia on tapahtunut myös sijaishuollon palveluiden järjestämisessä. Sijaishuollon kentälle on astunut uusia toimijoita laitoshoidon siirryttyä entistä enemmän yksityisten sijaishuollon toimijoiden vastuulle. 2000-luvulla kunnat ovat alkaneet ostaa myös avohuollon palveluilta yksityisiltä palveluntuottajilta, mikä on samalla merkinnyt jälkihuollon palveluiden osittaista markkinaistumista.

Muutoksista huolimatta hämmästyttävän monet asiat ovat pysyneet samanlaisina suomalaisessa jälkihuollossa. Vuoden 2004 Jälkihuolto-oppaan johdannossa listattiin ilmiöitä, joilla perusteltiin tarvetta jälkihuoltoon koskevalle oppaalle. Näitä olivat muun muassa seuraavat: lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokevat kaipaavansa selkeämpää ohjeistusta jälkihuollosta; jälkihuoltoon siirtyvät nuoret eivät läheskään aina tiedä, mitä jälkihuolto käytännössä tarkoittaa ja mihin he ovat oikeutettuja; valtakunnallisesti katsoen jälkihuollon toimintakäytännöt ovat epäyhtenäisiä ja vaihtelevia; tutkimus- ja tilastotietoa jälkihuollosta on varsin vähän. Kaikki edellä mainitut ilmiöt ovat edelleen ajankohtaisia vuonna 2016.

Tiettyjen ilmiöiden pysyvyydestä huolimatta mikään ei ole pysyvämpää kuin muutos. Tätä johdantoa kirjoittaessa suomalaisessa lastensuojelussa on tapahtumassa muutoksia, joiden suunnasta tai vaikutuksista ei ole vielä kenelläkään varmaa tietoa. Sipilän hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma on käynnistymässä ja samaan aikaan väännetään kättä myös sote-uudistuksen toteuttamisesta. Kummallakin uudistuksella on kauaskantoisia vaikutuksia lastensuojelun ja sitä kautta myös jälkihuollon järjestämiseen, joka on ainakin tähän saakka kuulunut sijoituksen tehneen kunnan järjestämisvastuulle.

Tämä teos, kuten edeltäjänsäkin, on tarkoitettu jälkihuollon kokonaiskuvaan selkiyttäväksi käsikirjaksi. Teos on suunnattu ensisijaisesti jälkihuolto-

työtä tekeville, mutta myös muille lastensuojelun ja sosiaalialan ammattilaisille. Se soveltuu myös oppikirjaksi sosiaalialan eri oppilaitoksiin.

Oppaan teksteissä keskitytään itsenäistävään jälkihuoltoon eli tilanteisiin, joissa sijoitus päättyy nuoren täysi-ikäistymiseen tai nuori on täysi-ikäisyyden kynnyksellä. Sisältöjä on mahdollista soveltaa myös sijaishuollosta kotiin palaavien lasten ja nuorten jälkihuollon toteuttamiseen. Oppaassa tarkastellaan mitä jälkihuolto on, mitä siitä tiedetään tutkimusten valossa ja miten lainsäädäntö ja viranomaisohjeet sääntelevät jälkihuoltoa. Tavoitteena on antaa välineitä tuloksellisen jälkihuollon toteuttamiseen ja kuvata toimivaa jälkihuollon prosessia. Teoksessa on myös nostettu esiin kokemuksia ja hyväksi havaittuja jälkihuollon käytäntöjä eri puolilta Suomea.

Oppaassa on haluttu nostaa esiin erityisesti jälkihuollossa olevien nuorten omaa näkökulmaa ja osallisuutta. Jälkihuollossa olevat nuoret ovat pääasiassa jo täysi-ikäisiä, mutta monet heistä tarvitsevat ulkopuolisen aikuisen tukea itsenäistymiseen. Taloudellisen ja materiaalsen tuen lisäksi nuoret itse kokevat tarvitsevansa ennen kaikkea rinnalla kulkijaa, jolla on aikaa kuunnella ja olla läsnä. Jälkihuollon tärkein työmenetelmä on kohtaaminen, jossa nuori tulee nähdyksi ja kuulluksi omana itsenään.

Lastensuojelun Keskusliitto kiittää lämpimästi kaikkia oppaaseen asiantuntemustaan antaneita yhteistyötahoja sekä oppaan rahoittamiseen osallistunutta Päivikki ja Sakari Sohlbergin säätiötä. Toivottavasti tämä julkaisu herättää lukijassa ajatuksia ja kysymyksiä siitä, miten jälkihuolto-työtä voitaisiin tulevaisuudessa kehittää vieläkin asiakaslähtöisempään ja laadukkaampaan suuntaan.

1

Mitä jälkihuolto
on

Jälkihuolto kasvun ja itsenäistymisen tukena

Saana Pukkio ja Susanna Hoikkala

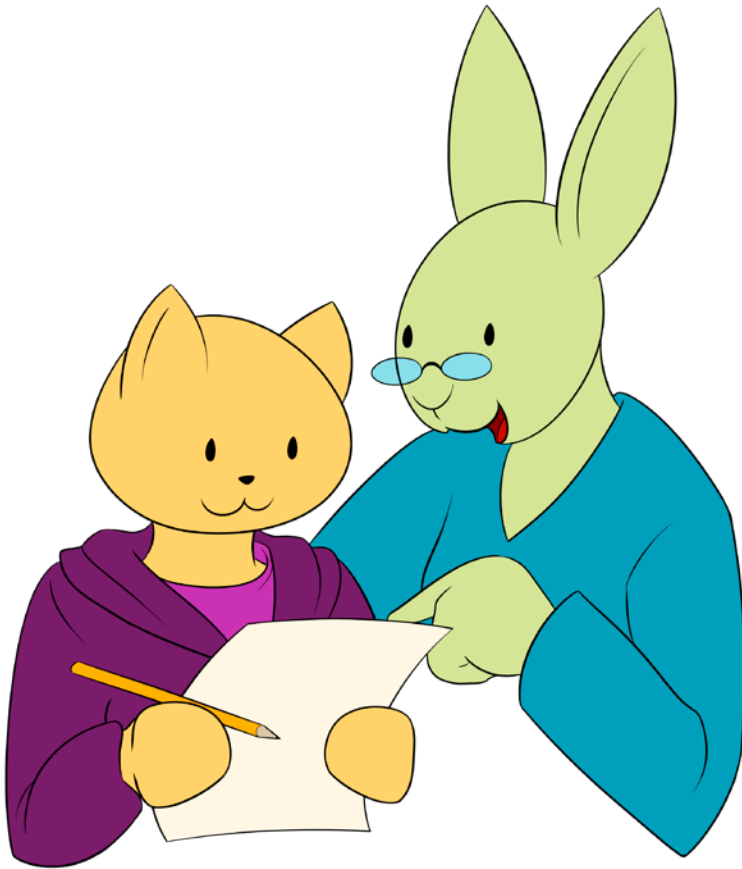
Yksi sijaishuollon tärkeimpiä tehtäviä on tukea lasta tai nuorta hänen kasvussaan ja kehityksessään kohti aikuisuutta. Aikuisuuden kynnyksellä olevien nuorten kohdalla sijaishuollon keskeisenä tehtävänä on valmistaa nuorta itsenäiseen elämään; siihen, että nuori voi ottaa vastuun omasta elämänsä kulustaan ja tulee toimeen omillaan. Pelkkä sijaishuolto ei useinkaan ole riittävää, vaan lapsi tai nuori tarvitsee sijoituksen jälkeen jälkihuollon tukea, jolla pyritään turvaamaan aiemman sijaishuollon kantavuus sekä helpottamaan kotiutumista tai nuoren itsenäistymistä (HE 252/2006).

Sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa ei tulisikaan nähdä erillisinä prosesseina, vaan toisiinsa limittyvinä vaiheina lapsen tai nuoren asiakaspolussa. Ilman onnistunutta jälkihuoltoa sijaishuollon aikana saavutetut myönteiset muutokset lapsen tai nuoren elämässä ovat vaarassa valua hukkaan. Toisaalta ajoissa suunniteltu jälkihuolto voi tukea lasta tai nuorta sekä hänen perhettään jo sijaishuollon aikana siten, että syntyy tunne tulevaisuuden mielekkyydestä ja turvallisuudesta – siitä, että joku välittää ja on kiinnostunut lapsesta tai nuoresta sijoituksen jälkeenkin.

Tässä osiossa tarkastelemme jälkihuollon keskeisiä tavoitteita ja sitä, mitä jälkihuoltotyö voi pitää sisällään. Pääpaino on itsenäistyvien nuorten tukemisessa ja heidän kanssaan tehtävässä jälkihuoltotyössä. Lastensuojelulaki kuitenkin lähtee yksiselitteisesti siitä, että jälkihuolto on järjestettävä aina sijaishuollon päättymisen jälkeen, riippumatta siitä, minkä ikäisenä sijaishuolto päättyy. Näin ollen tässä luvussa esitetyt periaatteet pätevät myös pienempien lasten jälkihuoltoon.

Miksi jälkihuoltoa?

Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen perustuu lastensuojelulakiin ja sen velvoitteisiin. Kaikille huostassa olleille sekä yhtäjaksoisesti yli kuusi kuukautta kodin ulkopuolelle sijoitetuina olleille lapsille ja nuorille on järjestettävä jälkihuoltoa. Suomessa lastensuojelulainsäädäntö määrittää jälkihuollon sekä kunnan velvollisuudeksi järjestää ja tarjota nimenomaisia jälkihuollon palveluita että lapsen oikeudeksi saada niitä.

Jälkihuolto on huostaan otettujen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten lastensuojeluprosessin viimeinen vaihe, jolla pyritään turvaamaan avo- ja sijaishuollossa saavutetut myönteiset tulokset lapsen tai nuoren elämässä. Markku Jahnukainen on arvioinut, että jälkihuolto saattaa olla jopa tärkein osa lastensuojelun järjestämien auttamistoimenpiteiden ketjussa: sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten jakautuminen pysyvämmiin hyvin ja heikosti selviytyviin näyttää Jahnukaisen mukaan tapahtuvan vasta hieman yli 20 vuoden iässä. Lisäksi monet nuoret ovat vasta tässä vaiheessa halukkaita ottamaan viranomaisten tarjoamaa tukea vastaan. (Jahnukainen 2004, 323.)

Sijaishuollosta irtautumiseen ja sen jälkeiseen elämäntapaan on keskitytty tutkimuksissa varsin vähän, mutta tehtyjen tutkimusten perusteella voidaan

todeta, että monen sijaishuollosta itsenäistyvän nuoren tulevaisuudennäkömät ovat monella eri mittarilla arvioituna heikommalla kuin ikätovereidensa (Collins 2001; Stein 2009, 420–421; ks. myös Susanna Hoikkalan artikkeli tässä teoksessa). Steinin (2006, 423) mukaan sijaishuollosta itsenäistyneet nuoret ovat länsimaissa yksi yhteiskunnan syrjäytyneimmistä ryhmistä.

Nyky-yhteiskunnassa siirtymä nuoruudesta aikuisuuteen kestää suhteellisen kauan ja tavallisesti vanhemmat pysyvät tärkeinä emotionaalisen, sosiaalisen ja materiaalisen tuen lähteinä koko itsenäistymisprosessin ajan (Collins 2001). Osalla sijaishuollon päättävistä nuorista näin ei ole, vaan suhde omiin vanhempiin ja muuhun läheisverkostoon saattaa olla ohut tai täysin katkennut. Moni nuori ei voi luottaa itsenäistymisprosessissaan siihen, että vanhemmilla olisi mahdollisuutta tukea häntä emotionaalisesti tai materiaalisesti. Sijaishuollon päättyessä nuori on usein monen samanaikaisen haasteen edessä: hänen tulisi irtautua sijaishuoltopaikastaan niin fyysisesti kuin emotionaalisestikin, muuttaa kenties toiselle paikkakunnalle, opiskella tai käydä töissä ja löytää oma paikkansa elämässä.

Mike Steinia (2009, 424) mukaillen voidaan todeta, että sijoitettuihin olleiden nuorten itsenäistyminen tapahtuu ikään kuin pikakelauksella: sijoitettujen nuorten itsenäistyminen puristuu olosuhteiden pakosta hyvin lyhyeen aikaikkunaan, kun heidän ikätoverinsa voivat käyttää samaan elämänvaiheeseen useita vuosia. Steinin (2009, 424) mukaan jälkihuoltoon nuorten kannalta on ongelmallista, ettei heillä useinkaan ole riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia sopeutua suuriin psyykkisiin muutoksiin, jota onnistunut itsenäistyminen edellyttää.

Sijoitettuihin olleiden nuorten kyvyt selviytyä itsenäistymisprosessista vaihtelevat nuoren kokonaistilanteesta ja voimavaroista riippuen suurestikin. Osalla nuorista on takanaan hyvin vaikeita kokemuksia ja kuormittavia tekijöitä, osa saattaa kärsiä päihde- ja mielenterveysongelmista tai neurologisista pulmista (Stein 2009, 420; Törrönen & Vauhkonen 2012, 54). Jälkihuoltoon nuorten elämänselkoon ennen sijaishuoltoa on sisällynyt monia ei-toivottuja tai epätyypillisiä vaiheita, kuten vanhempien päihteidenkäyttöä tai mielenterveysongelmia, hoidon ja kasvatuksen laiminlyöntiä, väkivaltaisuutta tai muuta kaltoinkohtelua. Toisaalta nuori on saattanut itse vaarantaa omaa kasvuaan ja kehitystään esimerkiksi käyttämällä päihteitä tai tekemällä rikoksia. Myös sijoitus kodin ulkopuolelle on itsessään vaikea ja ei-tyypillinen elämäntapahtuma. Collinsin (2001, 281) mukaan erityisesti elämän muutos- ja siirtymätilanteet ovat kriittisiä kohtia, joissa lapsen

tai nuoren elämänkulku voi lähteä joko huonoon tai hyvään suuntaan, ja riittävän tuen varmistaminen on näissä kohdissa erityisen tärkeää.

Toimiva jälkihuolto on siis lastensuojelun ja sijaishuollon vaikuttavuuden edellytys. Hyvin järjestetyllä jälkihuollolla on myös ennaltaehkäisevä merkitys, sillä sen avulla voidaan ehkäistä lapsen tai nuoren syrjäytymisen ja ajautuminen yhteiskunnan muun huolto- ja hoitokoneiston varaan. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 92.) Laaksonen (2004, 10) korostaa myös jälkihuoltovelvoitteen moraalista ulottuvuutta: ottaessaan lapsen sosiaalilautakunnan huostaan yhteiskunta on puuttunut raskaimmalla toimenpiteellä yksilön elämään, jolloin yhteiskunnan velvollisuus on vastaavasti kantaa vastuuta lapsesta siihen saakka, kunnes hän kykenee huolehtimaan itsestään.

Collins (2001) on myös esittänyt kritiikkiä jälkihuollon itsenäistämistavoitetta kohtaan. Hänen mukaansa ”itsenäisen elämän” tavoittelun sijasta jälkihuollossa tulisi puhua enemmän ”suhteissa eletävästä” tai ”suhdeperustaisesta” elämästä (interdependent living). Itsenäisen elämän asettaminen jälkihuollon tavoitteeksi saattaa vahvistaa kohtuuttomia odotuksia nuoria kohtaan, korostaa sosiaalista erillisyyttä, kieltää nuoren tarpeet liittymiseen ja yhteenkuuluvuuteen sekä jättää vastuun selviytymisestä yksin nuoren harteille. Suhdeperustaisuus sen sijaan painottaa myönteisen ja riittävän vuorovaikutuksen merkitystä yksilöiden, ryhmien ja sosiaalisten järjestelmien välillä. (Collins 2001, 288.) Collinsin esittämä kritiikki onkin hyvä pitää mielessä, kun suunnitellaan nuoren jälkihuoltoa ja arvioidaan sen onnistumista.

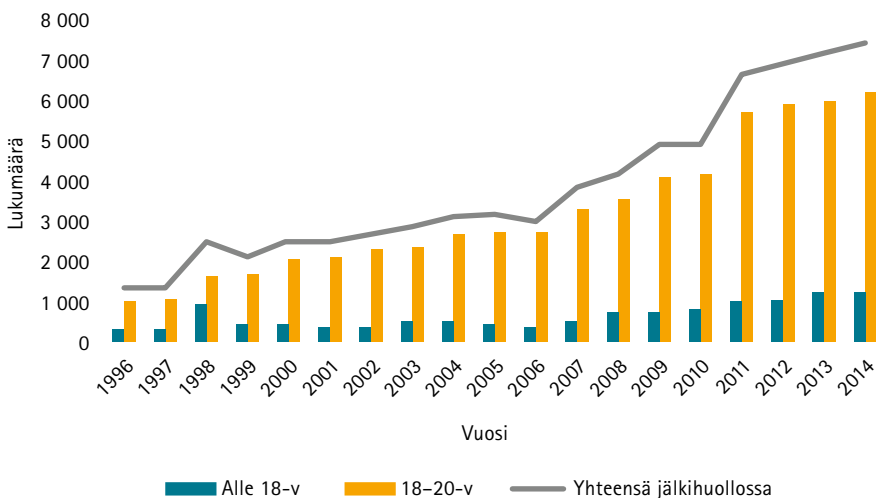
Jälkihuollon määristä

Jälkihuollon piirissä olevien lasten ja nuorten määristä, ikärakenteista ja sijoitus- ja asumismuodoista on mahdollista saada tietoa erilaisten tilastojen kautta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuosittain tuottama valtakunnallinen lastensuojelutilasto ja saman laitoksen ylläpitämä Sotkanet.fi-palvelu tarjoavat koko maan kattavaa tietoa. (Lastensuojelu 2014; Sotkanet.fi.) Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelua ja siten myös jälkihuoltoa koskevat tilastotiedot ovat saatavilla kuusikkokuntien raportista. (Ahlgren-Leinvuo, 2015.)

Lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten määrän tiedetään moninkertaistuneen viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Määrälistä lisääntymistä on tapahtunut kaikilla lastensuojelun osa-alueilla avo- huollon piirissä olevista kodin ulkopuolelle sijoitettuina oleviin. Vuonna

2014 kiireellisten sijoitusten ja huostassa olleiden lasten määrät kuitenkin vähenivät.

Vuonna 2014 kodin ulkopuolelle oli sijoitettuna yhteensä 17 958 lasta. Heistä huostassa oli 10 675 lasta, mikä on 1,4 % vähemmän kuin vuonna 2013. Kiireellisesti sijoitettujen lasten määrä (3 773) väheni 10 % vuonna 2014. Avohuollon asiakkaana oli yhteensä 90 269 lasta ja nuorta. Huostaanottoja päättyi 1204 kappaletta. 0–17-vuotiaiden lasten osalta 460 ja 18 vuotta täyttäneiden osalta 744 huostaanottoa. (Lastensuojelu 2014. SVT. THL 17.12.2015.)

Kuvio 1. Lastensuojelun jälkihuollossa olleet alle 18-vuotiaat ja 18–20-vuotiaat vuosina 1996–2014.

Jälkihuollossa olleiden asiakkaiden lukumäärä on niin ikään kasvanut. Kun vuonna 1996 0–20-vuotiaiden jälkihuoltoasiakkaiden määrä oli 1 327¹, oli vastaava luku vuoden 2014 osalta 7 482 (kuvio 1). Vuonna 1996 määrä merkitsi noin 4 % osuutta kaikista lastensuojelun avohuollon 0–20-vuotiaista asiakkaista (33 269), kun vuonna 2014 se oli noin 8 % (90 269). Jälkihuollon piirissä vuonna 2014 olleista enemmistö (83 %) oli 18 vuotta täyttäneitä (6 234). Jälkihuolto näyttäytyykin valtakunnallisten tilastojen

¹ Luku ei sisällä Espoon tietoa.

valossa ennen kaikkea itsenäistyvien nuorten palveluna. (Lastensuojelu 2014, 7, 13.)²

Vuonna 2014 kuudessa Suomen suurimmassa kaupungissa oli jälkihuollossa yhteensä 2 589 lasta ja nuorta, joista 2 371 oli 18–20 vuotiasta nuorta ja 218 tätä nuorempia (taulukko 1). Kyseisten kaupunkien jälkihuollossa olleiden kokonaismäärä (2 589) kasvoi edelliseen vuoteen verrattuna 10,8 % (2 336 vuonna 2013).

Taulukko 1. Kuusikkokuntien jälkihuollossa olleet lapset ja nuoret vuonna 2014 (Ahlgren-Leinvuo 2015, 22)

	Helsinki	Espoo	Vantaa	Turku	Tampere	Oulu	Yhteensä
0–17-v	54	38	30	10	35	51	218
Vuoden aikana 18 v täyttäneet	1059	370	236	240	232	234	2371
0–20-v yhteensä	1113	408	266	250	267	285	2589

Kuusikkokunnissa alaikäisistä jälkihuollossa olevista noin puolet on 16–17-vuotiaita, vuonna 2014 heitä oli yhteensä 117 (n=218). 13–15-vuotiaita oli jälkihuollossa yhteensä 46 ja 7–12-vuotiaita 48. Tätä nuorempia oli yhteensä 7 ikäryhmässä 3–6-vuotiaat.

Tarja Heino (2014, 292) on esittänyt kaksi havaintoa jälkihuollossa olevien 18–20-vuotiaiden nuorten määrän lisääntymisestä. Hänen mukaansa kasvu voi ensinnäkin kertoa yhä useamman nuoren saamasta tuesta siirryttäessä sijoituksen jälkeiseen itsenäiseen asumiseen, opiskelija- tai työelämään. Toiseksi kasvu voi hänen mukaansa ilmentää välinputoamisen vaaraa tukiviidakossa sekä tarvetta räätälöityyn tukeen ja yksilölliseen rinnalla kulkemiseen.

Jälkihuollon kustannuksista

Suomessa on saatavilla niukasti eriteltyä tietoa lastensuojelun kustannuksista (esim. Heinonen, Väisänen & Hipp 2012; Kapiainen, Väisänen & Haula 2014, 72–74). Se kuitenkin tiedetään, että sijaishuollon kustannukset haukaavat merkittävän osan lastensuojelun kokonaiskustannuksista. Toimiva

2 Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012, 97) toteaa lastensuojelua koskevassa tarkastusraportissa seuraavaa: "Jälkihuollossa olevat alaikäiset rinnastetaan avohuollon asiakkaiksi, minkä seurauksena alaikäisten jälkihuollon kestoa on vaikea arvioida. Tämä voi käytännössä merkitä sitä, että näille lapsille järjestetään jälkihuollon palveluja ja tukitoimia mutta avohuollon nimikkeellä. Tällöin heidät saatetaan myös tilastoida avohuollon asiakkaiksi. Tämä voi selittää sitä, miksi alaikäisten osuus jälkihuollon asiakkaista on vähäinen."

jälkihuolto edellyttää riittäviä resursseja ja taloudellista panostusta. Jälkihuollon kustannuksista saatava tieto on kuitenkin hajanaista. Esimerkiksi jälkihuollon tilaa vuonna 2009 12 kunnassa tarkastelleessa selvityksessä todetaan, että puolet tutkituista kunnista ei pysynyt erittelemään jälkihuollon kustannuksia (Törmä ym. 2009, 25–26). Raportin laatijoiden mukaan selvityksessä saadut tiedot viittaavat kustannusten suureen kunnittaiseen vaihteluun (emt. 25).

Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelua koskevan raportin mukaan jälkihuollon kustannusten osuus lastensuojelun kokonaiskustannuksista (vajaat 330 miljoonaa euroa) oli noin 10,7 miljoonaa euroa vuonna 2014. Jälkihuollon kokonaiskustannusten erittelystä ilmenee, että kaupungit käyttivät omana tuotantona tuotettuihin jälkihuollon palveluihin noin 6 ja ostopalveluihin noin 4,7 miljoonaa euroa (Ahlgren-Leinvuo 2015, 42). Kuusikkokuntien raportissakin todetaan, että jälkihuollon kustannusten erittely on hankalaa kuntien vaihtelevista kirjaamiskäytännöistä johtuen.

Valtiontalouden tarkastusviraston raportissa (2012, 101) on kiinnitetty huomiota kunnan omana tuotantona ja ostopalveluna hankittaviin jälkihuoltopalveluihin. Raportin mukaan nuoren jääminen sijaishuollon jälkeen sijoituskuntaan lisää ostopalveluja ja edistää jälkihuollon ulkoistusta. Kyseisten jälkihuoltopakettien³ todetaan olevan kalliita ja osittain siksi niitä hankitaan lyhyiksi ajoiksi. Samassa yhteydessä todetaan, että sosiaalityöntekijän on tunnettava hyvin sijoituskunnan jälkihuollon palvelut voidakseen hankkia niitä onnistuneella tavalla. Toisaalta sijaishuoltopaikat voivat katsoa, että kunnat eivät välttämättä halua hankkia tarvittavia palveluita niiden hinnan takia. Raportin mukaan keskusteluun kytkeytyykin kysymys lapsen edun toteutumisesta⁴. (Emt. 109.)

Raportissa tunnistetaan kuntien vaikeudet määritellä riittävän tarkasti ja konkreettisesti, mitä ne haluavat esimerkiksi itsenäiseen elämään valmentamisen pitävän sisällään. Epäselvyyttä voi syntyä myös siitä, millaista itsenäistymisen tukea oletetaan kuuluvan jo sijaishuollon aikaiseen työskentelyyn ja siten sijaishuollon kustannuksiin. Tästä voi aiheutua kaksinkertaisia kustannuksia (emt. 119). Kunnan itse tuottamissa palveluissa tällaisten

3 Niin sanotut jälkihuoltopaketit (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 108–109) sisältävät tietyn määrän viikoittaisia tapaamisia, asumisessa, arjessa ja rahankäytössä ohjaamista, ympärivuorokautista puhelinkontaktia, tukea harrastusmenoihin ja matkakuluihin sekä mahdollisia perhehoitajapalkkioita.

4 Lapsen edun toteutumisesta huostassapidon lopettamisen yhteydessä ks. Pitkänen 2008, erityisesti 84–127.

epäselvyyksien välttäminen voi toteutua paremmin kuin ostopalvelujen kohdalla. (Emt. 109–110.)

Kunnat kilpailuttavat jälkihuollon palveluita julkisten palveluiden hankintamenettelyjen periaatteiden mukaisesti. Näissä kilpailutuksissa määritellään jälkihuoltopalveluiden sisältöjä ja jälkihuoltotyön konkreettisen toteuttamisen periaatteita. Jälkihuoltopalveluiden kilpailuttamista koskevat kuitenkin samat pulmat kuin muitakin sijaishuollon palveluiden hankintamenettelyjä: niiden kautta voi olla vaikea saada esille työn laadukkuutta ja tarkasta laatuksien määrittelystäkin huolimatta ne jättävät paljon tulkinnanvaraa käytännön toteutuksessa. Jälkihuoltopalveluihin ja niiden hankintaan voi sisältyä myös enemmän yksilökohtaista räätälöintiä kuin muihin lastensuojelupalveluihin, jolloin palvelun sisällön ja toteuttamisen joustava määrittely on välttämätöntä. (Hoikkala & Lavikainen 2015.)

Edellä sanotun perusteella näyttääkin siltä, että jälkihuollon resursseista ja kustannuksista olisi hyvä tuottaa nykyistä eritellympää tietoa. Käytännön toimijat ovat esittäneet huolensa siitä, että jälkihuoltoon panostaminen ei ole riittävässä suhteessa muuhun lastensuojeluun ja sijaishuoltoon. Toimivalla ja tarkoituksenmukaisella jälkihuollolla voidaan mahdollistaa aiemmissa vaiheissa aikaansaatu tulosten jatkuvuus ja tukea onnistuneita siirtymiä pois sijaishuollosta. Tämä vaihe onkin vähintään yhtä tärkeä kuin muutkin siirtymävaiheet lastensuojeluprosesseissa ja siitä syystä siihen tulee panostaa riittävästi.

Sijoittaminen jälkihuoltona

Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle jälkihuoltona. Sijoittaminen jälkihuoltona ei tarkoita kuitenkaan samaa asiaa kuin sijaishuolto, koska sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalihuollon johtavan viranhaltijan ja tahdonvastaisissa huostaanotoissa hallinto-oikeuden huostaanottama lapsi. Kunkin vuoden aikana sijoitetun lapsen ja nuorten viimeisimmän sijoitustiedon mukaan oli vuonna 2014 maassamme yhteensä 2 124 jälkihuoltona sijoitettua. Heistä 209 oli 0–17-vuotiaita ja loput 18–20-vuotiaita (1 915). Jälkimmäinen määrä sisältää lapset, jotka ovat täyttäneet 18 vuotta vuoden 2014 aikana (ikä tieto on vuoden lopussa 31.12.2014).

Kuten taulukosta 2 ilmenee, enemmistö alaikäisistä jälkihuollossa sijoitetuina olleista lapsista ja nuorista oli omassa kodissaan vanhemman kanssa (n=161). Vuoden aikana 193 lapsen ja nuoren sijoitus omaan kotiin

Taulukko 2. Vuonna 2014 jälkihuollossa sijoitettuna olleet lapset ja nuoret (n=2124). (Lähde: Lastensuojelu SVT THL 10.12.2015).

	0–17-vuotiaat	18 vuotta täyttäneet
Sukulaisperhe	7	50
Sijaisperhe	11	468
Ammatillinen perhekoti (perhekoti)	1	137
Ammatillinen perhekoti (laitos)	1	44
Lastensuojelulaitos	6	259
Perhekuntoutusyksikkö		1
Koulukoti		22
Päihdehoitolaitos		6
Kehitysvammalaitos	1	38
Oma koti (vanhemman kanssa)	161	193 (sijoitus on päättynyt lapsen täytettyä 18 vuotta)
Itsenäinen tuettu asuminen	18	618
Muu	3	79
Yhteensä 2124	209	1915

lkä vuoden lopussa 31.12.2014

vanhempien kanssa päättyi heidän täytettyään 18 vuotta. Täysi-ikäisistä valtaosa asui joko itsenäisesti tuetussa asumismuodossa (n=618), sijaisperheessä (n=468) tai lastensuojelulaitoksessa (n=259).

Huostaanoton päättymistä koskevissa tutkimuksissa (Hiitola 2009; Pitkänen 2009) on tehty samansuuntaisia havaintoja siitä, että suuri osa alaikäisistä sijaishuollon päättävistä palaa asumaan perheensä luo. Johanna Hiitolan (2009) tutkimuksessa tuo osuus oli noin 85 % (n=27, kokonaisaineistossa oli yhteensä 89 lasta ja nuorta). Samasta selvityksestä ilmenee, että 47 % (n=47) täysi-ikäisenä sijaishuollon päättäneistä ei ollut muuttanut takaisin perheensä luo. Täysi-ikäisistä palasi 19 % takaisin perheeseen, josta heidät oli otettu huostaan (Hiitola 2009, 25).

Jälkihuollon muodot

Jälkihuoltoa toteutettaessa tulisi huomioida jälkihuollon yksilöllisyys. Lasten ja nuorten tuen tarpeet ja voimavarat ovat erilaisia, jolloin myös jälkihuollolle asetettavat tavoitteet ja järjestettävät tuen muodot vaihtelevat lapsen tai nuoren elämäntilanteesta riippuen. Sijaishuollon jälkeen nuorten elämänpolut kulkevat eri tavoin, jolloin myös nuorille tarjottavien palveluiden täytyy olla sellaisia, että ne huomioivat nuorten elämäntilanteiden

kirjon (Törrönen & Vauhkonen 2012, 91). Täysi-ikäisten jälkihuoltoon nuorten kohdalla on muistettava se, että nuoret päättävät itse elämästään ja asioivat jälkihuollossa vapaaehtoisesti. Tällöin jälkihuoltosuunnitelmaa laadittaessa on keskeistä ohjata ja tukea nuorta asettamaan omia tavoitteita jälkihuollon työskentelylle.

Lastensuojelulaki ei yksiselitteisesti määrittele, mitä jälkihuolto on ja mitä sen tulisi sisältää. Lastensuojelulain 76 §:ssä säädetään yleisesti jälkihuollon sisällöstä ja tarkemmat säännökset löytyvät lastensuojelulain 7 luvusta, perhehoitajien tukemista huollon siirron jälkeen koskevassa 46 §:n 2 momentista sekä ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevasta 54 §:stä. Jälkihuoltoon kuuluu sosiaalihuoltolaissa 3 luvussa mainittujen sosiaalipalvelujen, kuten esimerkiksi vertaisryhmätoiminnan ja tukihenkilön tai -perheen sekä toimeentulotuesta annetun lain mukaisen ehkäisevän toimeentulotuen ja toimeentulotuen lisäksi lastensuojelun avohuollon tukitoimia. Kyseeseen voivat siis tulla mitkä tahansa sosiaalihuollon tai terveydenhuollon palvelut, joita on järjestettävissä yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella.

Riittävän toimeentulon ja asumisen järjestäminen ovat selviytymisen perusedellytyksiä. Lastensuojelulain 76 a §:n mukaan ne onkin järjestettävä aina, kun nuoren kuntoutuminen sitä vaatii. Jälkihuoltovelvoitteen nojalla voidaan järjestää esimerkiksi seuraavia palveluita ja tukitoimia:

- Apua omien voimavarojen löytämiseksi ja tulevaisuuden suunnitteluun
- Apua asunnon hankkimiseksi
- Tukea koulunkäynnin ja opintojen aloittamiseen ja niissä suoriutumiseen
- Tukea työllistymiseen ja harjoitteluun
- Tukea harrastuksiin
- Loma- ja virkistysmahdollisuuksien tarjoaminen
- Mahdollisuus osallistua vertaistukiryhmään
- Taloudellista tukea nuoren asumiseen, koulutukseen ja muihin itsenäistymiseen liittyviin menoihin, sekä ohjausta suunnitelmalliseen rahankäyttöön
- Mahdollista saada aikuisen säännöllistä tukea sijoituksen jälkeen

Jälkihuollon sisältöä suunniteltaessa on tärkeä muistaa, että jälkihuoltoon oikeutetut nuoret eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, vaan jokaisen nuoren lähtökohdat ja tarpeet ovat erilaiset. Osa nuorista tarvitsee hyvin intensiivistä ja pitkäkestoista tukea monilla elämän osa-alueilla, toisille taas riittää kevyempi palveluohjaus ja neuvonta. Keskeistä on, että palvelujärjestelmä taipuisi vastaamaan lasten ja nuorten tarpeisiin mahdollisimman joustavasti ja asiakaslähtöisesti.

Valtiontalouden tarkastusvirasto on vuonna 2012 tekemässään tarkastuksessa selvittänyt jälkihuollon tukitoimien ja palveluiden myöntämistä kunnissa. Tarkastuksen perusteella jälkihuollon tukitoimet vastaavat tarpeisiin riittävästi. Suurin osa jälkihuollon tukitoimista sekä palveluista oli tarkastushaastattelujen perusteella kohtalaisesti saatavilla. Tarkastusviraston kuvitteellisten asiakastapausten perusteella jälkihuoltona olisi tarjottu samoja tukimuotoja ja palveluja riippumatta tarkastuskunnasta. Tukitoimien sisällöissä sekä jälkihuollon tukitoimien toteuttamisen käytännöissä saat-
taa olla suuriakin alueellisia eroja. Suurimmassa osassa kuntia ei käytetty kaikkia lastensuojelulaissa olevia jälkihuollon tukimuotoja ja palveluita. Puuttuvia tukitoimia olivat esimerkiksi tukiperhe, vertaisryhmätoiminta sekä ohjaus ja tuki asumiseen/koulunkäyntiin. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 102–105; 119.)

Psykososiaalinen tuki

Sijoituksen päätyminen – oli kyse sitten kotiutumisesta tai täysi-ikäistymisestä – on aina suuri muutos lapsen ja nuoren elämässä. Lasten ja nuorten yksilölliset tarpeet vaihtelevat, mutta on ilmeistä, että psykososiaalisen tuen tärkeyttä jälkihuollon tukimuotona ei voi liikaa korostaa. Jälkihuolto-
tonuorten ryhmiä ohjannut Pauliina Levamo on todennut itsenäistymässä olevien nuorten tarvitsevan aikuista sekä ulkoisen että sisäisen elämänhallinnan vahvistamiseen. Levamon mukaan jälkihuoltotyössä painottuvat usein ulkoiseen elämänhallintaan, kuten sosiaalityöväkijöiden hakemiseen ja asumiseen liittyvät seikat. Kuitenkin nuoret tarvitsevat itsenäistymisen tueksi myös rinnalla kulkemista ja aikuisen läsnäoloa. (Levamo 2007, 70.)

Itsenäistymisvaiheessa haavoittuvimmassa asemassa ovat ne nuoret, joilla ei ole muuta tukiverkostoa, kuten vanhempia tai sukulaisia tukena. Jälkihuollon aikana nuorelle tulisi turvata ainakin yksi tukeva aikuis- tai viranomaissuhde, oli kyse sitten lapsen asioista vastaavasta sosiaalityönteki-

jästä, nuoren sijaishuoltopaikan työntekijästä tai tukihenkilöstä. Laaksosen mukaan jälkihuollon psykososiaalisen tuen keskeisiä tavoitteita ovat nuoren tukeminen oman identiteetin ja vahvuuksien löytämisessä, ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen ja toivon ylläpitäminen. (Laaksonen 2004, 27.)

Riitta Granfelt (1993, 211) on määritellyt psykososiaalisen työn tavoitteeksi muutoksen aikaansaamisen asiakkaan ajattelussa, toimintatavoissa, sosiaalisissa suhteissa sekä sosiaalisessa tilanteessa. Psykososiaalinen työ voidaan jakaa korjaavaan ja ennaltaehkäisevään työhön, joista jälkimmäinen viittaa neuvontaan, ohjaukseen ja valistukseen, kun taas korjaava työ painottuu asiakkaan ongelmallisten elämäntilanteiden ratkaisemiseen.

Molemmat psykososiaalisen työn elementit ovat läsnä myös jälkihuollossa. Jälkihuollon psykososiaaliseen tukeen kuuluu henkilökohtainen neuvonta, ohjaus ja käytännön apu arjessa selviytymisen ja itsenäisen elämän taitoihin. Tämä voi olla esimerkiksi avun tarjoamista erilaisten lomakkeiden täyttämässä, virastoissa asioimisessa ja hyvin käytännönläheisissä asioissa, kuten vaikkapa sähkösopimuksen tai kotivakuutuksen hankkimisessa. Psykososiaaliseen tukeen kuuluu myös palveluohjaus; nuorta ohjataan hänen tarvitsemiensa palveluiden piiriin, kuten vaikkapa terveysterveystietoihin tai työvoimatoimistoon.

Jälkihuollon psykososiaalinen työ voi olla myös korjaavaa: nuorella saat-
taa olla päihteidenkäyttöön tai mielenterveyteen liittyviä ongelmia, arjen ja elämänhallintaan liittyviä haasteita tai vaikeuksia sosiaalisissa suhteissa. Nuoren ja hänen asioistaan vastaavan sosiaalityöntekijän väliset kahdenkeskiset tapaamiset ovat yksi yleisimmin käytetyistä tukimuodoista. Nuori voi saada psykososiaalista tukea myös ohjaajan tai muun työntekijän, perhetyöntekijän, tukihenkilön tai tukiperheen kautta. Jälkihuollossa olevien nuorten tukemiseen voidaan käyttää myös päihde- ja mielenterveyspalveluiden, kriminaalihuollon tai työvoimatoimistojen palveluita.

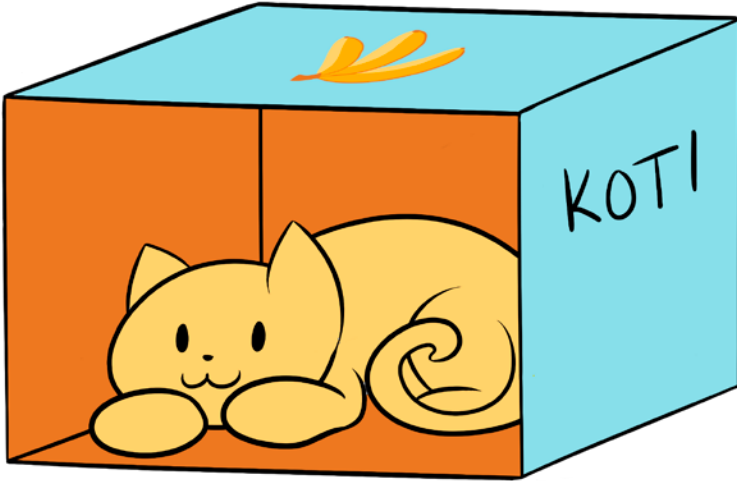
Vaikka psykososiaalisen tuen tärkeys tiedostetaan, on sen järjestämisessä kuitenkin puutteita. Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012, 103–104) on todennut raportissaan, että jälkihuollossa olevia nuoria tuetaan taloudellisesti heidän tarpeittensa mukaan, mutta itsenäistymisessä tarvittavaa henkilökohtaista tukea, ohjausta ja neuvontaa ei kyetä tarjoamaan riittävästi työntekijöiden kiireen ja työkuormituksen vuoksi. Myös Reinikaisen (2009) väitöskirjatutkimuksessa haastatellut nuorisokodista itsenäistyneet nuoret kertoivat, että henkisen ja konkreettisen tuen osuus oli jäänyt jäl-

kihuollossa vähäiseksi ja osa tutkimushenkilöistä oli kertonut voineensa itsenäisen elämänsä alkuvaiheessa psyykkisesti niin huonosti, että olisi tarvinnut psykiatriasta ammattiapua. Suurin osa heistä ei kuitenkaan ollut osannut hakea apua tai kokenut tarjottua tukea auttavaksi. (Reinikainen 2009, 96–98.)

Jotta psykososiaalinen tuki olisi asiakkaan kannalta mielekästä ja auttavaa, tulee asiakkaan ja työntekijän välillä olla luottamuksellinen ja toimiva vuorovaikutussuhde (Metteri 2012, 228). Hyvä suhde asiakkaan ja työntekijän välillä ei kuitenkaan rakennu itsestään, vaan vaatii aikaa ja ponnisteluja luottamuksen synnyttämiseksi. Nuorelle täytyy tulla tunne, että hän on arvokas ja tärkeä työntekijälle ja hänen asioistaan ollaan aidosti kiinnostuneita. Nuorella täytyy olla myös oikeus ”mokata” ja tehdä virheitä ilman, että se vaikuttaa asiakassuhteeseen kielteisesti. Luottamuksen on tärkeää rakentua molempiin suuntiin: nuoret toivovat, että myös heihin luotettaisiin, jolloin aikuisen tarjoamaan tukeen on helpompi sitoutua. (Laaksonen 2004, 27–31.)

Aikuisen tarjoaman tuen rinnalla myös muiden nuorten tarjoama vertaistuki voi olla äärimmäisen tärkeää ja arvokasta itsenäistymässä olevalle nuorelle. Vertaistukea voidaan järjestää niin yksilö- kuin ryhmämuotoisenaikin tai näiden yhdistelmänä, kuten vaikkapa Auta Lasta ry:n Veturointi-hankkeessa (ks. artikkeli tässä teoksessa). Vertaisryhmässä vertaisuus ja muiden nuorten kokemusten jakaminen voivat auttaa nuorta tuntemaan, ettei hän ole yksin omien asioidensa äärellä.

Jälkihuoltonuorten ryhmätoimintaa ohjanneen Pauliina Levamon (2007, 81–82) mukaan ryhmän etuna yksilösosiaalityöhön verrattuna on nuoren mahdollisuus saada johonkin liittymisen, kuulumisen, hyväksytyksi tulemisen, osallistumisen, osallisuuden ja vaikuttamisen kokemuksia. Osallistuminen ryhmätoimintaan voi myös rytmittää nuoren elämää tarjoamalla säännöllistä tekemistä ja jotakin mitä odottaa. Tämä on tärkeää esimerkiksi niille nuorille, jotka eivät ole töissä tai opiskele. Levamon mukaan ryhmä on nuorelle peili, josta hän voi heijastaa toimintatapojaan ja saada välineitä itsetuntemuksen parantamiseen. Ryhmämuotoinen toiminta tarjoaa myös kuulluksi tulemisen areenan ja tukee tällä tavoin nuoren toimintakykyä ja osallisuuden vahvistumista. Ryhmätoiminnalla ei kuitenkaan voida korvata yksilösosiaalityötä, vaan nämä kaksi menetelmää kulkevat rinnakkain ja tukevat toisiaan. (Levamo 2007, 81–82.)

Asuminen

Jälkihuoltoon oikeutetun lapsen tai nuoren asuminen voidaan järjestää hyvin eri tavoin hänen tuen tarpeensa, ikänsä ja jälkihuoltoa edeltäneen sijaishuoltopaikan mukaan. Nuori voi esimerkiksi asua itsenäisesti vuokra-asunnossa, johon annetaan hänen tarvitsemansa tuki. Hän voi myös siirtyä ammatillisen perhekodin tai laitoksen yhteydessä sijaitsevaan tukiasuntoon tai -yksikköön. Lisäksi tukiasumispalveluita tarjoavat yksityiset sosiaalialan palvelutuottajat. Nuori voi myös jatkaa asumistaan sijaisperheessä tai muuttaa asumaan biologisten vanhempiensa tai vanhemman luo.

Asumisen onnistumisen kannalta on olennaista, että nuori saa siihen tarvitsemansa tuen. Tukiasunnossa asuminen on varsin yleisesti käytetty asumismuoto välittömästi sijoituksen päätyttyä. Siinä nuorta tuetaan sosiaalityön menetelmin asumisen ja elämisen järjestämisessä. Tukena voi olla sosiaalityöntekijä tai asumisohjaaja, jota nuori tapaa säännöllisesti. Osassa tukiasumispalveluita tuen määrä vaihtelee asumisen keston mukaan: nuori saattaa ensin asua soluasunnossa yhteisöllisessä asumisessa, jossa on tarjolla tukea ympäri vuorokauden. Vähitellen nuori voi siirtyä omaan tuki-

asuntoon ja myöhemmin täysin itsenäiseen asumiseen. Jälkihuollon piirissä olevan nuoren asumismuoto saattaa siten usein vaihtua jälkihuollon aikana tuetusta vähemmän tuettuun ja lopulta itsenäiseen asumiseen.

Tukiasumisessa asumisohjaajat tapaavat nuoria säännöllisesti. Ohjaajan kanssa nuori voi opetella esimerkiksi raha-asioden hoitoa, kaupassakäyntiä, työnhakua tai saada tukea opiskeluihin. Myös asumiseen liittyvät asiat, kuten kodinhoito ja ruoanlaitto, ovat tärkeä osa työtä.

Monissa sijaishuoltoyksiköissä nuoria valmennetaan itsenäiseen asumiseen jo sijoituksen aikana. Nuori voi käydä harjoittelemassa yksin olemista asumisharjoitteluyksikössä viikonloppuisin tai muutaman viikon jaksoissa. Itsenäistymässä olevalle nuorten ryhmälle voidaan tarjota myös asumisvalmennuskursseja.

Osa jälkihuoltoon oikeutetuista nuorista ei halua asumaan kotikuntaansa, vaan yleisempää on, että he jäävät asumaan sijoituskuntaansa. Valtiontalouden tarkastusviraston selvityksen (2012) mukaan kotikuntaan palaamis päätös näytti olevan yhteydessä sijaishuoltopaikkaan. Laitoksissa sijoitettuna olleet nuoret palaavat useammin kotikuntaansa kuin sijaisperheessä sijoitettuna olleet nuoret. Selvityksessä sijoituskuntaan asumaan jäämisen syiksi nousivat muun muassa sijoituskunnan tarjoamat paremmat jatkokoulutus- ja työmahdollisuudet, sijaishuoltopaikan tarjoamat tukitoimet sekä sijoitusikä. Monet nuoret halusivat jälkihuollon tuen samasta laitoksesta tai sijaisperheestä, jotta kontakti tuttuihin aikuisiin säilyy. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 100.)

Taloudellinen tuki sekä opiskelun ja työllistymisen tukeminen

Lastensuojelulain 76 a §:n mukaan kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki, kun riittämätön toimeentulo on olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsella tai nuorella on oikeus saada toimeentulotukea esimerkiksi koulunkäyntiin, ammatin hankintaan tai työhön sijoittumiseen. Taloudellista tukea annettaessa toimeentulotukinormit eivät sido päätöksentekijää, vaan kysymys on aina sen arvioinnista, mikä on lapsen tai nuoren jälkihuollollinen tarve ja missä laajuudessa tukea on tähän tarkoitukseen myönnettävä. (Räty 2012, 533.)

Taloudellista tukea tarjotaan jälkihuoltonuorille välttämättömän toimeentulon lisäksi asumiseen, koulutukseen ja muihin itsenäistymiseen

liittyviin menoihin. Toimeentulotuen ohella myös niin sanotut itsenäistymisvarat katsotaan nuoren taloudelliseksi tueksi (ks. Marianne Lindqvistin artikkeli tässä teoksessa).

Törrösen ja Vauhkonen (2012) sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa selvisi, että sijoitettuina olleet nuoret mainitsivat itsenäisen elämän epäkohdista puhuttaessa usein taloudelliset tekijät. Taloudelliset tekijät paikantuivat asumiseen, työhön tai työttömyyteen, taloudenhallintaan tai toimeentulon niukkuuteen. Taloutta ei mainittu hyvinvointiin vaikuttavaksi tekijäksi silloin, jos nuorten talous on kunnossa. Sen sijaan talous kietoutuu yhteen muiden, usein sosiaalista ja henkistä hyvinvointia kuvaavien tekijöiden kanssa. Jos nuorella on taloudellisia vaikeuksia, se nousee selkeästi elämää haittaavaksi epäkohdaksi. Taloudelliset asiat herättävät huolta ja tekevät tulevaisuuden suunnittelusta epävarmaa. Kun tutkimuksessa haastatellut nuoret arvioivat arjen taitojaan, he olivat useimmiten epävarmoja juuri rahankäytön suhteen. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 57.)

Sijaishuollossa olleiden nuorten elämäntilanteet eivät ole samanlaisia työn ja opiskelun suhteen. Aiempien tutkimusten perusteella 18–21-vuotiaista nuorista, joiden huostaanotto oli päättynyt täysi-ikäistymiseen, noin kaksi kolmasosaa oli töissä tai opiskeli ja noin kolmasosa oli työtön tai työkyvytön. Eri sijaishuollon muotoja vertailtaessa näyttää siltä, että perhehoidossa olleet nuoret työllistyvät paremmin kuin laitoshoidossa olleet. (Hiitola 2009; Törrönen & Vauhkonen 2012, 59.) Törrösen ja Vauhkonen mukaan sijaishuoltopaikalla, sijoituksen syillä sekä nuorten elämäntilanteilla ja -tilanteella on merkitystä sille, kuinka nuorilla on voimia ja mahdollisuuksia hakeutua ja päästä työelämään tai opiskelemaan. Nuorten työllistyminen on ylipäänsä suomalaisessa yhteiskunnassa tällä hetkellä vaikeaa, sillä työelämää on uudistettu rajusti karsimalla avustavista tehtävistä ja avoinna oleviin työpaikkoihin vaaditaan usein koulutusta ja työkokemusta. Työllistymiseen vaikuttaa myös nuoren terveydentila, jaksaminen ja motivaatio, jotka voivat olla yhteydessä nuoren minäkuvaan ja käsitykseen itsestä; siihen, miten nuori kokee omat mahdollisuutensa ja kykynsä selviytyä. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 61.) Jälkihuollossa olevien nuorten syrjäytymisen ehkäisyn kannalta onkin keskeistä kiinnittää huomiota paitsi opiskeluun ja työelämävalmiuksiin, myös tarvittavaan psykososiaaliseen tukeen ja nuoren minäkuvan vahvistamiseen.

Lähiverkoston tukeminen

Sijoitettuina olleet lapset ja nuoret eivät elä tyhjiössä, vaan ovat aina osa laajempaa yhteisöä – oli kyse sitten syntymäperheestä, suvusta, sijaisperheestä tai sijaishuoltopaikasta. Lastensuojelulain 76 § velvoittaa tukemaan sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan, huoltajiaan ja henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on.

Lapsen tai nuoren sijoituksen päättyessä kotiutumiseen voi jälkihuollon tuki olla esimerkiksi vanhemmille järjestettäviä avohuollon palveluja tai taloudellista tukea, jolla mahdollistetaan lapsen kotiin siirtyminen tai tuetaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään. Tukimuotoja saattavat olla esimerkiksi kotipalvelu, perhetyö tai perheterapia.

Lähiverkoston olemassaolon ja tuen merkitys on kiistaton myös itsenäistyvien nuorten tukena. Esimerkiksi Törrösen ja Vauhkonen tutkimuksessa (2012, 77) sijoitettuina olleet nuoret kertoivat saaneensa sijaishuollon päättymisen jälkeen eniten apua ystäviltä, biologiselta perheeltä, sisaruksilta ja muilta sukulaisilta. Tutkimuksessa haastatellut nuoret kuvasivat suhdettaan biologisiin vanhempiin ja muihin sukulaisiin paremmaksi kuin sijaishuollon työntekijöihin. Törrösen ja Vauhkonen mukaan tämä kertoo siitä, ettei suvun ja perheen merkitys vähene nuorten mielessä sijoituksesta huolimatta. Kuitenkin reilulla viidesosalla haastatelluista nuorista oli omasta mielestään huonot suhteet sukuun, joten sukukaan ei aina sisällä myönteisiä merkityksiä. (Törrönen & Vauhkonen 2012, 80.)

Osa haastatelluista nuorista kertoi koskettavalla tavalla siitä, etteivät he oikeastaan tunne omia sukulaisiaan ja myös yhteydet sijaishuollon työntekijöihin ovat katkenneet sijoituksen päättymisen jälkeen. Sijaishuollosta itsenäistyttyään he putoavat sosiaaliseen tyhjiöön ja joutuvat rakentamaan elämänsä itsensä varassa. Tämä vahvistaa sitä ajatusta, että nuoren yhteydenpidon tukeminen perheeseen ja muihin läheisiin on merkityksellistä niin sijaishuollon aikana kuin sen päätyttyäkin. Jos hyvät ihmissuhteet päätyvät sijaishuoltoon, voi nuori jäädä liian yksin kantamaan vastuuta omasta elämästään. (Mt., 95–97.)

Yhteydenpitoa jälkihuollon aikana voidaan tukea esimerkiksi maksamalla matkakuluja, jotta nuori voi vierailla perheen, sukulaisten ja muiden läheistensä luona. Biologiset vanhemmat tai sukulaiset eivät aina ole nuoren tärkeimpiä ihmisiä, vaan sellaisia voivat olla muutkin aikuiset, kuten

sijaishuoltopaikan aikuiset. Siksi onkin tärkeää mahdollistaa yhteydenpidon jatkuminen myös entiseen sijaishuoltopaikkaan.

Lapsen tai nuoren lähiverkoston kartoittamiseen on olemassa erilaisia menetelmiä, kuten verkostokartta, sukupuu tai läheisneuvonpito (läheisneuvonpidosta ks. Tarja Heinon artikkeli tässä teoksessa). Verkostokartan avulla on mahdollista kuvata yksilön ihmissuhdekokonaisuutta. Sen avulla voi kartoittaa lapsen tai nuoren läheisiä, lapsen ja läheisten välisiä suhteita ja läheisten keskinäisiä lapsen eri elämänvaiheissa. Sen avulla voi yhdessä asiakkaan kanssa kartoittaa asiakkaan tukiverkostoja. Kartan avulla voi selvittää tuen mahdollisuuksia ja selvittää myös, mitkä ihmissuhteet ovat asiakkaan kannalta kielteisiä. Verkostokarttaa voi käyttää apuna myös, kun mietitään sosiaalityön yhteistyötahoja. (Verkostokartasta löytyy lisätietoa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen toimittamasta Lastensuojelun käsikirjasta: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyomenetelmat-ja-valineet/tyovalineet/verkostokartta>).

Lähteet

- Ahlgren-Leinvuo, Hanna (2015) Kuuden suurimman kaupungin Lastensuojelun palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2014. Kuusikko-työryhmän julkaisusarja 4/2015. Helsinki: Kuusikko-työryhmä.
- Collins, Mary Elizabeth (2001) Transition to Adulthood for Vulnerable Youths: A Review of Research and Implications for Policy. *Social Service Review* 75 (2), 271–291.
- Granfelt, Riitta (1993) Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Riitta Granfelt & Harri Jokiranta & Synnöve Karvinen & Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 175–227.
- Hallituksen esitys 252/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. [http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252?search\[type\]=pika&search\[pikal\]=252%2F2006](http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060252?search[type]=pika&search[pikal]=252%2F2006)
- Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun pirullinen tehtävä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 286–308.
- Heinonen, Hanna & Väisänen, Antti & Hipp, Tiia (2012) Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät? Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Hiitola, Johanna (2009) Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentyminen ja riskikäyttäytymisen kasaantuminen. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 293–330.
- Kapiainen, Satu & Väisänen, Antti & Haula, Taru (2014) Terveiden- ja sosiaalihuollon yksikkökustannukset Suomessa vuonna 2011. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen raportteja 3. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Laaksonen, Sari (toim.) (2004) Jälkihuolto-opas. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Lastensuojelu 2014. SVT Tilastoraportti 25/2015. Helsinki: THL.

Levamo, Pauliina (2007) Omaa elämää etsimässä. Tutkimus ryhmämuotoisen sosiaalityön mahdollisuuksista tukea nuorten itsenäistymistä. Teoksessa Alpo Heikkinen, Pauliina Levamo, Maaret Parviainen & Aili Savolainen: Näe minut – kuule minua. Kokemuksia ryhmistä. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisuja nro 11. Helsinki: Yliopistopaino, 69–157.

Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Acta Universitatis Tamperensis; 1778. Tampere: Tampere University Press.

Pitkänen, Miia (2008) Yhteiseen elämään – Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Reinikainen, Sarianna (2009) Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsingin yliopisto, Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsinki: Yliopistopaino.

Räty, Tapio (2012) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. 2. painos. Helsinki: Edita. Sotkanet.fi

Stein, Mike (2006) Young people aging out of care: The poverty of theory. Children and Youth Services Review 28 (4), 422–434.

Stein, Mike (2009) Young people leaving care. Teoksessa Gillian Schofield & John Simmonds (toim.) The Child Placement Handbook. Research, policy and practice. London: British Association for Adoption & Fostering (BAAF), 420–438.

Törmä, Sinikka & Kaakinen, Juha & Uusi-Niemi-Pirhonen, Mari & Laiho, Kristiina (2009) Jälkihuoltoselvitys. Havaintoja lastensuojelun jälkihuollon tilasta 12 kunnassa vuonna 2009. Selvitysraportti.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012) Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten hyvinvoinnista. Helsinki: SOS-Lapsikylä.

Valtionalouden tarkastusvirasto (2012) Tarkastuskertomus 6/2012. Lastensuojelu. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

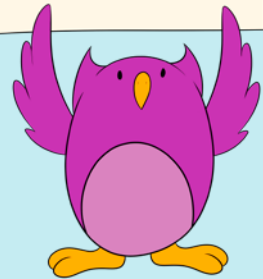
Lausteen perhekuntoutuskeskuksen itsenäistymisyksikkö Väinölä

Jesse Särs

Yhtenä esimerkkinä tuetun asumisen erilaisista muodoista on Lausteen perhekuntoutuskeskuksessa itsenäistyvien nuorten kanssa tehtävä työ. Lausteella autetaan sijaishuollosta itsenäiseen elämään siirtyvää nuorta asumiseen, opiskeluun ja työelämään liittyvissä kysymyksissä sekä tuetaan harrastuksia ja tarjotaan virkistysmahdollisuuksia. Itsenäistyvien nuorten yksikkö Väinölässä on 7+1 asiakaspaikkaa, joihin voidaan sijoittaa sekä 16 vuotta täyttäneitä sijaishuollon asiakkaita että 18–20-vuotiaita jälkihuollon asiakkaita. Osasto on kodikas ja nuorten keskuudessa suosittu. Nuorille annetaan sopivassa suhteessa vapautta ja vastuuta, jotta nuori oppii huolehtimaan itsestään ennen omaan asuntoon muuttamista. Rajoitustoimenpiteitä käytetään vain silloin kun on pakko. Kun nuori toimii sääntöjen vastaisesti, käsitellään asia ensisijaisesti keskustelun kautta, hyödyntäen mahdollisuuksien mukaan menetelmiä, joihin henkilökunta on koulutettu, kuten dialektinen käyttäytymisterapia (DKT). Meillä on Väinölässä hieno mahdollisuus hyödyntää nuorten kriisitilanteissa Perhekuntoutuskeskus Lausteen sijaishuollon moniammatillista tiimiä ja osaamista. Monilla nuorillamme onkin tapaamisia Lausteen oman päihdetyöntekijän, psykologin, toimintaterapeutin tai psykiatrin kanssa.

Väinölä koostuu neljästä osastopaikasta ja neljästä pihapiirissä sijaitsevasta itsenäistymisasunnosta. Useimmiten nuoret tulevat ensin osaston puolelle tutustumaan Väinölään ja siirtyvät myöhemmin itsenäistymisasuntoihin harjoittelemaan itsenäisempää asumista ennen omilleen muuttoa. Asuntoihin on myös mahdollista jäädä asumaan jälkihuollon ajaksi. Itsenäistymisasunnoissa nuoret hoitavat joko täysin itse tai kevyesti tuettuina ruoanlaiton, siivouksen ja ostosten teon. Oleellista on myös rahankäytön harjoittelu. Portaittain edetään vaiheeseen, jossa nuori saa kerran kuussa

Toimiva käytäntö

tililleen toimeentulotukea vastaavan summan rahaa. Yksin asumisen harjoittelun kautta nuoren muutto sijaishuollosta omaan asuntoon sujuu pehmeämmin. Koulupudokkaille Väinölä järjestää päivätoimintaa, joka pitää sisällään mm. työ-, opiskelupaikan- tai asunnonhakua, aktivoivaa toimintaa, ruoanlaittoa ja kevyttä pihatyötä. Väinölän palvelut ovat avoinna myös nuorille, jotka eivät ole olleet Lausteen sijaishuollon asiakkaina.

Lausteen jälkihuollon palveluihin kuuluvat Väinölän lisäksi tukiasunnot, joissa itsenäistä elämää saa harjoitella tukiperheen ohjauksessa. Jälkihuoltopalveluita tarjotaan myös nuorille, jotka asuvat vuokrasuhteessa joko Perhekuntoutuskeskus Lausteen asunnossa tai muulla vuokranantajalla. Tuki suunnitellaan yksilöllisesti nuoren tarpeiden mukaan.

Päivätoiminnan malliviikko

Itsenäistyvien nuorten osasto Väinölässä järjestetään päivätoimintaa kaikille nuorille, joilla ei ole opiskelu- tai työpaikkaa. Ryhmä kokoontuu arkisin klo 9–13. Päivätoimintaan osallistuminen on välivaihe ja sen tarkoituksena on löytää nuorelle uutta tekemistä päiviin opiskelusta tai työnteosta. Oleellista on myös se, että nuori säilyttää päivärytmiänsä, jos koulu tai työ keskeytyy.

Maanantai

Väinöläpäivä

Suunnitellaan jokaisen nuoren ohjelma viikolle.

Ruuanlaittoa. Tehdään porukassa lounas/leivotaan.

Harjoitellaan sosiaalisia tilanteita esim. pääsykoe, työhaastattelu jne.

Tiistai

Tutustumispäivä. Käydään jossain ajankohtaisessa virastossa/työharjoittelupaikassa/museossa. Ruokailu ravintolassa (harjoitellaan sosiaalisia tilanteita).

Keskiviikko

Pihatyöpäivä. Leikataan Väinölän nurmikko ja siistitään istutuksia.

Torstai

Liikuntapäivä. Tutustutaan

liikuntapaikkoihin ja saadaan onnistumisen kokemuksia. Voi olla koko päivän retkikin johonkin. Nuoren soittavat ja varaavat esim. keilaradan. Välillä käydään luontoretellä, esim. patikoimassa.

Perjantai

Aamulla viikon arviointi ja toiveet seuraavalle viikolle. Ohjelmaa nuorten ajankohtaisten asioiden hoidon tiimoilta, esim. työnhaku, valmistautuminen työhaastatteluun, asunnon etsintää, virastokäyntejä.

Omilleen-tukihenkilötoiminta

Vilhelmiina Kemppainen

Omilleen-toiminta on Tukea itsenäistymiseen -projektissa kehitetty toimintamuoto, jossa vapaaehtoisen tukihenkilötoiminnan avulla tuetaan lastensuojelulaitoksista omilleen muuttavia nuoria. Omilleen-toimintaa voidaan toteuttaa myös perhehoidosta itsenäistyneille nuorille. Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry:n hallinnoima ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama Tukea itsenäistymiseen -projekti toteutettiin vuosina 2012–2015. Toiminta jatkuu projektin päättymisen jälkeen.

Omilleen muutto on merkittävä elämänvaihe, johon tarvitaan usein aikuista rinnalla kulkijaa. Omilleen-toiminnassa vapaaehtoinen tukihenkilö toimii nuoren tukena itsenäistymisvaiheen ajan. Tukihenkilö tarjoaa nuorelle luotettavan aikuisen läsnäoloa, yhdessä tekemistä sekä kannustusta ja rohkaisua itsenäistymisvaiheessa. Vapaaehtoinen tukihenkilötoiminta toimii lisätuen muotona jälkihuollon ammatillisen tuen ohessa. Toiminnan kautta nuori saa tuekseen viranomaisverkoston ulkopuolisen aikuiskontaktin.

Tukisuhteen sisältö ja käytännöt

Tukisuhde alkaa, kun nuori on 16–17-vuotias. Nuorelle haetaan tukihenkilöä kirjallisella hakemuksella ja tukisuhde solmitaan yhteistyössä nuoren oman sosiaalityöntekijän kanssa. Tukisuhteesta tehdään kirjallinen sopimus vuodeksi kerrallaan. Tukisuhde jatkuu nuoren muutettua omilleen ja voi kestää jälkihuollon ajan päättyen viimeistään nuoren täyttyessä 21 vuotta. Tukihenkilö raportoi tukisuhteen keskeisistä asioista sosiaalityöntekijälle kolme kertaa vuodessa.

Tukihenkilö ja nuori tapaavat 1–3 kertaa kuukaudessa tehden erilaisia asioita yhdessä. Nuori ja tukihenkilö sopivat keskenään tapaamisten ajasta, sisällöstä ja kestosta. He voivat esimerkiksi harrastaa yhdessä tai käydä kulttuuri- tai urheilutapahtumissa. Yhdessäolo voi olla myös arkisempaa, esimerkiksi juttelua kävelylenkin lomassa tai kahvilassa. Tukihenkilö

saa korvauksen tapaamisten kuluista. Toiminnassa mukana olevat vapaaehtoiset ovat vaitiolovelvollisia.

Tukihenkilöiden valinta, koulutus ja tukitoiminta

Vapaaehtoisilta tukihenkilöiltä edellytetään mahdollisuutta sitoutua toimintaan, vakaata elämäntilannetta ja vähintään 22 vuoden ikää. Ammattiosaamista ei edellytetä. Tukihenkilöt valitaan haastattelujen perusteella ja heidät koulutetaan tehtävään.

Koulutuksen tavoitteena on antaa vapaaehtoisille valmiuksia toimia tukihenkilönä. Tukihenkilökoulutus kestää 16–20 tuntia. Koulutuksen keskeisiä sisällöllisiä teemoja ovat:

- tukihenkilötoiminta vapaaehtoistoiminnan muotona,
- tukihenkilön rooli,
- nuoruus ja itsenäistyminen,
- perustietoa lastensuojelusta,
- tukihenkilön ja tuettavan välinen suhde sekä
- tukihenkilönä viihtyminen ja jaksaminen.

Tukihenkilökoulutukseen osallistuu myös vierailevia kouluttajia. Lastensuojelun työntekijät kertovat lastensuojelulaitoksen ja jälkihuollon arjesta ja ammattityöntekijän tehtävistä. Vapaaehtoinen tukihenkilö jakaa omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan tukihenkilönä toimimisesta. Mukana koulutamassa on myös nuoria aikuisia, jotka ovat itse kokeneet omilleen muuton lastensuojelulaitoksesta. Koulutuskerta suunnitellaan tällöin Omilleen-toiminnan kokemusasiantuntijoiden ryhmässä. Kokemusasiantuntijoiden ryhmä osallistuu myös Omilleen-toiminnan muuhun kehittämiseen.

Tukihenkilöiden tukitoiminta koostuu yksilöllisestä ohjauksesta, vertaistapaamisista ja virkistystoiminnasta. Omilleen-toiminnan koordinaattori vastaa tukihenkilöiden rekrytoinnista, koulutuksesta ja tukitoiminnasta sekä kokemusasiantuntijatoiminnasta. Koordinaattorin tehtäviin kuuluu lisäksi sopivan tukihenkilön valitseminen nuorelle, tukisuhteiden aloitus- ja seurantatapaamisten järjestäminen sekä tukihenkilötoiminnan markkinointi, kehittäminen, seuranta ja arviointi.

Lisätietoa: www.ehja.fi

Havaintoja jälkihuoltoa koskevasta kokemus- ja tutkimustiedosta

Susanna Hoikkala

Lastensuojelusta tietämisen ja tiedontuottamisen kysymykset ovat monella tavalla ajankohtaisia. Suomalaisen lastensuojelua koskevan tutkimuksen on todettu olevan vähäistä ja pirstaleista, vaikka lastensuojelu yhteiskunnallisena toimintamuotona edellyttäisikin vankkaa tietopohjaa. (Pekkarinen 2011; Sipilä & Österbacka 2013.) Lastensuojelututkijat määrittelevät lastensuojelusta tietämisen moraaliseksi velvoitteeksi, koska siinä on kyse vahvasta kannanotosta lapsen ja perheen yksityisiin suhteisiin (Pekkarinen & Pösö & Heino 2013, 337). Ajantasainen tieto on tarpeellista myös silloin, kun arvioidaan eri päätösten vaikutuksia lapsiin ja perheisiin. Tällaisia ratkaisuja tehdään yhtä lailla niin asiakastyössä kuin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja toimialan poliittisessa ohjaustyössä.

Tietämisen välttämättömyyttä perustellaan samankaltaisin argumentein myös jälkihuoltoa koskevassa kirjallisuudessa, jossa sijaishuollon päättymisen, jälkihuoltoon siirtyminen ja sen jälkeiset vaiheet tunnistetaan hyvin kriittisiksi kohdiksi. (Esim. Heino 2014; Munro & Stein 2008.) Kansainvälisissä keskusteluissa sijaishuollosta itsenäiseen elämään ja jälkihuoltoon siirtyvien nuorten nähdään muodostavan yhden yhteiskunnan haavoittuvimmista ryhmistä: tutkimushavaintojen mukaan ainakin osalla heistä on kohonnut riski joutua syrjään ja heillä voi olla kasautuneita ongelmia sekä sijaishuollon aikana, että sen jälkeen. (Esim. Höjer & Sjöblom 2010, 2011, 2013, 2014; Stein 2008; ks. myös Vinnerljung & Sallnäs 2008.)

Suomessa Laura Kestilä ym. (2012, 599) toteavat, että kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret kohtaavat erityisiä haasteita siirtyessään aikuisuuteen, ja heillä on selvä sosiaalisen eriarvoisuuden riski eri vaikeuksineen. Tutkimuksissa heidän on myös havaittu pärjäävän nuorena aikuisena ikätovereitaan heikommin. Nämä havainnot tulevat näkyviksi tarkasteltaessa hyvinvointia yleisesti mittaavia tekijöitä, kuten koulutusta, terveyttä, asumista, työmarkkinoille pääsyä ja siellä pysymistä. Koulutus on osoittautunut vahvaksi indikaattoriksi elämässä pärjäämisen suhteen ja siksi siihen panostaminen niin sijaishuollon aikana kuin sen jälkeenkin on

erittäin tärkeää. (Esim. Berlin ym. 2011; Stein ym. 2011, 2409; myös Heino 2014.) Nämä havainnot nostavat esiin monia kysymyksiä lastensuojelun, sijaishuollon ja sen jälkeisen yhteiskunnallisen tuen toimivuudesta sekä siitä, mitä ja miten voisi ja/tai pitäisi tehdä toisin, jotta kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret saisivat parhaat mahdolliset eväät elämässä pärjäämiseen.

Lastensuojelusta ja sen jälkihuollosta tarvitaan ajanmukaista ja eri tavoin tuotettua tietoa. Erilaisiin tutkimusasetelmiin ja aineistoihin pohjautuvaa tietoa olisi oltava monista asioista: esimerkiksi sosiaalisista ongelmista, ilmiöistä ja hyvistä käytännöistä, lastensuojelun taustalla olevista syistä ja mekanismeista, yhteiskunnan rakenteista, lastensuojelutyön vaikuttavuudesta ja kustannustehokkuudesta. Muutoksia aikaan saavia mekanismeja ja aikaan saatuja muutoksia heikentäviä ja vahvistavia tekijöitä voidaan paljastaa tutkimuksen keinoin. Tarvetta on sekä väestöpohjaisille ja laajoihin rekisteriaineistoihin perustuville kuin laadullisiin aineistoihin pohjautuville tutkimuksille, jotka valottavat tarkastelun kohteena olevista ilmiöistä erilaisia ja eritasoisia ulottuvuuksia.⁵

Viime vuosina tiedontuottamisessa on vahvistunut erilaisten palvelujen piirissä olleiden asiakkaiden omakohtaisen kokemuksen ja kokemusasiantuntijatiedon hyödyntäminen. Lasten ja nuorten osallisuuden kysymykset ovat entistä vahvemmin läsnä niin tutkimuksessa kuin käytännön kehittämisessä (Heino 2014a). Vertaistutkimusta on kehitetty esimerkiksi Maritta Törrösen ja Teemu Vauhkonen (2012) raportoimassa hankkeessa, jossa lastensuojelun piirissä olleet nuoret olivat aktiivisesti mukana tutkimuksen toteuttamisessa. Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 53 nuorta ja haastattelijoiksi valmennetut nuoret haastattelivat jälkihuollossa olleita vertaisiaan. (Törrönen & Vaukkonen 2012.) Tutkimuksen menetelmää, sen

5 Tätä esittelyä varten on läpikäyty viimeaikaista kotimaista ja kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta. Keskeisimpiä niistä ovat rekisteripohjaiset tutkimukset (Heino & Johnson 2010; Kestilä ym. 2012), Johanna Hiitolan (2009), Miia Pitkäsen (2009), Maritta Törrösen ja Teemu Vauhkonen (2012) sekä Tuija Erosen tutkimukset (2013). LSKL on julkaissut jälkihuollossa olevien nuorten haastatteluihin perustuneen selvityksen heidän kokemuksistaan perheiden kanssa työskentelystä sijaishuollon aikana (Kivistö & Hoikkala 2015). Käytössä on ollut myös Tarja Heinin ja THL:n toteuttaman pohjoismaisten jälkihuoltotutkijoiden seminaarin kooste (Heino 2014). Kansainvälisestä kirjallisuudesta keskeisimmät ovat olleet muut pohjoismaiset tutkimukset (Ruotsista erityisesti Ingrid Höjerin ja Yvonne Sjöblomin tutkimukset), kahden tieteellisen lehden jälkihuoltoon keskittyneet erikoisnumerot (Children and Youth Services Review vuodelta 2011 ja Australian Social Work vuodelta 2014) sekä kaksi kirjallisuuskatsausta vuosilta 2006 (Stein 2006) ja 2013 (Hiles ym. 2013). Pohjoismaista ymmärrystä jälkihuollosta tuotettiin myös Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen vetämässä hankkeessa, jossa kootut havainnot on raportoitu ruotsiksi (Vinnerljung ym. 2015).

vahvuuksia ja heikkouksia on tarkasteltu myös yhdessä kansainvälisessä julkaisussa (Törrönen & Vornanen 2014).

Lasten ja nuorten kokemuksia kootaan yhä enemmän myös käytäntöjen kehittämisessä hyödynnettäviksi suosituksiksi. Näitä viestejä välitetään niin päättäjille kuin käytännön toimijoille. Suomessa erityisesti sijaishuoltoon kiinnittyvää tietoa on koottu nuorilta vuonna 2012 julkaistuun raporttiin. Siinä esitetään suosituksia lastensuojelun kehittämiseksi laajan sijaishuollossa olleiden nuorten kuulemiskierroksen pohjalta (Vario ym. 2012).

Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen johtamassa *Nordens Barn – Fokus på barn i fosterhem* -hankkeessa on kerätty eri pohjoismaista kotoisin olevien nuorten jälkihuoltoa koskevia kehittämissuosituksia videon muotoon (YouTubessa nimellä Elämässä eteenpäin). Yhteensä 15 sijoitettuna olleen nuoren näkemykset on kiteytetty 12 kohdaksi, jotka heidän kokemuksensa perusteella ovat keskeisiä itsenäiseen elämään siirtymisessä ja jotka tulisi huomioida lastensuojelutyön kehittämisessä.

Tässä osiossa esitellään keskeisiä havaintoja viimeaikaisesta kotimaisesta ja kansainvälisestä tutkimuksesta ja nuorten kokemuksiin pohjautuvista kehittämissuosituksista. Materiaalia täydentää jälkihuoltotyössä kertynyt käytännön tietämys, jota tämän oppaan valmisteluun osallistuneet ammattilaiset ovat välittäneet. Kyseessä ei ole varsinainen kirjallisuuskatsaus eikä yksityiskohtaisten tutkimustulosten läpikäynti, vaan keskeisimpien havaintojen temaatittu esittely. Nuorten ja ammattilaisten välittämää kokemuseräistä tietoa hyödynnetään tutkimustiedon peilinä. Pääpaino on käytetystä kirjallisuudesta johtuen lähinnä itsenäistyvien nuorten jälkihuoltokysymyksissä, jolloin nuorempien lasten jälkihuoltokysymysten tarkastelu on jäänyt vähemmälle.

Yleistä jälkihuollosta

Jälkihuolto merkitsee eri maissa eri asioita. Kansainväliset vertailut paljastavat maakohtaisia erityispiirteitä esimerkiksi jälkihuollon piiriin kuuluvien sekä jälkihuoltopalveluiden sääntelyn, saamisperusteiden, tuottamisen ja sisällön suhteen. Kansainvälisessä kirjallisuudessa jälkihuollolla viitataan pääasiassa itsenäistymisvaiheessa olevien nuorten palveluihin. Keskeisiä

englanninkielisiä käsitteitä ovat *aftercare/after-care*⁶, *leaving care*, *independent living*, *ageing out of care* tai *emancipation from care*. (Stein & Ward & Courtney 2011, 2409; Heino 2014a.)

Suomessa jälkihuollon (ruotsiksi *eftervård* ja englanniksi tyypillisesti *aftercare*) keskeisenä tehtävänä on mahdollistaa onnistunut siirtymä sijaishuollosta ja tukea sijaishuollon jälkeistä elämää. Meillä jälkihuolto on niin käsitteenä kuin käytäntönä erityinen siinä, että sillä tarkoitetaan sekä sijaishuollosta eri-ikäisinä lapsina kotiutuville, että itsenäiseen elämään siirtyville täysi-ikäisille nuorille annettavaa tukea. Se kattaa siten ala- ja täysi-ikäisten sijaishuollon jälkeiset palvelut joko välittömästi sijoituksen päättyessä tai myöhemmässä elämänvaiheessa (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012, 95). Siten jälkihuolto ei viittaa pelkästään itsenäiseen elämään siirtymässä olevien palveluihin ja tuen muotoihin.

Suomessa oikeus jälkihuoltoon päättyy nuoren täyttäessä 21 vuotta. Norjassa ja Tanskassa jälkihuollon tukea saa 23 ikävuoteen saakka ja monissa muissa maissa vieläkin vanhemmaksi. (Heino 2014; Vinnerljung ym. 2015, 18.) Pohjoismaiden välinen vertailu osoittaa sen, että Suomessa, Norjassa ja Tanskassa lainsäädäntö on velvoittavampaa esimerkiksi sijaishuollon jälkeisen ajan suunnittelun ja jälkihuollollisen tuen tarjoamisen suhteen kuin Ruotsissa. Länsinaapurissamme itsenäistyviltä nuorilta edellytetään suurta oma-aloitteisuutta jälkihuollon palveluiden hakemisessa ja saamisessa. (Esim. Heino 2014; Vinnerljung ym. 2015.)

Niin tutkimukset kuin kokemustietämys vahvistavat ajatusta siitä, että tukea tulisi olla saatavilla niin pitkään, kunnes nuori kokee itse olevansa valmis siirtymään itsenäiseen elämään. Yksilölliset vaihtelut voivat olla suuria, mikä tulisi ottaa huomioon palveluiden järjestämisessä ja tuen saatavuudessa. Jälkihuolto-oikeutta koskevan ikärajan ohella on tärkeää tarkastella myös annettavan palvelun sisältöä ja laatua sekä sen ajoittumista kunkin nuoren omaan elämäntilanteeseen. Tarja Heino ja Marianne Johnson (2010, 286) toteavat huostassa olleita lapsia koskevan rekisteripohjaisen tutkimuksen tulosten puoltavan sitä, että ikärajan ei pitäisi estää itsenäisen selviytymisen tukemisen jatkumista. Yhteiskunnalla tulee olla keinoja tukea

6 Norjalainen Jan Storø (2008) on kritisoinut *aftercare*-käsitettä (norjaksi *ettervern*), koska hänen mukaansa se ei tavoita parhaalla mahdollisella tavalla jälkihuoltotyön luonnetta itsenäistymisvaiheessa ja itsenäiseen elämään siirtymässä olevien nuorten kanssa. Hän toteaa puhuvansa enemminkin "nuorten kanssa tehtävästä työstä" ja kuvaavansa sitä kolmivaiheisena: valmistautuminen, muuttaminen ja seuranta. Hänen näkemyksen mukaan tämä tuo paremmin esiin siirtymiin liittyvän prosessinomaisuuden. (Storø 2008, 14.)

itsenäiseen elämään siirtyviä esimerkiksi koulutuksen ja työmarkkinoiden piiriin.

Jälkihuoltopalveluita järjestetään ja rahoitetaan eri tavoin eri maissa. Varsinkin angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa puhutaan paljon kohdenetuista jälkihuolto-ohjelmista (*leaving care programmes*), joiden puitteissa harjoitellaan esimerkiksi elämänhallinnan taitoja ja saadaan ohjausta asumiseen, taloudesta huolehtimiseen ja urasuunnitteluun. Nuorelle nimetään myös vastuussa oleva henkilökohtainen työntekijä. (Esim. Stein 2006, 274; Stein 2008, 303.) Edellisen kaltaisia palvelukonsepteja kuvataan sisällöllisesti tutuin elementein, vaikka Suomessa ajatus ”jälkihuolto-ohjelmasta” on vieraampi⁷. Täytyy muistaa myös se, että palveluiden sisällöistä on toistaiseksi niukasti vertailukelpoista tutkimustietoa. Jälkihuoltopalveluiden kansainvälisessä vertailemisessa onkin tärkeää huomioida käytettyjen käsitteiden lisäksi se, mitä palvelut ovat sisällöllisesti. (Ks. myös Höjer & Sjöblom 2011.)

Pohjoismaille on tyypillistä se, että itsenäistyvien nuorten yksilöllisiin tarpeisiin vastataan yleensä universaaleilla palveluilla erillisten ohjelmien tai kohdennetun tuen sijaan. (Vinnerljung ym. 2015, 18–21.) Toisaalta Pohjoismaiden välillä on eroja; Suomessa lastensuojelulainsäädäntö määrittää jälkihuollon sekä kunnan velvollisuudeksi järjestää ja tarjota nimenomaisia jälkihuollon palveluita että lapsen ja nuoren oikeudeksi saada niitä. Universaalien palvelujen varaan rakennetun mallin kantavana ajatuksena on, että jälkihuollossa olevien ajatellaan saavan yleisten hyvinvointipalveluiden kautta tarpeeksi tukea. Näin ei suinkaan aina ole, vaan moni itsenäistyvä nuori putoaa yhteiskunnan suojaverkkojen läpi. Pohjoismaiset tutkijat ovatkin kriittisesti kysyneet, jättääkö universaaleihin palveluihin ja hyvinvointiyhteiskunnan toimivuuteen luottaminen liikaa tilaa sattumanvaraisuudelle. Heidän mukaansa itsenäistyvät nuoret voivat jäädä näkymättömiksi palvelujärjestelmässä ja siten ilman tarvitsemaansa tukea. (Höjer & Sjöblom 2010, 120; Höjer & Sjöblom 2011, 2452; myös Heino 2014a; Törrönen & Vornanen 2014.)

Itsenäisesti monimutkaisissa palveluviidakoissa toimiminen on vaativaa. Esimerkiksi Norjassa on kehitetty mallia, jossa palkattu henkilö, luotsi,

7 Sinkkonen ja Kyttälä (2015) ovat tutkineet Helsingin kaupungin asumisharjoittelussa (englanniksi *supportive housing*) olleiden nuorten (n=39, 23 miestä ja 16 naista) näkemyksiä saamastaan palvelusta. He kutsuvat tarkastelun kohteena ollutta asumisharjoittelupalvelua englanniksi käsitteellä *after-care programme*.

auttaa nuorta navigoimaan erilaisissa palveluissa (Heino 2014a). Yhteiskuntapolitiikkaan ja palvelujärjestelmiin liittyvät ratkaisut vaikuttavat myös itsenäistymisvaiheessa oleviin jälkihuoltonuorten elämään. Maritta Törrönen ja Teemu Vauhkonen (2012, 107) toteavat köyhyyttä vähentävien ja tasa-arvoisuutta lisäävien ratkaisujen olevan tärkeitä näiden nuorten hyvinvoinnille. Nykyisessä tilanteessa, jossa sosiaali- ja terveystalvituista sekä niiden ”käyttöehtoja” muokataan uudelleen, näille havainnoille herkistyminen on tärkeää.

Suomessa kunnat tuottavat jälkihuollon palveluita itse, mutta hankkivat niitä myös kilpailuttamalla palveluntuottajia julkisten palveluiden hankintamenettelyjen periaatteiden mukaisesti. Kyseisissä kilpailutuksissa määritellään jälkihuoltopalveluiden sisältöjä ja jälkihuoltotyön konkreettisen toteuttamisen periaatteita. Jälkihuoltopalveluiden kilpailuttamisesta koskevat kuitenkin samat pulmat kuin muitakin sijaishuollon palveluiden hankintamenettelyjä: niiden kautta voi olla vaikea saada esille työn laadukkuutta ja tarkasta laatukriteerien määrittelystäkin huolimatta ne jättävät paljon tulkinnanvaraa käytännön toteutuksessa. Jälkihuoltopalveluihin ja niiden hankintaan voi sisältyä enemmän yksilökohtaista räätälöintiä kuin muihin lastensuojelupalveluihin, jolloin palvelun sisällön ja toteuttamisen joustava määrittely on välttämätöntä. (Hoikkala & Lavikainen 2015.)

Siirtymät ja pysyvyys ovat merkityksellisiä

Nordens Barn – Fokus på barn i fosterhem -hankkeessa kerättyjä nuorten jälkihuoltoa koskevia viestejä:

”Jotta saisimme hyvän lähtökohdan aikuisuudelle, tarvitsemme pysyvän sijaiskodin, johon menemme ja josta lähdemme omasta halustamme.”

”On tärkeää, että sosiaalitoimessa seurataan ja kysellään mahdollisista ongelmista. Muuten saattaa käydä niin, että viemme ratkaisemattomia ongelmia mukamme aikuisuuteen.”

Sekä kokemustieto että viimeaikainen tutkimus vahvistavat näkemystä erilaisten lastensuojelussa tapahtuvien siirtymien (englanniksi *transition*)

Lastensuojelun polut ja sen varrelle osuvat siirtymät ovat aina ainutlaatuisia ja yksilöllisiä. Tuija Eronen (2013) on huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja koskevassa tutkimuksessa todennut, että osalle huostassa olleista rakentuu turvallisuutta, pysyvyyttä ja hyvinvointia tukeva polku, kun taas osalle se on turvaton, katkoksellinen ja ristiriitainen. Sijoituspolun katkonaisuuden ja katkeilevien sijoitusten tiedetään muodostavan riskitekijän lapsen hyvinvoinnille. (Esim. Vinnerljung 2015, 18.) Kansainvälisten tutkimusten mukaan sijoituksen pysyvyyden, saadun hyvän huolenpidon sekä tarkoituksenmukaisen tunne- ja koulutustarpeisiin vastaamisen yhdistelmä saa todennäköisesti aikaan positiivisimpia tuloksia (Stein 2008, 292–293).⁹ Sijaishuollon aikana on vastattava lasten ja nuorten tarpeisiin, kuten mielenterveysongelmiin, tarkoituksenmukaisesti. Nuorten mukaan myös koulussa voitaisiin tehdä asioita toisin:

9 Steinin (2008, 294) mukaan sijaishuollossa on syytä kiinnittää huomiota lapsen identiteetin rakentamiseen, yhteenkuuluvuuden tunteen mahdollistamiseen, hoidon laatuun ja kiintymyssuhdekokemuksiin, perheen ja oman historian tuntemiseen ja niiden ymmärtämiseen, muiden ihmisten suhtautumistapoihin ja siihen, miten lapsi näkee itsensä ja rakentaa omaa biografiaansa.

Sijaishuollon pysyvyyden suunnittelu ja keskustelu siitä vaihtelee maittain¹⁰. Suomen lainsäädännössä korostetaan huostaanoton ja sijaishuollon väliaikaisuutta ja perheiden jälleenyhdistämisen ensisijaisuutta, joskin tutkimusten ja käytännön tietämyksen mukaan tilanne ei käytännössä näytä olevan aina näin (esim. Eronen 2013). Ruotsalaistutkijat nimittävät perhesuhteiden ylläpitämistä ja sijaishuollon väliaikaisuutta korostavaa ajattelua ja toimintatapaa perheorientoituneeksi. Yhteydenpito perheeseen ja läheisiin kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana nähdään erittäin tärkeäksi. Tutkijat kuitenkin varoittavat siitä, että jälkihuoltovaiheessa saatetaan laskea liikaa perheen kykyyn kannatella nuorta itsenäiseen elämään. Tutkimushavaintojen mukaan sijaishuollossa olleiden itsenäistyvien nuorten voi olla vaikea saada tukea omalta perheeltään. (Höjer & Sjöblom 2010; 2011; ks. myös Höjer & Sjöblom 2014, 2¹¹.)

Viimeaikaisissa suomalaiselvityksissä on osoitettu monia jälleenyhdistämistyöhön liittyviä ongelmakohtia. (Hoikkala & Heinonen 2013; Kivistö & Hoikkala 2015.) Yhtenä huolenaiheena on ollut se, että ilman riittäviä tukitoimia tapahtuneet kotiutukset voivat johtaa tilanteen uudelleen kärjistymiseen, lapsen huostaanottoon ja sijoitukseen uuteen sijaishuoltopaikkaan. Lapselle tämä merkitsee vaihtuvia ja mahdollisesti katkeilevia vertais- ja aikuissuhteita, jotka voivat olla vahingollisia. (Esim. Kivistö & Hoikkala 2015.)

Sijaishuollosta itsenäistyvät nuoret siirtyvät lapsuudesta aikuisuuteen usein hyvin yksin ja ajallisesti vertaisiaan paljon lyhyemmässä ajassa. Mike Stein (2006) puhuu jälkihuoltonuorten siirtymästä aikuisuuteen nopeutuneena ja tiiviimmässä tahdissa tapahtuvana (*accelerated and compressed*) kuin muiden nuorten. Hän on muodostanut resilienssin käsitteeseen nojautuen kolmijaottelun, jolla hän kuvaa jälkihuoltonuoria eteenpäin meneviksi, selviytyjiksi ja kamppaileviksi. Steinin mukaan sijaishuollon laatu ja siirtymävaiheessa saatava tuki ovat erittäin tärkeitä nuoren kannattelussa tämän merkityksellisen siirtymävaiheen läpi. Nuorella ei useinkaan ole paluuta takaisin sijaishuoltoon, joten aika ja tila asioiden käsittelylle ovat toisenlaiset kuin muissa olosuhteissa itsenäistyneille. (Stein 2006, 271–274.)

10 Pysyvyyden suunnittelu (*permanency planning*) on tyypillistä Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa (esim. Franzén & Vinnerlung 2006, 262).

11 Ingrid Höjer & Yvonne Sjöblom ovat haastatelleet tutkimuksissaan jälkihuoltonuoria (2010 artikkelissa he raportoivat 16 18–22-vuotiaan nuoren haastatteluista ja vuoden 2011 artikkelissa 65 nuoren) ja sosiaalipalveluissa esimiehinä työskennelleitä (n=111).

Pohjoismaisen hankkeen nuoret näkevät sijaishuoltopaikkaan suhteen säilyttämisen täysi-ikäiseksi tulemisen jälkeenkin kovin merkityksellisenä:

”Me todella haluamme jatkuvaa yhteydenpitoa sijaisperheen kanssa myös täytettyämme 18 vuotta, jotta emme jäisi elämässä täysin yksin.”

Tuttujen ja turvallisten työntekijäsuhteiden jatkuminen on tärkeää ja niille hallinnollisia esteitä asettavia rajoja tulisi purkaa. (Höjer & Sjöblom 2010, 122–123.)

Jälkihuoltoikäiset eivät saa aina tarvitsemaansa tukea omasta lähipiiristään ja tukiverkostot voivat osoittautua kovin ohuiksi. Ruotsalaistutkimuksen mukaan sijaishuollossa olleiden ja sijaishuollosta itsenäistyneiden piirissä on keskivertoa enemmän äidittömiä, isättömiä ja orpoja lapsia ja nuoria (Franzen & Vinnerljung 2006). Joko toisen tai molempien vanhempien menetys voi heidän mukaansa muodostaa ylimääräisen ristitekijän itsenäiseen elämään siirtymävaiheessa, minkä huomioiminen olisi tärkeää sijais- ja jälkihuollon suunnittelussa ja toteuttamisessa (emt. 261–262).

Tuija Erosen (2013) tutkimuksen vuonna 2011 kerättyyn aineistoon kuuluu sosiaalityöntekijöiden kokoama seuranta-aineisto vuonna 2006 huostaanotetusta 97 lapsesta. Lapsen tilannetta tukeviksi asioiksi määrittäytyivät sijaishuollon sosiaaliset suhteet, vanhempien, läheisverkoston ja suvun tuki lapselle sekä lapsen itsenäistyminen ja opiskeluun sitoutuminen. Uhkiksi paljastuivat vanhempien ja suvun elämänvaikeudet sekä lapsen omaan psyykkiseen terveyteen liittyvät uhat, kuten traumahistoria ja opintojen keskeytyminen. Yksi tutkimuksen havainto kytkeytyi läheisverkoston ohuuteen tilanteissa, joihin liittyi vanhemman kuolema joko ennen sijaishuollon alkamista tai sen aikana.

Johanna Hiitola (2009, 55) selvitti sosiaalityöntekijöiden täyttämien kyselylomakkeiden avulla sellaisten lasten ja nuorten tilanteita, joiden huostassapito lakkautettiin vuonna 2007 (n=89). Aineistoon kuului sekä alaikäisiä että täysi-ikäisiä. Selvityksen mukaan niiden lasten verkostoissa, joiden huostassapito lakkautettiin alaikäisenä, oli enemmän biologisten vanhempien, opettajien ja terapeuttien tahojen tarjoamaa tukea kuin täysi-ikäisten kohdalla. Heillä korostui laitoksen henkilökunnan ja sijaisvanhempien tuki.

Törrönen ja Vauhkonen (2012) tunnistavat myös sukulais- ja läheis-suhdeasian yhdeksi jälkihuoltosysteemin kipukohdaksi: jälkihuoltonuoret ovat voineet menettää suhteet sekä sijaishuoltoon että sukuunsa, jolloin he putoavat sosiaalisten suhteiden välimaastoon. Jälkihuolto voikin korvata perinteisesti kotoa saatavan tuen. (Esim. Sipilä & Österbacka 2013, 47.)

Nuoret itse toivovatkin, että:

”On tärkeää saada mahdollisuus rakentaa tukiverkko: nämä ihmiset voivat olla valmentajia, sosiaalityöntekijöitä tai muita huolehtivia aikuisia”.

Tätä tukiverkkoa täytyy kutoa hyvissä ajoin sijaishuollon aikana. Se tiedetään myös, että kaverisuhteet ovat merkityksellisiä itsenäistyneille nuorille ja siksi niiden ylläpitämiseen ja tukemiseen tulisi panostaa jo sijaishuollon aikana.

Jälkihuollon vastaanottamisesta ja tuen muodoista

Suomessa jälkihuolto perustuu vapaaehtoisuuteen. Jälkihuoltoon oikeutettu voi kieltäytyä tuen vastaanottamisesta tai irtisanoutua siitä ennenaikaisesti. Joissakin tilanteissa tuesta kieltäytymisen tai siitä luopumisen voidaan arvioida heikentävän varsinkin itsenäistymässä olevan juuri täysi-ikäistyneen nuoren tilannetta. Tämä on tunnistettu myös Erosen (2013) tutkimuksessa ja Valtiontalouden tarkastusviraston (2012, 107) raportissa. Jälkimmäisessä todetaan, että huomiota tulisi kiinnittää siihen, miten nuoret saadaan pidettyä kyseisten palveluiden piirissä. Yhtenä vaihtoehtona voisi olla esimerkiksi malli, jossa nuori saisi käyttää jälkihuoltopalveluita tietyn määräajan itse arvioimassaan kohdassa tiettyyn ikärajaan mennessä (ks. Hoikkala & Lavikainen 2015).

Tuija Erosen (2013) tutkimusaineistoon kuului 47 lasta ja nuorta, joiden kohdalla sosiaalityöntekijät kuvasivat jälkihuollon palveluita. Jälkihuoltopäätös oli tehty 42 lapselle. Neljällä oli myös vanhemmille asetettujen jälkihuollon tavoitteiden kuvauksia. Jälkihuollossa olevia oli 29, jotka olivat pääosin olleet 13–15-vuotiaina huostaanotettuja ja laitoksiin sijoitettuja tyttöjä. Tämän havainnon pohjalta hän esittää kysymyksen mahdollisten sukupuolittuneiden käytäntöjen olemassaolosta. Tyttöjen ja poikien välisiin eroihin ja niiden huomioimisen tärkeyteen ovat kiinnittäneet huomiota

myös Markku Jahnukainen (2007), Johanna Hiitola (2009) ja Sinkkonen ja Kyttälä (2015)¹².

Erosen aineistossa noin puolet 47 lapsesta ja heidän vanhemmasta oli ottanut tarjottua jälkihuollon tukea vastaan. Muut olivat ottaneet apua vastaan osittain tai sitoutumatta kaikkeen tukeen. Eronen havaitsi, että sekä nuoret että vanhemmat halusivat itse määritellä tarvitsemiaan palveluita. Kaksi nuorta oli jatkanut asumista sijaisperheessä jälkihuollon aikana ja kahdeksan joko laitoksessa tai sen itsenäistymisyksikössä. (Eronen 2013, 72.) Jälkihuollolle asetetut tavoitteet olivat pääasiassa koulunkäynnin/opiskelun, itsenäisen asumisen/arjen tukeminen ja raha-asioden hoitaminen. Työn muodot olivat vaihtelevia: taloudellista tukea, avustamista asunnon tai opiskelupaikan hankinnassa, psykososiaalista tukea, laituskuntoutuksen jatkamista, päihdepalveluja, verkostotyötä, terapiaa ja vanhemmuuden tukea perheneuvolapalveluin (emt. 72). Samankaltaisia tuen muotoja tunnistettiin myös Johanna Hiitolan (2009) tutkimuksessa.

Itsenäiseen elämään siirtyvät nuoret ovat tuoneet esille, että he tarvitsevat erimuotoista apua 18 vuotta täytettyäänkin:

”Olemme kaikki erilaisia ja tarvitsemme erilaista tukea – senkin jälkeen, kun olemme täyttäneet 18 vuotta! Siirtymävaiheessa voimme tarvita apua monissa käytännön asioissa. Voimme tarvita apua jokapäiväiseen elämään, on opittava miten arki ja askareet sujuvat; tarvitsemme apua, jota emme ehkä ole saaneet kotoa.”

Nuoret näkevät myös rutiinien tärkeyden:

”Työ ja päiväjärjestys ovat ehdottomasti välttämättömiä hyvinvoinnin kannalta. Voimme tarvita työharjoittelupaikkoja ja neuvoja siitä, miten päästä alkuun.”

Edellä mainittuja asioita on tunnistettu myös tutkimuksissa. Höjerin ja Sjöblomin (2010) tutkimuksen mukaan tuen tarpeet ovat sosiaalisia,

¹² Sinkkonen ja Kyttälän (2015) aineistossa pojilla oli positiivisempia kokemuksia asumisharjoittelupalveluista kuin tytöillä. Tyttöjen kriittisemmät kokemukset olivat liittyneet muun muassa elinympäristön turvallisuuteen ja yleensä saatuun palveluun. Toisaalta tutkijat tuovat esiin, että tytöt eivät olisi halunneet ottaa vastaan asumisharjoittelupalvelua alun alkaen (emt. 12).

emotionaalisia, käytännöllisiä ja taloudellisia: apua tarvitaan käytännön asioista selviämiseen, talousasioiden hoitamiseen, asumiseen, tunteiden käsittelyyn ja koulutukseen osallistumiseen. Törrönen & Vauhkonen (2012, 102) tunnistavat jälkihuollossa olevien puutteelliset arjen taidot eli nuorilla ei ole riittävästi taitoja omasta kodista huolehtimiseen. Nuorilla voi olla myös vaikeuksia selvittää talouden ylläpidosta ja vuokranmaksuista.

Asumisesta

Itsenäiseen asumiseen siirtymisessä on olennaista asuntojen saatavuus. Käytännön tietämyksen perusteella Suomessa itsenäistyvien nuorten voi olla vaikeaa saada asuntoa joillakin alueilla. Asiaa tiedusteltiin sosiaali- ja terveysjohtajilta vuoden 2015 sosiaalibarometrin lastensuojelua koskevassa osiossa. Kyselyyn vastanneista 56 % ilmoitti kaikilla oman alueensa jälkihuollossa olevilla olevan pysyvä asunto. 5 % vastasi kysymykseen kieltävästi ja 37 % ei osannut sanoa. Viiden vastauksen mukaan asunto puuttui 5–25 prosentilta nuoria, mutta tarkkoja lukumääriä ei kyselyllä tavoitettu. Yhdessä vastauksessa haasteeksi mainittiin nuoret, jotka eivät ota tukiasuntoa tai muuta vuokra-asuntoa vastaan, vaikka olisivat siihen oikeutettuja. (SOSTE 2015, 39–40.)

Valtiontalouden tarkastusviraston (2012, 99) mukaan olemassa olevat tuetut jälkihuollon asumispalvelut ovat riittämättömiä. Tarkastusraportissa korostetaan erilaisten asumisjärjestelyjen tarpeellisuutta ja itsenäiseen asumiseen siirtymisen tuen portaittaisuutta ja tuen intensiteetin mukaan askel kerrallaan etenemistä. Samassa raportissa todetaan, että sijoituksesta lähteneet jäävät asumaan usein sijoituskuntaan. Tämä on vielä yleisempää sijaisperheissä asuneiden osalta. (Emt. 100.)

Kyseisessä raportissa (2012) tehdyt havainnot tunnistetaan jälkihuolto-työntekijöiden keskuudessa hyvin. Heidän mukaansa kaikilta nuorilta ei onnistu tukiasunnoissa asuminen. Osa nuorista tarvitsi vankempaa tukea, jota nykyisessä palvelujärjestelmässä ei ole saatavilla. Itsenäistynvä nuori saattaisi tarvita mielenterveys- tai kehitysvammanhuollon asumispalveluita ja tukea lastensuojelun jälkihuollon sijaan. Valikoimaan kaivataan myös tukiasunnon ja asumisharjoittelun väliin sijoittuvaa asumis- ja palvelumuotoa. Käytännön työntekijät viestivät myös jälkihuoltopalveluiden piiriin tulevien nuorten lisääntyneestä huonovointisuudesta ja ongelmien kasautumisesta. Heidän mukaansa hankalimmin hoidettavia ovat sellaisten

nuorten tilanteet, joihin kietoutuu sekä päihde- että mielenterveysongelmia ja niiden lisäksi mahdollisesti väkivaltaisuutta.

Jälkihuollon onnistumista tukevat tekijät

Ruotsalaistutkijat ovat määritelleet onnistunutta jälkihuoltoa tukeviksi tekijöiksi sosiaaliset verkostot, positiivisen minäkuvan, koherenssin, jatkuvuuden ja resilienssin, luottavan ja lämpimän suhteen vähintään yhden kanssa, kokemuksen oman elämän hallinnasta sekä mahdollisuuden muuttaa negatiivisen elämäntilanteen positiiviseksi. (Höjer & Sjöblom 2010, 119.) Niin ikään onnistunutta siirtymää ja itsenäistä pärjäämistä näyttävät tukevan nuoren kyky kehittyä ja ottaa vastaan tukea sekä motivaatio. Terveysongelmien (fyysiset ja mielenterveydelliset) ja ongelmallisen päihteiden käytön kanssa pärjääminen ovat myös yhteydessä siirtymävaiheen onnistumiseen, samoin kuin emotionaalisen tuen saaminen. (Esim. Höjer & Sjöblom 2014, 2.)

Törrönen & Vauhkonen (2011) muistuttavat myös nuorten elämäntilanteiden moninaisuudesta ja sijaishuoltokokemusten erilaisuuden tunnistamisen tärkeydestä. Heidän näkemyksen mukaan jälkihuoltotyössä tulisikin huomioida yksilöllisyys, aika, joustavuus, taidot, tarkoituksellinen olemassaolo, tuki ja sosiaaliset verkostot. (Emt. 106–107.)

Hiitolan (2009, 47) tutkimuksessa selvitettiin sosiaalityöntekijöiden arvioita jälkihuollon onnistumisesta. Lapsen huostassapidon päättämiseksi (alaikäinen tai täysi-ikäinen) merkityksellisemmäksi osoittautui lapsen sijoitushistoria: perhevaltaisen sijoitushistorian omaavien lasten arvioitiin saavuttaneen yli puolet jälkihuollon tavoitteista muita useammin. Aineiston perusteella jälkihuollon tavoitteet täydellisesti saavuttaneet lapset olivat viettäneet sijaishuollossa kauemmin (keskimäärin 10 vuotta) kuin jälkihuollon heikoimmin saavuttaneet lapset. (Emt. 53.) Hiitolan mukaan perheissä sijaishuoltoaikansa viettäneillä saattaa olla laitoksissa asuneita nuoria laajempi tukiverkosto ja siten paremmat lähtökohdat itsenäiseen elämään (emt. 33).

Osallisuus ja luottamus

Osallisuus ja luottamus tunnistetaan nykyään kovin tärkeiksi asioiksi lastensuojelussa. Ne tulevat esiin myös tässä esittelyssä hyödynnetyissä lähteissä ja asiaa käsitellään tarkemmin myös oppaan neljännessä luvussa. Törrösen ja Vauhkosen (2012) tutkimus viestii jälkihuoltonuorten alhaisesta

itsetunnosta: haastateltujen nuorten usko itseensä saattoi olla vähäinen ja tulevaisuuden näkymät epäselvät. Luottamukseen kiteytyy paljon: kun ei luota muihin ihmisiin, on vaikea tulla autetuksi.

Kestilä ym. (2012, 616) toteavat, että ”yhä enemmän olisi panostettava siihen vaiheeseen, jolloin lastensuojelun asiakkaina olevat nuoret siirtyvät aikuisuuteen ja itsenäiseen elämään”. He jatkavat: ”Mitä enemmän tässä vaiheessa kuullaan nuorta ja mitä enemmän järjestelmä voi tulla vastaan, sitä paremmat mahdollisuudet on tukea nuoren selviytymistä aikuisuudessa ja omassa vanhemmuudessaan”.

Niin ikään pohjoismaisen hankkeen nuoret toivovat vahvistamista, kuuntelua ja heihin uskomista. He tuovat esille vertaistuen tärkeyden ja sen, että he voivat kääntää aiemmat kokemuksensa hyödyksi:

”Vahvistakaa meitä ja uskokaa meihin! Jos meille annetaan mahdollisuus, voimme hyödyntää kokemuksiamme tulevaisuudessa ja työssämme.”

”On tärkeää tavata muita, jotka ovat kokeneet saman. Yhdessä emme ole niin yksin. Voimme auttaa ja tukea toisiamme.”

”Uskokaa meihin! Kuunnelkaa, mitä meillä on sanottavana!”

Suosituksat kootusti

Saatavilla olevat suositukset ja edellä sanottu tukevat sisällöllisesti toisiaan. Jälkihuoltoa koskevat keskeiset kehittämiskohdat nousevat siten erilaisista tiedonlähteistä. Osa havainnoista liittyy sääntelyperustan ja palvelujärjestelmän selkiyttämiseen, kun taas osa kytkeytyy vahvasti käytännön asiakastyöhön lastensuojelun sosiaalityössä ja sijais- ja jälkihuollossa. Kaikki viestit kiteytyvät kuitenkin keskeisesti lapsen ja nuoren yksilölliseen kohtaamiseen ja yksilöllisten tuen tarpeisiin vastaamiseen. Jälkihuoltokin pitäisi kääntää järjestelmälähtöisyydestä lapsi- ja nuorilähtöisyyteen. On myös tärkeää huomioida se, että jälkihuolto ja sen onnistuminen kytkeytyvät laajemmin sijaishuollon prosesseihin ja toteuttamisen tapoihin. Suomessa jälkihuolto tarkoittaa palveluja niin ala- kuin täysi-ikäisillekin ja eri elämäntilanteissa oleville lapsille ja nuorille. Herkistymisen jälkihuollon monimuotoisuudelle on välttämätöntä, toteutuupa jälkihuoltotyö pienen lapsen kotiutumisen

tukena tai täysi-ikäiseksi tuleen nuoren itsenäistymisen apuna. Toimivalla lastensuojelutyöllä ja oikea-aikaisella ja -sisältöisellä jälkihuoltotyöllä on siten kauaskantoiset vaikutukset monesta suunnasta katsottuna. Vaikuttava jälkihuoltotyö osana lastensuojelukokonaisuutta on myös inhimillisesti katsoen järkevä ratkaisu. (Esim. Kestilä ym. 2012, 616.)

Pohjoismaisessa hankkeessa muodostettiin kolme suositusta jälkihuollon kehittämiseksi (Vinnerljung ym. 2015, 21):

- tuen tarpeiden tarkka selvittäminen lapsen kanssa,
- yksilöllisen tuen systemaattinen, ajoissa ja yhteistyössä lapsen kanssa tapahtuva suunnittelu sekä
- mahdollisuus käydä läpi lapsuuden historiaa lapsen omia muistoja, sosiaalityöntekijöiden tietoa ja olemassa olevaa asiakasasiakirjamateriaalia hyödyntäen.

Suomalaisnuoret ovat suosittaneet (Vario ym. 2012, 34–35):

- jälkihuollon hyvää valmistelua,
- lähi- ja tukiverkostojen tärkeyttä,
- aikuisen merkitystä (jokaisella on oltava aikuinen),
- jälkihuoltokäytäntöjen yhtenäistämistä sekä
- päättymisikärajan nostamista.

Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen vetämässä hankkeessa 15 eri Pohjoismaista kotoisin ollutta ja perheisiin sijoitettuna olleita nuorta esittivät 12 toivetta jälkihuollon kehittämiseksi.

Nuorten toiveet jälkihuollon kehittämiseksi

1. Tarvitsemme tukea vielä 18 vuotta täytettyämmeikin. Siirtymävaiheessa voimme tarvita apua monissa käytännön asioissa.
2. Jotta saisimme hyvän lähtökohdan aikuisuudelle, tarvitsemme pysyvän sijaiskodin, johon menemme ja josta lähdemme omasta halustamme.
3. On tärkeää, että sosiaalitoimessa seurataan ja kysellään mahdollisista ongelmista. Muuten saattaa käydä niin, että viemme ratkaisemattomia ongelmia mukamme aikuisuuteen.
4. Voimme tarvita terapiaa. Mielenterveysongelmat ovat tavallisia sijaiskoteihin sijoitetuilla nuorilla.
5. Me todella haluamme jatkuvaa yhteydenpitoa sijaisperheen kanssa myös täytettyämme 18 vuotta, jotta emme jäisi elämässä täysin yksin.
6. On tärkeää saada mahdollisuus rakentaa tukiverkko. Nämä ihmiset voivat olla valmentajia, sosiaalityöntekijöitä tai muita huolehtivia aikuisia.
7. Kouluhenkilöstön on pätevoidyttävä mielenterveysongelmaisten nuorten tukemiseen. Koulu voi antaa meille itseluottamusta ja toivoa.
8. Vahvistakaa meitä ja uskokaa meihin! Jos meille annetaan mahdollisuus, voimme hyödyntää kokemuksiamme tulevaisuudessa ja työssämme.
9. Työ ja päiväjärjestys ovat ehdottomasti välttämättömiä hyvinvoinnin kannalta. Voimme tarvita työharjoittelupaikkoja ja neuvoja siitä, miten päästä alkuun.
10. Voimme tarvita apua jokapäiväiseen elämään, on opittava miten arki ja askareet sujuvat; tarvitsemme apua, jota emme ehkä ole saaneet kotoa.
11. On tärkeää tavata muita, jotka ovat kokeneet saman. Yhdessä emme ole niin yksin. Voimme auttaa ja tukea toisiamme.
12. Uskokaa meihin! Kuunnelkaa, mitä meillä on sanottavana! Olemme kaikki erilaisia ja tarvitsemme erilaista tukea – senkin jälkeen, kun olemme täyttäneet 18 vuotta!

Lähteet

Kotimaiset lähteet:

- Eronen, Tuija (2013) Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista. Raportti 4. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun jälkihuolto pohjoismaisen tutkimuksen aiheena. Pohjoismaisen tutkimusseminaarin raportti. <http://www.allipaasikivensaatio.com/userData/alli-paasikiven-saatio-8ii/apuraharaportti2013-pohjoismaisen-tutkijaryhma.pdf>
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kela, 266–293.
- Hiitola, Johanna (2009) Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) Samalla puolella? Näkökulmia perheen jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2015) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Jahnukainen, Markku (2007) High-risk youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving the residential education in Finland. Children and Youth Services Review 29, 637–654.
- Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012) Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. Yhteiskuntapolitiikka 77:6, 599–620.
- Kivistö, Jaana & Hoikkala, Susanna (2015) Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana – Nuorten näkökulma. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Känkänen, Päivi (2009) Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Verkkojulkaisu 51. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura.
- Pekkarinen, Elina & Pösö, Tarja & Heino, Tarja (2013) Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Yhteiskuntapolitiikka 78:3, 337–342.
- Pitkänen, Miia (2008) Yhteiseen elämään – Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013) Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua? Perheitä ja lapsia tukevien palvelujen tuloksellisuus ja kustannusvaikuttavuus. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- SOSTE (2015) Sosiaalibarometri 2015. Ajankohtainen arvio hyvinvoinnista, palveluista sekä palvelujärjestelmän muutoksesta. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012) Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten hyvinvoinnista. Helsinki: SOS-Lapsikylä ry.
- Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2014) Young People Leaving Care: Participatory Research to Improve Child Welfare Practices and the Rights of Children and young people. Australian Social Work 67:1, 135–150.
- Valtionalouden tarkastusvirasto (2012) Lastensuojelu. Tuloksellisuustarkastuskertomus.
- Valtionalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 6/2012. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Vario, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Jyväskylä: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Ulkomaiset lähteet:

- Berlin, Marie & Vinnerljung, Bo & Hjern, Anders (2011) School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children and Youth Services Review* 33, 2489–2497.
- Franzén, Eva & Vinnerljung, Bo (2006) Foster children as young adults: many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study. *Child and Family Social Work* 2006, 254–263.
- Hiles, Dominic & Moss, Duncan & Wright, John & Dallos, rudi (2013) Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review* 35, 2059–2071.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2014) What Makes a Difference? Turning Points for Young People in the Process of Leaving Placements in Public Care. *Social Work & Society* 12:1.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2013) Voices of 65 Young People Leaving Care in Sweden: "There Is So Much I Need to Know!". *Australian Social Work* 67:1, 71–87.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2011) Procedures when young people leave care – Views of 111 Swedish social services managers. *Children and Youth Services Review* 33, 2452–2460.
- Höjer, Ingrid & Sjöblom, Yvonne (2010) Young people leaving care in Sweden. *Child and Family Social Work* 15, 118–127.
- Munro R., Emily & Stein, Mike (2008) Introduction. Comparative Exploration of Care Leavers' Transitions to Adulthood. Teoksessa Mike Stein & Emily Munro R. (toim.). *Young People's Transitions from Care to Adulthood: International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 11–20.
- Sinkkonen, Hanna-Maija & Kytälä, Minna (2015) Supportive Housing in Foster Care: The Views of Young People. *Child Care in Practice*, 1–17.
- Stein, Mike (2008) Transitions from Care to Adulthoods. Messages from Research for Policy and Practice. Teoksessa Mike Stein & Emily Munro R. (toim.) *Young People's Transitions from Care to Adulthood: International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 289–306.
- Stein, Mike (2007) Resilience and Young People Leaving Care. *Child Care in Practice* 14:1, 35–44.
- Stein, Mike (2006) Research Review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work* 11, 273–279.
- Stein, Mike & Ward, Harriet & Courtney, Mark (2011) Editorial: International perspectives on young people's transitions from care to adulthood. *Children and Youth Services Review* 33, 2409–2411.
- Stein, Mike & Munro R., Emily (2008, toim.) *Young People's Transitions from Care to Adulthood: International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Storø, Jan (2008) Exit from care – developing a perspective. *Journal of Comparative Social Welfare* 24:1, 13–21.
- Vinnerljung, Bo & Forsman, Hilma & Jacobsen, Heidi & Kling, Stefan & Kornør, Hege & Lehmann, Stine (2015) *Barn kan inte vänta*. Stockholm: Nordens Välfärdscenter.
- Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie (2008) Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work*, 13, 144–155.

2

Jälkihuoltoa koskeva sääntely

Jälkihuollon lainsäädäntö ja laatusuosituks

Marianne Lindqvist

Tässä luvussa tarkastellaan jälkihuoltoa koskevan lainsäädännön kehitystä vuoden 1937 lastensuojelulaista nykypäivään saakka. Luvussa luodaan katsaus tämän hetkiseen jälkihuoltoa koskevaan lainsäädäntöön sekä laatusuosituksiin.

Jälkihuollon taustaa

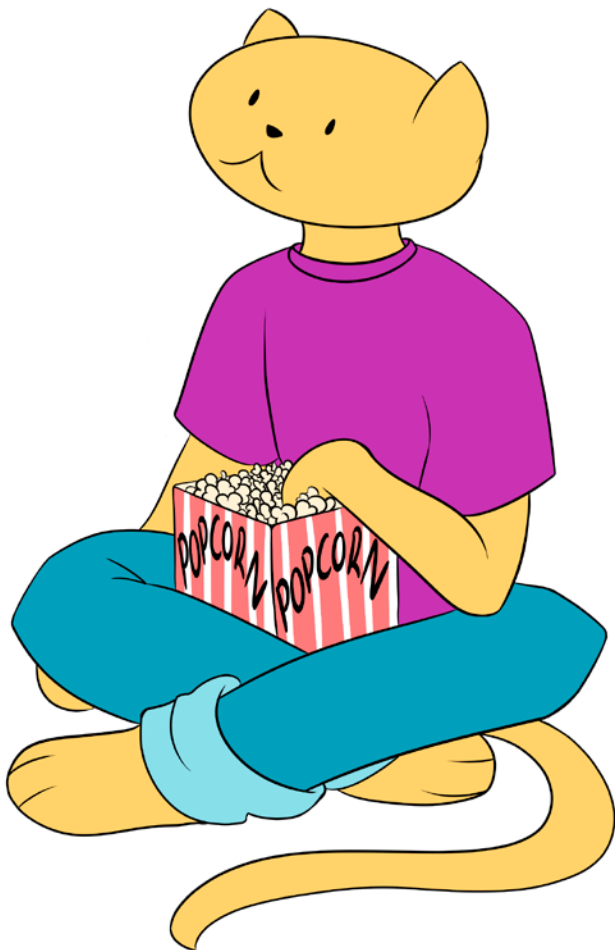
Vuoden 1937 lastensuojelulain (52/1936) 23 §:n 4 momentti

Kun lapsi tai nuori henkilö päästetään lautakunnan huostasta, on lautakunnan, kun siihen asti on aihetta, huolehdittava, että hän saa sopivaa työtä, tarpeellisen vaatetuksen sekä jos hänessä on ruumiinvika, sen seurausten lievittämiseksi tarpeelliset apuneuvot.

Vuoden 1937 lastensuojelulain mukaan lapsena pidettiin alle 16-vuotiaasta henkilöä ja nuorena alle 18-vuotiaasta, mutta yli 16-vuotiaasta nuorta. Ajallisesti lastensuojelulaki asetti takarajaksi 18 vuotta myös jälkihuollon osalta. Jälkihuolto oli laissa lisäksi sidottu tarpeellisuuden vaatimukseen. Tarpeen olemassaolon ratkaisi sosiaalilautakunta kussakin yksittäistapauksessa. (Mattiila ja Helminen 1994, 235.)

Jälkihuolto määriteltiin huomattavasti selkeämmin vuonna 1984 voimaantulleessa lastensuojelulaissa (683/1983). Ajallisesti lailla jatkettiin jälkihuoltovelvoitetta aikaisemmasta 18 ikävuodesta 21 ikävuoteen. Lisäksi jälkihuollosta tuli velvoittava ja sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta oli sijaishuollon päättymisen jälkeen tuettava. Jälkihuolto laajeni myös käsittämään muun muassa kaikki avohuollon tukitoimet. Vuonna 1990 lastensuojelulain 34 §:ään tehtiin muutos ja jälkihuolto säädettiin pakolliseksi.

Lastensuojelulaissa (417/2007) jälkihuolto määritellään lain 12 luvun 75 §:ssä. Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on aina järjestettävä sijaishuollon päättymisen jälkeen lapselle tai nuorelle jälkihuoltoa siinä laajuudessa, kuin hän sitä välttämättä tarvitsee. Jälkihuollon yksilöllinen

tarve on arvioitavissa sijaishuollon päättymisen jälkeen lapsen tai nuoren sen hetkisen lastensuojelullisen tarpeen perusteella. (Räty 2012, 531.)

Lastensuojelulain 40 §:ssä on säädetty huostaanoton edellytyksistä sekä sijaishuollon järjestämisestä. Lain 47 §:ssä on säädetty huostassapidon kestosta ja sen lakkaamisesta. Lain mukaan huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi ja huostassapito on välittömästi lopetettava, kun sen tai sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Huostassapito lakkaa myös silloin, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Huostassapidon ja sijaishuollon päättymisen jälkeen lapsi siirtyy välittömästi jälkihuoltoon. (Räty 2012, 534.)

Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon

Lastensuojelulain (417/2007) 75 § Lapsen ja nuoren oikeus jälkihuoltoon

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle tämän luvun mukainen jälkihuolto 40 §:ssä tarkoitetun sijaishuollon päättymisen jälkeen. Jälkihuolto on järjestettävä myös 37 §:ssä tarkoitetun avohuollon tukitoimena tapahtuneen sijoituksen päättymisen jälkeen, jos sijoitus on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään puoli vuotta ja kohdistunut lapseen yksin.

Jälkihuoltoa voidaan järjestää myös muulle kuin 1 momentissa tarkoitetulle lastensuojelun asiakkaana olleelle nuorelle.

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Lapsen huostaanoton ja pitkään jatkuneen avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen on tärkeää pyrkiä helpottamaan lapsen kotiutumista ja tukea itsenäistyvää nuorta kohti aikuisuutta. Huostaanoton tai sijoituksen päättymisen jälkeistä elämää tuetaan jälkihuollossa erilaisin yksilöllisin tukimuodoin. Lisäksi nuoren itsenäistymistä helpotetaan ja tuetaan hänelle maksettavin itsenäistymisvaroin. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen on lapsen sijoittaneella kunnalla sijaishuollon päättymisen (huostaanotto tai hallinto-oikeuden väliaikainen määräys) sekä avohuollon sijoituksen jälkeen, jos se on kestänyt vähintään kuusi kuukautta ja on kohdistunut yksin lapseen. Nuorelle voidaan järjestää jälkihuoltoa edellä mainittujen lisäksi muulloinkin, vaikka ehdotonta jälkihuoltovelvollisuutta ei ole. (Saastamoinen 2009, 3.)

Jälkihuolto on lapsen ja nuoren oikeus, joka kunnan tulee järjestää välittömästi sijoituksen päättymisen jälkeen. Lapsen iällä tai huostaanoton kestolla ei ole merkitystä jälkihuoltovelvoitteen alkamiselle. Lapsen tai nuoren kiireellinen sijoitus ei kuitenkaan aiheuta kunnalle jälkihuoltovelvollisuutta. Kunnan jälkihuoltovelvoite voi katketa, jos lapsi tai nuori on huostaanoton päättymisen jälkeen otettu huostaan uusin perustein toisen kunnan toimesta.

Jälkihuollon sisältö ja jälkihuoltosuunnitelma

Lastensuojelulain 76 § Jälkihuollon sisältö

Kunnan on järjestettävä jälkihuolto lapsen tai nuoren tuen tarpeisiin perustuva 30 §:n 4 momentin mukainen asiakassuunnitelma huomioon ottaen tukemalla lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on, siten kuin tämän lain avohuollon tukitoimia koskevassa 7 luvussa, perhehoitajien tukemista huollon siirron jälkeen koskevassa 46 §:n 2 momentissa, ihmissuhteita ja yhteydenpitoa koskevassa 54 §:ssä sekä tässä luvussa säädetään.

Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

Jälkihuollon tarkoituksena on turvata lapsen tai nuoren aiemman sijaishuollon kantavuus sekä kotiutumisen tai itsenäistymisen helpottaminen. Jälkihuollon sisällöstä säädetään lastensuojelulain 12 luvun 76 §:ssä.

Jälkihuollon järjestäminen perustuu aina viranhaltijan, eli esimerkiksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, tekemään päätökseen. Asianosaisia jälkihuoltoa koskevassa päätöksenteossa ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi ja hänen huoltajansa tai 18 vuotta täyttänyt nuori itse. Jälkihuollon järjestämisestä koskevaan päätökseen voidaan hakea muutosta oikaisuvaatimuksella. Toimielimen päätökseen voi hakea valittamalla muutosta hallinto-oikeudelta ja hallinto-oikeuden päätökseen voi hakea muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Muutoksenhakuoikeus on lapsen huoltajalla, 12 vuotta täyttäneellä lapsella ja hänen huoltajallaan. Mikäli jälkihuoltoa järjestetään 18 vuotta täyttäneelle, on hän asianosaisena yksin. (Räty 2012, 540.)

Lastensuojelulain 30 §:n 4 momentti

Jälkihuollossa olevaa lasta tai nuorta koskevaan asiakassuunnitelmaan kirjataan jälkihuollon tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle tai nuorelle sekä hänen vanhemmilleen, huoltajilleen tai muille hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaaville henkilöille.

Jälkihuollon järjestäminen ja sisältö perustuvat lastensuojelulain 30 §:n mukaan lapsen tai nuoren kanssa laadittavaan asiakassuunnitelmaan. Suunnitelmassa arvioidaan jälkihuollon tarve sekä kartoitetaan ja kirjataan erityisen tuen ja avun tarve sekä käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet. Kyseeseen voivat tulla mitkä tahansa sosiaalihuollon tai terveydenhuollon palvelut, joita on järjestettävissä yksilöllisen jälkihuoltotarpeen perusteella, kuten asumisen järjestäminen, kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen, tukeminen koulutukseen ja työelämään, taloudellinen tuki kurssien suorittamiseen, työvälineiden hankinta, toimeentulosta huolehtiminen jälkihuollon tarve huomioiden. Kaikkea tukea ja palveluita ei kuitenkaan voida pitää jälkihuoltona annettavana tukena.

Jälkihuoltosuunnitelma tehdään yhdessä lapsen ja hänen huoltajansa kanssa tai nuoren kanssa. Suunnitelma ei ole kuntaa sitova asiakirja, eikä jälkihuoltosuunnitelmaan voi hakea muutosta valittamalla. Jälkihuollon järjestämiseksi jälkihuoltosuunnitelmassa sovituista palveluista ja tukitoimista tehdään erikseen muutoksenhakukelpoiset hallintopäätökset. (Räty 2012, 540.)

Jälkihuoltoa tulee järjestää siinä laajuudessa kuin lapsi tai nuori sitä yksilöllisesti tarvitsee. Tarvetta arvioitaessa huomioidaan lapsen ja nuoren ikä, lapsen ja nuoren erityiset tarpeet, lapsen ja nuoren tarve itsenäistymistä edesauttaviin tukitoimiin sekä muut yksilölliset tarpeet.

Asumisen turvaaminen

Lastensuojelulain 76 a § Asumisen ja toimeentulon turvaaminen jälkihuollossa

Kun riittämätön toimeentulo, puutteelliset asumisolot tai asunnon puuttuminen ovat olennaisena esteenä jälkihuollon piirissä olevan lapsen tai nuoren kuntoutumiselle, kunnan on viivytyksettä järjestettävä riittävä taloudellinen tuki sekä korjattava asumisoloihin liittyvät puutteet tai järjestettävä tarpeen mukainen asunto.

Asumisen turvaaminen on subjektiivinen oikeus, jos nuoren kuntouttaminen sitä edellyttää. Kunta on velvollinen järjestämään nuorelle kuntoutumisen edellyttämän asumisen. Asumisvaihtoehtoja arvioitaessa tulee huomioida nuoren tuen tarve ja määrä: vaihtoehtoja voivat olla esimerkiksi

asuminen sijoituspaikassa, asuminen laitoksessa tai perheessä, laitoksen yhteydessä oleva tukiasuminen, oma vuokra-asunto tai muu tuettu asuminen. Päätökseen asumisen turvaamisen muodosta ja asumisesta voi hakea muutosta toimielimeltä oikaisuvaatimuksella. Toimielimen päätökseen voi puolestaan hakea muutosta valituksella hallinto-oikeudelta ja hallinto-oikeuden päätökseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta.

Jälkihuollossa olevan itsenäisesti asuvan nuoren perustoimeentulo järjestetään toimeentulotukilain mukaisesti. Nuoren tulot ja etuudet otetaan huomioon toimeentulotukilain soveltamisohjeiden mukaisesti. Nuoren itsenäistymisvaiheen aikana sijaisperhe voi edelleen toimia nuoren tukiperheenä. Tällöin voidaan maksaa tukiperhetoiminnan mukaiset palkkiot.

Jälkihuollon päättyminen

Lastensuojelulain 75 §:n 3 momentti

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi on ollut 1 momentissa tarkoitetun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisen jälkeen viimeksi lastensuojelun asiakkaana. Oikeus jälkihuoltoon päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta, minkä jälkeen nuori on ohjattava yleisten palveluiden piiriin. Jälkihuolto voi päättyä aikaisemminkin, jos lapsella ei objektiivisesti katsottuna voida enää olettaa olevan jälkihuollon tarvetta tai lapsen tilanne on muutoin riittävästi turvattu (ensisijainen lainsäädäntö) tai 12 vuotta täyttänyt lapsi tai nuori kieltäytyy ottamasta vastaan jälkihuoltoa. Sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava nuoren kanssa yhdessä suunnitelma, jossa kuvataan jälkihuollon jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut.

Lastensuojelulain 76 §:n 2 momentti

Jälkihuollon päättyessä sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon päättyamisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

Jälkihuollon päättyamisen jälkeen sosiaalityöntekijän tulee ohjata nuori tarvittaessa käyttämään muita kunnan järjestämiä yleisiä palveluita, tukitoimia ja etuusjärjestelmiä. Sosiaalityöntekijän on tarvittaessa laadittava nuoren kanssa yhdessä suunnitelma, jossa kuvataan nuoren käytettävissä olevat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut. (Saastamoinen 2009, 4.)

Nuoren on mahdollista ja toivottavaa voida jatkaa asumista sijaisperheessä vielä sen jälkeen, kun hän on tullut täysi-ikäiseksi. Oikeus jälkihuoltoon säilyy, vaikka huostaanotto lakkautettaisiin ennen lapsen täysi-ikäiseksi tuloa. Nuoren asumista sijaisperheessä voidaan tukea jälkihuollon päättymiseen saakka. Mikäli asuminen perheessä jatkuu jälkihuollon päättymisen jälkeen, tulee selvittää, voisiko siihen saada tukea esimerkiksi vammaispalvelulain perusteella.

Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota erityistä tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen. Sosiaalihuoltolain 1301/2014 2 luvun 8 §:n mukaan kunnallisten viranomaisten on yhteistyössä seurattava ja edistettävä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden hyvinvointia sekä poistettava epäkohtia ja ehkäistävä niiden syntymistä. Erityisestä tuesta vastaavien viranomaisten on välitettävä tietoa asiakkaiden kohtaamista sosiaalisista ongelmista sekä annettava asiantuntija-apua muille viranomaisille, samoin kuin kunnan asukkaille ja kunnassa toimiville yhteisöille.

Erityistä tukea tarvitsevilla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain 3 §:n mukaan henkilöä, jolla on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi ja jonka tuen tarve ei liity korkeaan ikään siten kuin ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetussa laissa (980/2012) säädetään. Vastaavasti erityistä tukea tarvitsevilla lapsella tarkoitetaan sosiaalihuoltolaissa lasta,

jonka kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai joka itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään tai joka on erityisen tuen tarpeessa kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi.

Sijaishuollossa olevan lapsen itsenäistymisvarat

Lastensuojelulain 77 § Itsenäistymisvarat

Kun lapsi tai nuori on sijoitettu kodin ulkopuolelle sijoitusta avohuollon tukitoimena, 40 §:ssä tarkoitettua sijaishuoltoa tai jälkihuoltoa koskevien säännösten mukaisesti, hänen itsenäistymistään varten on kalenterikuukausittain varattava määrä, joka vastaa vähintään 40 prosenttia hänen sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä

tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Määrää laskettaessa ei lapsilisää kuitenkaan oteta huomioon.

Jollei lapsella tai nuorella ole sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain 14 §:ssä tarkoitettuja tuloja, korvauksia tai saamia taikka jos ne ovat riittämättömät, sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on tuettava sijoituksen päättyessä itsenäistymässä olevaa nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisilla itsenäistymisvaroilla.

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai itsenäistymässä olevalle nuorelle jälkihuollon päättyessä taikka lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään hänen täyttäessään 21 vuotta.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on annettava selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijoituksen päättyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana.

Lapsen itsenäistymisvarojen kerryttäminen on lastensuojelussa jälkihuollon ohessa osa lapsen ja nuoren tukemista kodin ulkopuolisen sijoituksen päätyttyä. Lastensuojelulain 77 §:n mukaan lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimena, huostaan otettuna tai jälkihuoltona, kunnan on varattava lapsen ja nuoren itsenäistymistä varten kalenterikuukausittain määrä, joka vastaa vähintään 40 % hänen asiakasmaksulain 14 §:ssä tarkoitetuista tuloistaan, korvauksistaan tai saamisistaan. Itsenäistymisvaroja ei kerrytetä vanhemmille määrätystä asiakasmaksusta. Myöskään perintönä tai vastaavana tulona tai saamisena saatua tuloa ei voida periä hoidon korvauksena tai nostaa itsenäistymisvaroiksi.

Asiakasmaksulain 14 §:ssä tarkoitettuja lapsen tuloja, korvauksia ja saamia ovat muun muassa lapselle tulevat jatkuvat etuudet, kuten elatusapu, elatustuki, eläkkeet, elinkorot, avustukset tai muut hänelle maksettavat jatkuvat taikka kertakaikkiset tulot, korvaukset ja saamiset. Edellytyksenä on, että kysymyksessä olevat korvaukset ovat luonteeltaan sellaisia, että ne on tarkoitettu lapsen hoitoon tai huoltoon ja ne maksetaan tätä tarkoitusta varten. Lapselle maksettava ryhmähenkivakuutus on kertakaikkinen tulo, joka voidaan ottaa huomioon asiakasmaksua ja itsenäistymisvaroja määrittäessä. Lapselle kertyneitä itsenäistymisvaroja ei voida käyttää osaksikaan hoidon korvaamiseen.

Lastensuojelulain 77 §:n 2 momentissa säädetään tilanteesta, jossa kodin ulkopuolelle sijoitetulla lapsella ei ole asiakasmaksulaissa tarkoitettuja tuloja, korvauksia tai saamia tai ne ovat riittämättömät. Tällaisessa tilanteessa on kunnan tuettava lasta tai nuorta asumiseen, koulutukseen ja muuhun itsenäistymiseen liittyvissä menoissa tarpeellisen suuruisilla itsenäistymisvaroilla, jotka ovat kunnan harkittavissa.

Säännös on luonteeltaan minimisäännös ja kunta voi kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana varata lapsen edellä mainituista tuloista, korvauksista ja saamisistaan suuremmankin osan lapsen itsenäistymistä varten. Kunnalla on näin ollen velvollisuus kerryttää lapsen itsenäistymisvaroja tai tarvittaessa maksaa ne kokonaisuudessaan. Lisäksi kunnan on huolehdittava itsenäistymisvarojen käytöstä eli siitä, että ne tosiasiaassa käytetään lapsen tai nuoren itsenäistymistä tukevaan toimintaan, palveluihin ja hankintoihin. Tällaisina voidaan pitää muun muassa oman asunnon kalustamista, työpaikan saamiseksi tarvittavia hankintoja kuten matkakorttia, opiskelun edellyttämiä materiaaleja, muita perusteltuja toimintoja

tai hankintoja. Näitä arvioidaan yhdessä lapsen ja hänen huoltajansa tai nuoren kanssa.

Kunnan on ennen itsenäistymisvarojen maksamista huolehdittava nuoren perustarpeista, jotka tulee kunnan puolesta turvata.

Itsenäistymisvarojen maksaminen

Lastensuojelulain 77 §:n 3 momentin mukaan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää itsenäistymisvarojen maksamisen ajankohdasta. Lähtökohtaisesti itsenäistymisvarat on annettava lapselle tai nuorelle sijaishuollon päättyessä, kun lapsi on 18-vuotias tai lapsen tai nuoren itsenäistymisen tukemiseen tai turvaamiseen liittyvästä erityisestä syystä viimeistään nuoren täyttäessä 21 vuotta. Itsenäistymisvarat voidaan maksaa jälkihuollon kestäessä myös asteittain.

Lapsella ei ole itsellään oikeutta vaatia varojen maksamista, vaikka ne ovat kertyneet hänen tuloistaan tai hän on täysi-ikäinen. Varojen maksamisesta tehdään hallinnollinen päätös. Mikäli nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä on erimielisyyttä itsenäistymisvarojen käyttötarkoituksesta tai niiden maksamisen aikataulusta, tehdään muutoksenhakukelpoinen hallintopäätös, jolloin muutoksenhakuoikeus on 15 vuotta täyttäneellä lapsella ja hänen huoltajallaan tai 18 vuotta täyttäneellä nuorella yksin.

Itsenäistymisvarojen ollessa toimielimen eli kunnan hallinnassa, ei niitä oteta lapsen tai nuoren varoina huomioon toimeentulotuen tarvetta arvioitaessa eikä toimeentulotuen takaisinperintätoimenpiteissä.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on annettava selvitys itsenäistymisvarojen kertymisestä ja maksamisesta sijoituksen päätyttyä ja huoltajan, edunvalvojan tai 15-vuotiaan lapsen sitä pyytäessä myös sijoituksen aikana. Selvityksellä varmistetaan, että toimielin varaa lapselle riittävät itsenäistymisvarat ja että ne on käytetty nimenomaan lapsen tai nuoren itsenäistymistä tukeviin menoihin ja tarkoituksiin.

Lastensuojelun laatusuositus

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö ja Suomen Kuntaliitto ovat antaneet yhdessä lastensuojelun laatusuosituksen vuonna 2014. Laatusuositus korostaa lastensuojelun eettisyyttä sekä lasten, nuorten ja vanhempien osallisuutta. Suositus on suunnattu ensisijaisesti lastensuojelupalvelujen toteuttamisen, arvioinnin, kehittämisen ja johtamisen tueksi kuntiin. Laatusuositus on

tarkoitettu myös lapsille, nuorille, vanhemmille ja heidän läheisilleen sekä muille lastensuojelun toimijoille. Suosituksia on laadittu yhteensä 27.

Suositukseen on kuvattu kaikki laatusuosituksen tavoitteet läpäisevää viisi eettistä periaatetta: asiakkaiden ihmisarvo ja perusoikeudet, lapsen etu, vuorovaikutus, ammattihenkilöstön työn laatu sekä vastuulliset päätökset ja toimintakulttuuri. Suositukset jakautuvat neljään sisällölliseen alueeseen, jotka ovat osallisuus lastensuojeluasioissa ja kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen palveluita kehitettäessä, lapsilähtöinen yhteinen palvelujärjestelmä ja eri toimijoiden välinen yhteistyö, osaavat ammattilaiset, tehtävänjako ja työn tuki sekä moniulotteinen arviointi. (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2014.)

Lastensuojelun laatusuositus koskee yhtä lailla myös jälkihuoltoa muun muassa eettisyyden, hyvän kohtaamisen, yhdenvertaisuuden, syrjimättömyyden, kunnioittavan kohtelun, oikeudenmukaisuuden, turvallisuuden, avoimuuden ja luotettavuuden, osallisuuden, osaavan henkilöstön, riittävien palveluiden sekä hyvän vuorovaikutuksen osalta.

Lähteet:

Mikkola, Matti ja Helminen, Jarkko (1994) Lastensuojelu. Helsinki: Gummerus.
Räty, Tapio (2012) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. 2. painos. Helsinki: Edita.
Saastamoinen, Kati (2009): Nuoren asema sijaishuollon jälkeen, itsenäistymisvarojen tarkoitus ja sen tarkoituksenmukainen toteutuminen. Edilex 6/2009 (<http://www.edilex.fi/artikkelit/5817.pdf>)
Sosiaali- ja terveysministeriö (2014) Lastensuojelun laatusuositus. Julkaisuja 4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. (https://www.thl.fi/documents/647345/0/STM_2014_4_lastensuoj_laatusuos_web.pdf/0404c082-4917-471a-8293-5606b41536a7)

Jälkihuollon ohjaus ja valvonta

Marja-Leena Stenroos

Kunnalla on velvollisuus järjestää jälkihuoltoa sijoituksen päättymisen jälkeen siten kuin lastensuojelulaissa erikseen säädetään. Jälkihuoltopalvelujen toteuttaminen perustuu kunnan viranhaltijan tekemiin päätöksiin. Kunta itsessään on viranomainen, jonka toiminnan tulee perustua lakiin. Lakien tulkinta ei kuitenkaan aina ole yksiselitteistä ja palvelujen saatavuuteen voivat vaikuttaa ne arvovalinnat, joilla päättäjät ohjaavat voimavaroja, etenkin taloudellisesti niukassa tilanteessa. Sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus hyvään palveluun ja kohteluun sekä julkisen että yksityisen sosiaalihuollon asiakkaana.

Jälkihuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumista pyritään valvomaan monin keinoin. Välittömin keino on se, että asiakas voi itse hakea muutosta saamaansa viranhaltijan päätökseen, mikäli katsoo, ettei se ole lainmukainen eikä toteuta hänen sosiaalihuollon tarvettaan. Sosiaalityöntekijällä on velvollisuus tiedottaa asiakasta, siis myös jälkihuollossa olevaa nuorta, tästä oikeudesta ja opastaa sen käytössä. Samoin asiakkaan tulee olla tietoinen sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja asemasta annetun lain mukaisesta muistutusmenettelystä. Muistutus osoitetaan sosiaalitoimen esimiehelle ja sosiaaliasiamies voi tarvittaessa opastaa muistutuksen laadinnassa. Muistutusmenettely on kanteluun nähden ensisijainen keino saattaa viranhaltijan päätös tai muu menettely tarkasteltavaksi. Se on myös kantelua merkittävästi nopeampi tapa saattaa asiansa arvioitavaksi.

Kunnan ulkopuolelta asiakkaiden oikeusturvaa ja kohtelua valvotaan aluehallintovirastojen ja niitä ohjaavan Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviran taholta. Valtakunnallisen sosiaali- ja terveystalvelujen valvontaohjelman kohteiksi valitaan vuosittain painopistealueita, joihin suunnataan yhtenäinen valtakunnallinen valvontaprosessi. Tämän suunnitelmallisen valvonnan tavoitteena on kiinnittää huomiota laajamittaisemmin havaittuihin puutteisiin tai epäkohtiin palvelujen toteuttamisessa tai viranomaistoiminnassa.

Jälkihuollon järjestäminen voi tulla valvottavaksi myös aluehallintovirastojen kuntiin suuntaamalla arviointi- ja ohjauskäynneillä. Jälkihuolto voi

olla tarkastelussa lastensuojelun palvelujärjestelmän tai laajemman lasten ja perheiden palvelujen kokonaisuudessa. Tällöin huomio kiinnitetään erityisesti jälkihuollon toteuttamisesta ja palvelujen arvioinnista annettuihin ohjeisiin ja siihen, ovatko asiakaskohtaiset jälkihuoltosuunnitelmat lain mukaisia.

Kunnat voivat ostaa jälkihuoltopalveluja myös yksityisiltä palveluntuottajilta. Yksityisistä sosiaalipalveluista annetussa laissa säädetään palvelujen omavalvonnasta ja velvoitteesta laatia omavalvontasuunnitelma. Menetelyn tarkoitus on vastuuttaa palveluntuottajaa seuraamaan aktiivisesti tuottamiensa palvelujen asianmukaisuutta ja korostaa välitöntä reagointia asiakkailta saatavan palautteen perusteella.

Aluehallintovirastot valvovat alueillaan kuntien ja yksityisten sosiaalipalvelujen tuottamia sosiaalipalveluja. Valvonta voi tulla vireille asiakkaan tai hänen edustajansa tekemästä kantelusta tai jonkin muun tahon ilmoittamasta epäkohdasta. Mikäli muistutusmenettely ei asiakkaan mielestä tuota muutosta tai perusteltua vastausta asiaan, seuraava oikeusturvakeino on kantelu joko aluehallintovirastoon, Valviraan, eduskunnan oikeusasiamiehelle tai joissakin tapauksissa oikeuskanslerille. Aluehallintovirastot käsittelevät suurimman osan kanteluista. Valvira voi ottaa käsiteltäväkseen asian, joka on periaatteellisesti merkittävä tai laajakantoinen. Eduskunnan oikeusasiamies valvoo erityisesti hyvän hallinnon ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista. Oikeuskansleri valvoo, että virkamiehet noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa.

Jälkihuollon toteuttamiseen liittyvät epäkohdat ja puutteellisuudet tulevat useimmiten ilmi juuri kantelujen kautta. Kantelua on harvoin kuitenkaan laatinut jälkihuollon asiakas itse, vaan esimerkiksi vanhemmat tai isovanhemmat. Kanteluissa tulee usein esiin se, että jälkihuolto nuoren rinnalla kulkevaa aikuista ei välttämättä tueta, vaikka hänen roolinsa nuoren luotsaamisessa aikuisuuteen voi olla merkittävä ja viedä kohtuuttomastikin voimavaroja.

Jälkihuollossa tehtävä yhteistyö

Kantelujen sekä kuntien yhteydenottojen perusteella lastensuojelulaissa säädetty kuntien välinen yhteistyö ei toimi läheskään aina siten, että jälkihuolto nuoren tarpeen mukaiset palvelut olisivat asianmukaisesti saatavilla. Kustannuksista vastaava taho on laissa selkeästi todettu, mutta kunnat eivät

aina ole yksimielisiä työnjaosta palvelujen toteuttamisessa. Jos jälkihuollossa olevan nuoren asuinkunta on muu kuin kustannuksista vastuussa oleva kunta, tulee työnjako suunnitella mahdollisimman asiakaslähtöisesti. Nuorella voi olla perusteltu tarve pitää tiivistä yhteyttä asioitaan hoitaneeseen työntekijään, vaikka asuinkunta muuttuu. Toisaalta uusi asuinkunta ei voi evätä peruspalveluja vain sillä perusteella, että kyseessä on jälkihuoltoon oikeutettu nuori. Jälkihuoltosuunnitelman tulee olla selkeä siten, että kaikki osapuolet tietävät vastuunsa ja velvollisuutensa. Kuntarajoista riippumatta yhteiskunta on velvollinen huolehtimaan siitä, että nuorelle turvataan mahdollisuus ihmisarvoiseen tulevaisuuteen.

Jälkihuoltanuoren asiakassuunnitelma tulee laatia yhteistyössä siten, että nuorelle ei jää epäselvyyttä siitä, mihin palveluihin hän on oikeutettu ja mistä hän niitä voi hakea. Nuorelle on nimettävä myös vastuhenkilö, jonka puoleen hän voi asioissaan kääntyä silloin, jos asiakassuunnitelmaan tarvitaan muutosta tai eteen tulee sellaisen tuen tarve, johon hän ei oma-aloitteisesti osaa hakea apua. Tarkoituksenmukaisinta olisi, jos tämä henkilö tuntisi nuoren asiakkuushistorian koko kaaren.

Kansainväliset jälkihuoltostandardit

Martti Kemppainen

Lapsen oikeuksien sopimus on lastensuojelun perusta

Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimuksen 3(3) artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee huolehtia siitä, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia normeja (standardeja). Sopimus ei sisällä kattavaa luetteloa alueista, joille standardit tulee määritellä, mutta tähdentää niiden tärkeyttä koskien erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä riittävää valvontaa.

Kansallisia normeja asettaessa sekä palveluja järjestettäessä ja toteutettaessa valtioiden on noudatettava lapsen oikeuksien sopimuksen periaatteita ja velvoitteita. Suomen kansallisessa lastensuojelun laatusuosituksessa (2014) onkin todettu, että toiminnassa tulee kaikilla tasoilla huomioida YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa taatut lapsen oikeudet ja sopimusvaltioiden viranomaisille asetetut velvoitteet.

Nojautuminen ja sitoutuminen lapsen oikeuksien sopimukseen ovat lastensuojelun ja sijaishuollon järjestämisen ja käytännön toteutuksen kannalta kuitenkin vasta perusta ja lähtökohta. Sopimus kattaa lapsen oikeudet laajasti, eikä voi mennä yksityiskohtiin kaikilla alueilla. Sen antamat yleisluonteiset suuntaviivat jättävät tilaa erilaisille tulkinnoille siitä, mitä eri artikkelit tarkemmin ottaen edellyttävät ja mihin ne velvoittavat. Sopimuksen tulkinnan korkein auktoriteetti on YK:n lapsen oikeuksien komitea, joka valvoo sopimuksen noudattamista ja laatii yleisiä ohjeita sopimuksen tulkinnasta ja toteuttamisesta.

Sopimuksen tulkinta ja soveltaminen lasten oikeuksien – ja lastensuojelun – eri osa-alueilla ei kuitenkaan ole vain lapsen oikeuksien komitean varassa tai sen yksinoikeus. Esimerkiksi sijaishuoltoa koskien on 2000-luvun puolivälissä ja sen jälkeen on julkaistu useampiakin sijaishuoltoa koskevia kansainvälisiä standardeja ja suosituksia ja ohjeita, joiden lähtökohtana on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Ne eroavat toisistaan maantieteelliseltä sovellutusalueeltaan ja sisältönsä laajuuden puolesta.

YK:n sijaishuollon ohjeet (Guidelines for the Alternative Care of Children) vuodelta 2009 ovat tärkeimmät ja ne on tarkoitettu globaalisti sovellet-

tavaksi. Muita keskeisiä ovat Eurooppaa koskevat kansainvälisten sijaishuollon järjestöjen yhteistyönä laatimat Quality4Children-standardit (2007) sekä Euroopan neuvoston ministerineuvoston laitoshuollossa olevien lasten oikeuksia koskevat suositukset (2005). Pelastakaa Lapset -järjestö on puolestaan julkaissut lastenhuollon standardit Itä- ja Keski-Afrikkaa varten (Raising the Standards. Quality childcare provision in East and Central Africa, 2005).

YK:n sijaishuollon ohjeet

Aloite kansainvälisten sijaishuollon standardien luomiseksi syntyi vuonna 2005 YK:n lapsen oikeuksien komitean yleisessä keskustelupäivässä, jonka teemana olivat vaille vanhempien huolenpitoa jääneet lapset. Ohjeet valmisteltiin laajan kansainvälisen yhteistyön puitteissa, johon osallistuivat lukuisat valtiot, YK:n elimet, järjestöt, asiantuntijat ja tutkijat. Ohjeet käsiteltiin marraskuussa 2009 YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 20-vuotisyleiskokouksessa ja liitettiin kokouksen päätöslauselmaan.

Lähtökohtaisesti ohjeet koskevat vain alle 18-vuotiaiden sijaishuoltoa. Niiden periaatteita voidaan kuitenkin soveltaa myös sijaishuollossa oleviin, täysi-ikäisyyden saavuttaneisiin nuoriin, jotka tarvitsevat edelleen huolenpitoa ja tukea siirtymävaiheen ajan. Tämän mukaisesti ohjeet sisältävät joukon jälkihuoltoa koskevia linjauksia. Ohjeiden yleiset periaatteet ja näkökulmat koskevat myös jälkihuoltoa, vaikka niitä ei jälkihuollon yhteydessä erikseen mainitakaan. Tällaisia ovat esimerkiksi päätösten ja toimien perustuminen yksilölliseen harkintaan sekä lapsen etuun ja oikeuksiin, syrjimättömyys, lapsen kuuleminen ja hänen näkemystensä huomioon ottaminen.

Ohjeiden mukaan toimielimillä ja laitoksilla tulisi olla selkeät toimintaperiaatteet ja menettelyt asianmukaisen jälkihuollon ja/tai seurannan varmistamiseksi. Lasta tulisi koko sijaishuollon ajan pyrkiä valmentamaan itsenäisyyteen ja integroitumaan yhteisöön erityisesti hankkimalla sosiaalisia ja elämäntaitoja, joiden saavuttamista edistetään osallistumalla paikallisen yhteisön elämään. Osaksi elämäntaitojen opetusta tulisi kytkeä jatkuva mahdollisuus yleissivistävään ja ammatilliseen koulutukseen, joka auttaa nuorta tulemaan taloudellisesti itsenäiseksi ja hankkimaan toimeentulonsa.

Jälkihuoltoa tulisi valmistella mahdollisimman varhaisessa vaiheessa jo hyvissä ajoin ennen kuin lapsi lähtee sijaishuoltopaikasta. Jälkihuoltoon

siirtymävaiheessa tulisi ottaa huomioon lasten sukupuoli, ikä, kypsyystaso ja erityisolosuhteet. Siihen tulisi kuulua neuvontaa ja tukea erityisesti hyväksikäytön välttämiseksi. Sijaishuollosta lähteviä lapsia tulisi kannustaa osallistumaan jälkihuollon suunnitteluun.

Sijaishuollosta lähteville ja jälkihuollossa oleville nuorille tulisi varmistaa mahdollisuus käyttää sosiaali-, terveys- ja oikeudellisia palveluja sekä asianmukainen taloudellinen tuki. Erityistarpeita omaavilla, esimerkiksi vammaisilla lapsilla tulisi olla käytettävissään asianmukainen tukijärjestelmä muun muassa tarpeettoman laitoshoidon välttämiseksi. Sekä julkista että yksityistä sektoria tulisi kannustaa työllistämään sijaishuollosta lähteviä, etenkin erityistarpeisia lapsia.

Mahdollisuuksien mukaan jokaiselle lapselle tulisi nimetä asiantuntija, joka voi tukea hänen itsenäistymistään sijaishuollosta lähdettäessä.

Quality4Children-standardit

Kansainvälisten sijaishuollon järjestöjen (FICE, IFCO, SOS-Lapsikylät) yhteistyönä laatimat Quality4Children-standardit (Q4C) esiteltiin kesäkuussa 2007 Euroopan parlamentille. Q4C-standardit täydentävät YK:n sijaishuollon ohjeita sekä Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksia ja ne on suunnattu Euroopan maille. Toisin kuin YK:n sijaishuollon ohjeissa, Q4C-standardeissa ei ole määritelty yleisiä periaatteita, vaan esimerkiksi lapsen osallistumista ja kuulemista koskevat periaatteet toistetaan eri standardien yhteydessä.

Q4C-standardien kokoamiseen ja työstämiseen osallistui kaikkiaan 32 maata. Standardien perustan muodostavat 332 kertomusta, jotka on koottu 26 maasta sijaishuollosta kokemusta omaavilta henkilöiltä, kuten lapsilta ja nuorilta, sijaishuoltoa vanhemmilta ja muilta hoitajilta, biologisilta vanhemmilta, sosiaalityöntekijöiltä ja juristeilta.

Q4C-standardit on jaettu kolmeen pääalueeseen: päätöksenteko ja sijoitusprosessi, hoitoprosessi sekä hoidon päättäminen. Hoidon päättäminen nähdään prosessina, jossa lapsi tai nuori itsenäistyy, palaa syntymäperheeseensä tai siirtyy jonnekin muualle. Prosessiin sisältyvät päätöksenteko, sijaishuollosta lähtöprosessi sekä jälkihuollon tuki.

Hoidon päättäminen -standardialueen standardit koskevat prosessin suunnittelua ja toteutusta (standardi 15), sijaishoidon päättämistä koskevan tiedon antamista lapselle ja perheelle sekä tiedon hallinnointia (16), lapsen

ja nuoren osallistumista ja vaikuttamista prosessiin (17) sekä jälkihuollon tukea ja seurantaa (18).

Suunnittelu ja toteutus

Hoidon päättämisosprosessi tulee suunnitella ja toteuttaa huolella, lapsen tai nuoren yksilölliseen huoltosuunnitelmaan perustuen sekä yhteistyössä asianosaisten kanssa. Suunnitelma koskee myös lapsen/nuoren elämää sijaishuollosta lähdön jälkeen ja määrittelee suuntaviivat jälkihuollolle. Lapsella/nuorella on mahdollisuus saada jälkihuollollista tukea ja neuvontaa. Suunnitelmaa ja sen toteuttamista arvioidaan säännöllisesti.

Mikäli lapsi palaa biologiseen perheeseensä tai siirtyy uuteen sijoituspaikkaan, prosessi valmistellaan yhteistyössä viranomaisen, nykyisten ja tulevien hoitajien sekä biologisen perheen kanssa. Lapsi/nuori osallistuu aktiivisesti päätöksentekoon ja valmisteluun kehitystasonsa mukaisesti. Standardin toteutusohjeisiin sisältyy mielenkiintoinen yksityiskohta, jonka mukaan lapselle tai nuorelle järjestetään läksiäiset ottaen huomioon hänen taustaansa liittyvät traditiot sekä omat toiveensa.

Lasta ja nuorta pidetään oman hoitonsa laadun asiantuntijana. Hänen palautettaan pidetään olennaisen tärkeänä hoitojärjestelmän ja kyseessä olevan hoitomuodon laadun kehittämiseksi.

Tiedon antaminen

Sijaishuollon päättämisvaiheessa prosessissa mukana oleville annetaan kaikki tarvittava tieto heidän roolinsa mukaisesti. Tieto annetaan lapselle/nuorelle ja hänen perheelleen ymmärrettävällä ja asianmukaisella tavalla, samalla turvaten heidän oikeutensa yksityisyyteen ja turvallisuuteen.

Asiaan liittyvät osapuolet tukevat yhteistyössä lasta/nuorta hoidon päättämisosprosessissa. Yhteistyötä tukevat asiaa koskevan tiedon vaihto, tarkoituksenmukainen viestintä ja keskinäinen luottamus. Tietoa hallinnoidaan ammattimaisesti ja luottamuksellisesti ja se dokumentoidaan asianmukaisesti. Asianosaisten tiedonsaantioikeus turvataan.

Lapsen ja nuoren osallistuminen

Lapsella/nuorella on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja toivomuksensa koskien nykyistä tilannettaan ja tulevaisuuttaan. Hän osallistuu hoidon päättämisosprosessin suunnitteluun ja toteutukseen kehitystasonsa mukaisesti.

Lapsi/nuori saa kaiken asiaankuuluvan tiedon, joka tukee hänen päätöksentekoaan hoidon päättämisprosessissa. Häntä kuullaan ja häntä tuetaan myös hallinnollisissa ja oikeudellisissa menettelyissä.

Myös lapsen biologinen perhe osallistuu sijaishoidon päättämisprosessiin. Lapsella on kuitenkin mahdollisuus määritellä, missä laajuudessa perhe voi siihen osallistua.

Seuranta, jatkuva tuki ja yhteydenpito

Lapsella tai nuorella on oltava mahdollisuus saada apua ja tukea sijaishuollosta lähdön jälkeen. Hoito-organisaatio pyrkii varmistamaan, että lapsi/nuori ei koe hoidosta lähtemistä uutena suurena suhteiden katkoksenä. Lapsi/nuori voi jatkaa yhteydenpitoa hoitajaansa sekä sijaishuollon aikaiseen emotionaaliseen verkostoonsa.

Seuranta ja tuki perustuvat jälkihuoltosuunnitelmaan, jonka hoito-organisaatio ja lapsi/nuori laativat ja toteuttavat yhteistyössä. Hoito-organisaatiolla on kirjalliset ohjeet jälkihuoltosuunnitelman laatimista varten.

Hoidon päättämiseen ja jälkihuoltoon niveltyy kiinteästi Hoitoprosessi-standardialueeseen sisältyvä lapsen jatkuva valmentaminen itsenäiseen elämään. Standardin mukaan lasta/nuorta tuetaan, jotta hän voi kasvaa itseensä luottavaksi, itsenäisesti toimeentulevaksi ja osallistuvaksi yhteiskunnan jäseneksi. Hänen pääsyinsä koulutukseen turvataan ja hänelle tarjotaan mahdollisuus tarvitsemiensa taitojen hankkimiseen.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus

Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksyi maaliskuussa 2005 suosituksen neuvoston jäsenmaille koskien laitoksissa olevien lasten oikeuksia. Suositus on hyvin suppea ja siinä todetaan jälkihuollon osalta vain, että sijaishuollosta lähtevällä lapsella tulisi olla oikeus asianmukaiseen jälkihuollon tukeen. Tuen tarkoituksena on turvata lapsen jälleenyhdistäminen perheeseen ja yhteiskuntaan.

Laitoshuollossa olevalle lapselle tulisi laatia yksilöllinen huoltosuunnitelma, joka perustuu sekä lapsen valmiuksien ja kykyjen kehitykseen, hänen itsemääräämisoikeutensa kunnioittamiseen, yhteyksien ylläpitämiseen ulkopuolisen maailman kanssa sekä lapsen valmentamiseen laitoksen ulkopuoliseen elämään tulevaisuudessa. Suositukseen liittyvässä selittävässä raportissa puhutaan nimenomaisesti lapsen tuen tarpeen arviointiin perus-

tuvasta jälkihuoltosuunnitelmasta, jonka avulla edistetään lapsen jälleenyhdistämistä perheeseen ja yhteiskuntaan.

Vaikka suositus nimenomaisesti koskee laitoshuoltoa, sitä voidaan soveltuvin osin käyttää myös perhehoidossa. Ministerikomitea on myös antanut vuonna 1987 erillisen perhehoitoa koskevan suosituksen (Nro. R (87) 6). Suosituksen tavoitteena on parantaa perhehoitoon liittyvää lainsäädäntöä lapsen persoonallisuuden kehityksen edistämiseksi sekä lapsen ja hänen moraalisten ja aineellisten etujensa suojelemiseksi. Suosituksen periaatteiden mukaan valtioiden tulisi luoda sijaisperheiden valvonta- ja tukijärjestelmä, ja lasten tulisi sallia ylläpitää yhteyttä alkuperäperheeseensä.

Suositus käsittelee myös biologisten vanhempien välistä suhdetta sekä kysymystä lapsen paluusta syntymäperheeseensä. Sen mukaan sijaisvanhemmilla tulisi pitkäkestoisen perhehoidon jälkeen, lapsen integroiduttua sijaisperheeseen, olla kansallisen lainsäädännön mukaisesti mahdollisuus hakea viranomaiselta valtuudet tiettyjen vanhempainvastuuseen kuuluvien tehtävien toteuttamiseen ja myös lapsen huoltoa, silloin kun se on tarkoituksenmukaista. Tilanteessa, jossa perhehoidon toteuttanut viranomainen haluaa lopettaa pitkään kestäneen perhehoidon ja sijaisvanhemmat vastustavat lopettamista, oikeus- tai muun viranomaisen tulisi tehdä päätös asiasta.

Suosittelun, standardien ja ohjeiden velvoittavuus

Mitkään kansainvälisistä suosituksista, ohjeista ja standardeista eivät ole oikeudellisesti sitovia. Tämä ei tarkoita, että niiden noudattamiseen voitaisiin suhtautua välinpitämättömästi. YK:n sijaishuollon ohjeilla on YK:n yleiskokouksen hyväksyntä, ja lapsen oikeuksien komitea ajaa voimakkaasti ohjeiden noudattamista. Esimerkiksi päätelmissään Suomen neljännessä määräaikaisraportista komitea suositteli kyseisten ohjeiden huomioon ottamista.

Myös Euroopan parlamentti on esiintynyt ohjeiden toteuttamisen puolesta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 25. vuosipäivään liittyvässä päätöslauselmassaan (2014/2919(RSP)) se kehotti jäsenvaltioita toteuttamaan sopimuksen vaille vanhempien huolenpitoa jääneitä lapsia koskevat normit sekä YK:n sijaishuollon ohjeet.

Q4C-standardit velvoittavat ensisijaisesti sen laatineita kansainvälisiä järjestöjä, jotka ovat sitoutuneet edistämään niitä kansallisten jäsenyh-

teisöjensä kotimaissa. Ne ovat kuitenkin saaneet myös laajempaa tukea ja arvovaltaista tunnustusta. Standardeja koskevaan julkaisuun sisältyy EU:n ulkosuhteista ja Euroopan naapuruuspolitiikasta vastaavan komissaarin esipuhe, jossa hän toteaa standardien olevan askel eteenpäin Euroopan maiden lastensuojelujärjestelmien harmonisoinnissa.

3

Jälkihuollon prosessit

Prosessit jälkihuoltotyön tukena

Saana Pukkio

Edellisissä luvuissa on paneuduttu jälkihuollon tavoitteisiin ja sisältöön, jälkihuoltoa koskevaan tutkimustietoon sekä jälkihuollon juridiseen perustaan ja valvonnan kysymyksiin. Tässä luvussa jälkihuoltoa tarkastellaan työprosessin näkökulmasta. Tarkoituksena on kuvata toimiva ja nuoren tarpeista lähtevä jälkihuollon prosessi, joka auttaa työntekijää jäsentämään ja suunnittelemaan omaa työtään sekä varmistamaan, että nuori saa tarvitsemansa tuen ja palvelut.

Jälkihuollon prosessien kehittämiseen ja selkiyttämiseen on lastensuojelussa selkeä tilaus. Valtiontalouden tarkastusviraston (2012) selvityksessä todetaan jälkihuollon toteuttamisessa olevan puutteita. Jälkihuollon järjestämiseen tulisi kiinnittää merkittävästi enemmän huomiota ja jälkihuollon toteuttaminen ja kehittäminen on jäänyt avo- ja sijaishuollon varjoon. Vaikka yhä useamman jälkihuoltoon siirtyvän nuoren katsotaan tarvitsevan tukea itsenäiseen elämään siirtyessään, kunnat eivät kuitenkaan tarjoa henkilökohtaista tukea riittävästi. Osa sijaishuoltopaikoista ei puolestaan valmenna nuoria riittävässä määrin ja tarpeeksi ajoissa jälkihuoltoon siirtymiseen. (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012.)

Sosiaali- ja terveysministeriön Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportissa (2013) on esitetty edellä mainittujen puutteiden perusteella suositukset jälkihuollon kehittämiseksi. Suosituksissa todetaan, että vastaavan sosiaalityöntekijän on aktiivisesti tiedotettava nuorelle ja hänen huoltajilleen jälkihuollon palveluista ja hänen oikeudestaan niihin. Jälkihuollon suunnitelman valmistelu on aloitettava riittävän varhain ja sen on oltava valmiina toimeenpantavaksi viimeistään sijoituksen päättyessä. Kunnan velvoitetta jälkihuollon järjestämiseen nuorten tarpeiden mukaan tulisi täsmentää ja kunnan tulee varata voimavarat sijoituksen jatkamiseen täysi-ikäisyyden jälkeen, kun se on nuoren edun mukaista ja hän itse siihen suostuu. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013.)

Aiempien selvitysten mukaan lastensuojelun asiakkaana olevilla nuorilla ei aina ole käsitystä jälkihuollon tarkoituksesta ja kaikesta jälkihuollon mahdollistamasta tuesta (Vario ym. 2012, 35). Pääsääntöisesti jälkihuollon

valmistelu aloitetaan ajoissa mutta osalla nuorista on ollut kokemuksia siitä, että he ovat joutuneet lähtemään sijaishuoltopaikasta vain muutaman viikon varoitusajalla (Törrönen & Vauhkonen 2012). Jälkihuollon prosessien kehittämisellä ja näkyväksi tekemisellä voidaan edistää jälkihuollon suunnitelmallisuutta, jälkihuolto-nuorten tasa-arvoista kohtelua sekä nuorten tietoisuutta oikeuksistaan.

Myös lastensuojelun markkinaistuminen ja yksityistyminen asettaa omat haasteensa jälkihuoltotyön laadulle ja suunnitelmallisuudelle. Kuntien toimintamahdollisuuksia määritellään pitkälti niukkenevien resurssien ja julkisten palvelujen järjestämis- ja hankintapolitiikkaa ohjaavien lainalaisuuksien pohjalta. Lastensuojelun palveluntuottajien kenttä on myös sirpaloitunut ja moninaistunut. (Hoikkala & Lavikainen 2015.) Kuntaliiton lastensuojelukyselyn tuloksia koskevassa raportissa (Puustinen-Korhonen, 2013) on raportoitu lastensuojelupalvelujen yksityistämiseen liittyvistä huolenaiheista. Raportin kehittämisehdotuksena esitetään, että ”kuntien omana toimintana tai kuntien yhteisenä toimintana järjestettäviä lastensuojelun avo- ja laitoshuollon ja jälkihuollon palveluja vahvistetaan ja monipuolistetaan, jotta yksityisten palvelujen rooli kunnan omia palveluja täydentävänä palveluna voidaan varmistaa ja lastensuojelun kustannusten kasvua hillitä” (emt. 65). Jälkihuollossa yksityistämisen haasteet voivat ilmetä esimerkiksi

siten, että asumis- tai tukihenkilöpalveluiden osalta saatetaan tehdä lyhyitä ostopalvelusopimuksia, jolloin jälkihuollosta on vaarassa tulla suunnittelematonta ja poukkoilevaa. Myös kuntien kilpailutuskäytäntöjen erilaisuus voi johtaa siihen, että palveluiden laadulle asetetut kriteerit ja niiden sisältö vaihtelevat maantieteellisestä sijainnista riippuen (Hoikkala & Lavikainen 2015). Kunnat vastaavat viime kädessä ostopalvelujen laadusta ja kuntien ostopalvelujen kilpailuttamisen osaaminen on keskeisessä asemassa.

Tässä luvussa tarkastellaan jälkihuollon prosessia aina valmistelu- ja suunnitteluvaiheesta jälkihuollon päättämiseen ja arviointiin. Luvussa nostetaan esiin myös toimivia käytäntöjä, joiden avulla konkretisoidaan jälkihuollon työprosessin eri vaiheita. Lähtökohtana prosessin kuvaamisessa on asiakkaan – lapsen, nuoren ja hänen läheisverkostonsa – tuen tarpeet ja osallisuus. Aluksi tarkastelen lyhyesti onnistuneen jälkihuoltoprosessin ydintekijöitä ja jälkihuollon järjestämisvastuuta, jonka jälkeen käydään läpi jälkihuoltoprosessin eri vaiheet.

Jälkihuoltoprosessin menestystekijät

Lastensuojelussa on viime vuosina keskusteltu entistä enemmän työn tuloksellisuudesta. Kuten Sirkka Rousu (2007, 24) toteaa, lastensuojelutehtäviä toteuttavien organisaatioiden tehtävänä on seurata työnsä vaikutuksia ja toiminnan tuloksellisuutta, jotta rajalliset voimavarat saataisiin käytettyä mahdollisimman tehokkaasti. Lastensuojelun osalta tähän on myös erityinen eettinen velvollisuus silloin, kun yhteiskunta on ottanut vastatakseen lapsen elämän kulusta ja hänen kehittymisestään.

Rousun lastensuojelun tuloksellisuutta koskevassa tutkimuksessa nousi esille viisi kriittistä menestystekijäryhmää. Menestystekijäryhmistä kolme on perusedellytyksiä ylipäättään sille, että lastensuojelussa voitaisiin onnistua. Nämä perusedellytysten kolme kriittistä menestystekijää ovat vankka asiakaslähtöinen organisaatio, lastensuojelun ajankohtaisia vaatimuksia vastaava osaaminen ja asiakkaan voimavaraistumista edistävät toimintaprosessit. Lisäksi kaksi muuta vaikuttavuuden kriittistä menestystekijäryhmää ovat asiakkaan kokemus elämänlaadun kohenemisesta sekä lapsen ja nuoren kasvun riskiolosuhteiden väheneminen. (Rousu 2007). Rousun mukaan ”lastensuojelun ydintehtävä on varmistua siitä, että lapsella on läheinen pysyvä luottohenkilö, jonka puoleen voi kääntyä koko lastensuojeluprosessissa. Aikuisten ydintehtävä on varmistaa, että lapsi tietää kuka hänestä pitää

huolta, kenen puoleen hän voi kääntyä, kuka tai ketkä ovat hänelle luotettavia henkilöitä, mihin hän kuuluu ja missä hän voi pohdiskella elämänsä kulkua ja sitä kuka hän on – sekä saada siihen apua silloin kun alkuperäiset läheiset eivät näitä turvaa.” (Mt., 20.) Rousun listaamat menestystekijät kuvaavat hyvin myös jälkihuollon prosessin tuloksellisuutta.

Helena Savolainen (2015) on tarkastellut lastensuojelun jälkihuoltoa koskevassa kehittämistutkimuksessaan onnistuneen jälkihuoltoprosessin menestystekijöitä, asiakastarpeita ja vaatimuksia. Hänen mukaansa onnistuneen jälkihuoltoprosessin tunnusmerkkejä ovat seuraavat: 1) Tavoitteet vastaavat asiakkaan tarpeita; 2) tavoitteiden saavuttamista arvioidaan säännöllisesti; 3) jälkihuollon eri vaiheissa mukana olevat toimijat työskentelevät asiakassuunnitelman mukaisesti tavoitteiden saavuttamiseksi; 4) asiakas saadaan motivoitua mukaan jälkihuollon eri vaiheiden toteuttamiseen.

Asiakastarpeiden ja vaatimusten osalta Savolainen (2015) listaa seuraavia seikkoja: 1) Suunnittelu aloitetaan ajoissa; 2) valmistelu- ja siirtymävaiheessa huolehditaan jälkihuollosta tiedottamisesta nuorille; 3) itsenäistymistaitojen harjoittelu; 4) työskentelyvaiheen tukimuodot ja palvelut on räätälöity nuoren tarpeiden mukaisesti; 5) jälkihuolto päätetään suunnitelmallisesti ja 6) huolehditaan tarvittaessa asiakkaan ohjaamisesta johonkin toiseen palvelujärjestelmään.

Sekä Rousun että Savolaisen tuloksellisuuden menestystekijöihin olisi tarpeen lisätä vielä yksi tekijä: asiakkaan osallisuuden kokemus. Oli kyse sitten lapsesta, nuoresta tai heidän läheisistään, tunne osallisuudesta omassa asiakasprosessissa on keskeinen tuloksellisuuteen ja jälkihuollon onnistumiseen vaikuttava seikka.

Jälkihuollon järjestäminen ja sosiaalityöntekijän rooli

Lastensuojelulain mukaan se kunta, jossa tarve sijaishuollon järjestämiseen on syntynyt, vastaa sijaishuollon ja myös jälkihuollon kustannuksista. Jos jälkihuollon peruste on avohuollon tukitoimena tapahtunut sijoitus, vastaa jälkihuollon kustannuksista se kunta, joka on sijoituksen päättyessä lapsen kotikunta. Lastensuojelulain 16 b §:n mukaan kunnan, jossa lapsi tai nuori on jälkihuollossa (*sijoituskunta*), on järjestettävä yhteistyössä sijoittajakunnan kanssa lapselle tai nuorelle hänen huollon tai hoidon tarpeensa edellyttämät palvelut ja tukitoimet. Järjestetyistä palveluista ja tukitoimista aiheutuneet kustannukset sijoituskunta on oikeutettu perimään sijoittajakunnalta.

Valtiontalouden tarkastusviraston (2012) selvityksen mukaan ostopalveluiden käyttö jälkihuollon järjestämisessä on varsin yleistä. Kunnat ostavat jälkihuollon palveluita muun muassa muilta kunnilta, järjestöiltä, säätiöiltä, yksityisiltä palveluntuottajilta ja esimerkiksi maakunnalliselta sijaishuoltoyksiköltä. Ostopalveluina hankitut tukitoimet ovat kalliita ja ongelmana on niiden lyhytaikaisuus. (Mt., 108–109.)

Sosiaalityön kokonaisuuden järjestämisen tapa vaihtelee kunnittain. Toisissa kunnissa lastensuojelun organisaatio on hyvin pitkälle eriytetty ja jälkihuolto toimii omana yksikkönään. Toiset kunnat puolestaan käyttävät yleisen/yhdennetyn sosiaalityön mallia, jolloin sosiaalityöntekijät hoitavat omalla vastuualueellaan sosiaalityön kokonaisuuden.

Sosiaalityöntekijän vastuulla on vastata asiakasprosessin etenemisestä sekä asiakassuunnitelman laatimisesta ja toteuttamisesta. Hänen vastuulleen on jälkihuoltoa koskevien päätösten valmistelemine ja tekeminen. Sosiaalityöntekijä vastaa asiakkaan ohjauksesta ja neuvonnasta sekä psykososiaalisesta työstä (usein yhdessä sosiaali-ohjaajan kanssa) ja toimii viranomaisverkostoissa. Sosiaalityöntekijän kuuluu arvioida palveluiden ja toimenpiteiden vaikutusta asiakkaan tilanteeseen. Hänellä on kokonaisvastuu arvioinnista ja asiakassuunnitelman seurannasta sekä asiakkuuden päättämisestä.

Lastensuojelun laatusuosituksessa esitetään, että asiakkaana olevalla lapsella ja nuorella olisi mahdollisuus tavata aktiivisessa työskentelyvaiheessa vastuusosiaalityöntekijää vähintään kaksi tuntia kuukaudessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014). Valtiontalouden tarkastusviraston (2012) mukaan lapsen asioista vastaavilla sosiaalityöntekijöillä ei kuitenkaan ole mahdollisuuksia kuukausittain tapahtuvaan yhteydenpitoon. Osassa kuntia tapaamisista huolehtivat sosiaalityöntekijän sijaan perhetyöntekijät, sosiaali-ohjaajat tai nuoriso-ohjaajat. Kunnissa on yleistymässä kahden palveluohjaajan malli, jossa vastuusosiaalityöntekijä on palvelujärjestelmän edustaja sekä asiantuntija. Sosiaali-ohjaaja tai muu lastensuojeluun perehtynyt henkilö toimii asiakkaan tukena. (Mt., 104.)

Jälkihuollon suunnittelu- ja siirtymävaihe

Prosessinäkökulmasta tarkasteltuna jälkihuoltoa ei tulisi nähdä niinkään erillisenä vaiheena lastensuojelun asiakasprosessissa, vaan avo- ja sijais- huollon jatkumona. Tämä tarkoittaa, että jälkihuollon alustava pohdinta

voidaan aloittaa jo sijoitusvaiheessa, kun arvioidaan lapsen tai nuoren sijaishuollon kesto.

Olisi suositeltavaa, että jälkihuollon suunnittelu aloitetaan vähintään vuotta ennen sijoituksen päättymistä. Keskeistä on, että asiakas – oli kyseessä sitten kotiin palaava lapsi ja hänen vanhempansa tai itsenäistyvä nuori – saavat riittävästi tietoa jälkihuolto-oikeudesta ja jälkihuollon palveluista. Asiakkaalle tulee selvittää hänen oikeutensa ja kertoa riittävän selkeästi jälkihuollon sisällöstä. Riittävän tieto ja ymmärrys jälkihuollosta helpottaa asiakkaan sitoutumista tarjottavaan tukeen.

Jälkihuollon suunnittelun aloittamista riittävän varhain ei voi korostaa liikaa. Etenkin nuorten kanssa tarvitaan pitkäjänteistä rinnalla kulkemista, jolloin on tärkeää, että jälkihuollon työntekijä ehtii rauhassa ja riittävän ajoissa tutustua nuoreen ennen sijoituksen päättymistä. Hyvä ajankohta pohtia jälkihuoltoa on esimerkiksi silloin kun nuori siirtyy peruskoulusta toisen asteen opintoihin. Tarkempi suunnittelu aloitetaan, kun nuori täyttää 17 vuotta. Suunnittelun voi tuki aloittaa jo aiemmin jos esimerkiksi tiedetään, että nuori muuttaa takaisin kotiin ennen kuin hän täyttää 18 vuotta.

Itsenäistymässä olevien nuorten kohdalla siirtymävaiheessa korostuu nuoren valmistaminen ja valmentaminen itsenäiseen elämään. Lastensuojelun asiakkaana olleiden nuorten mukaan jälkihuoltoon siirtymistä pitäisi valmistella nykyistä enemmän ja itsenäisessä elämässä vaadittaviin taitoihin olisi hyvä kasvaa vähitellen (Törrönen & Vauhkonen 2012, 94; Vario ym. 2012, 36). Nuoren kanssa tulisi opetella arkielämän taitoja, kuten laskujen maksamista, rahankäyttöä ja erilaisissa virastoissa asioimista. Nuorelle on tärkeää selvittää, että jälkihuolto tarkoittaa muutakin kuin taloudellista tukea. Nuoren kanssa olisi tärkeää keskustella hyvissä ajoin hänen unelmistaan ja tulevaisuuden suunnitelmistaan sekä pohtia kuka olisi sellainen aikuinen, jolta nuori saa tukea jatkossa.

Törrösen ja Vauhkosen (2012, 82–83) tutkimuksessa haastateltujen nuorten mukaan itsenäistymisvaihe on ollut heille suuri myönteinen muutos elämässä. Useimmilla nuorilla siihen on liittynyt kuitenkin ikävää entistä asuinpaikkaa ja sijaishuoltopaikan ihmisiä kohtaan. Aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että itsenäistymisen alkuvaiheessa osalla nuorista saattaa olla monenlaisia ongelmia ja haasteita. Näitä ongelmia ovat olleet esimerkiksi asunnottomuus, vaikeus hoitaa omia asioita, päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat, sosiaalisen verkoston puuttuminen ja itsenäistymi-

sen hurman aiheuttama ”mopon käsistä karkaaminen” (Jahnukainen 2004; Kivistö 2006, 72).

Porin sijais- ja jälkihuollossa on kehitetty vuonna 2013 jälkihuollon alkuvaiheen tuen malli, jolla pyritään varmistamaan intensiivinen tuki sijoituksen päättymisen ja itsenäisen elämän alkamisen nivelvaiheessa. Tavoitteena on ollut tehdä jälkihuoltoon siirtymistä suunnitelmallisemmaksi ja selkiyttää nuoren kanssa tehtävää työtä. Alkuvaiheen tuen mallissa nuoren kanssa sovitaan neljä tapaamista, joista ensimmäinen on ennen täysi-ikäistymistä ja kolme seuraavaa nuoren jo täytettyä 18 vuotta. Työskentelymalli on tiivis, sillä neljäs tapaaminen pidetään nuoren ollessa 18,5 vuotta. Jokaiselle tapaamiselle on oma teema ja käynnit on jaettu sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan välillä. Sosiaaliohjaaja on mukana kaikilla tapaamisilla, mutta sosiaalityöntekijä vain ensimmäisellä ja viimeisellä. Tarvittaessa sosiaalityöntekijä voi olla mukana muillakin tapaamisilla. (Heino 2014.)

Yksi jälkihuollon suunnittelun keskeinen tehtävä on nuoren asuinpaikkakunnalla olevien palveluiden ja toimijoiden kartoittaminen. Erityisen tärkeää tämä on silloin kun nuori muuttaa toiselle paikkakunnalle. Nuoren ensisijainen tukija on hänen läheisverkostonsa mutta kaikilla nuorilla ei ole mahdollisuutta saada tukea läheisiltään esimerkiksi pitkien välimatkojen tai vanhempien haastavan elämäntilanteen vuoksi. Läheisverkoston kartoittamisen lisäksi keskeisiä kartoitettavia palveluita ovat opetustoimen, sosiaali- ja terveydenhuollon ja työvoimapalveluiden lisäksi myös harrastustoiminnan ja järjestöjen palvelut. Suunnitteluvaiheessa on myös tärkeää sopia työnjaosta ja vastuusta toimijoiden kesken: mistä suunnittelu- ja siirtymävaiheen työskentelyn osa-alueista vastaa sijaishuolto paikka ja mistä sosiaalityöntekijä. Joissakin kunnissa nuoren sosiaalityöntekijä vaihtuu hänen siirtyessään sijaishuollosta jälkihuoltoon, jolloin on tärkeää, että jälkihuollon työntekijä ehtii ajoissa tutustua nuoreen ennen sijoituksen päättymistä. Tällöin on mahdollista toimia esimerkiksi siten, että sijaishuoltoyksikön ohjaaja ja jälkihuollon työntekijä työskentelevät työpareina ja nuori ”saattaen vaihdetaan” sijaishuollosta jälkihuoltoon.

Etelä-Karjalan lastensuojelun kehittämishankkeen (2006–2008) osana kehitettiin myös siirtymävaiheen hyviä käytäntöjä. Näihin listattiin kuu- luvaksi muun muassa nuoren, lähiverkoston, sijaishuolto paikan, sosiaalitoimen ja muun viranomaisverkoston ennakoiva keskustelu nuoren elämänmuutoksesta, itsenäistymisestä ja jälkihuollosta. Tärkeänä nähtiin

myös muuton ajankohdan suunnittelu: esimerkiksi muutto kesää vasten voi olla riskialtista aikaa muun muassa työntekijöiden lomakauden takia. Suuret muutokset, kuten yhtäaikainen koulun alkaminen ja muutto, voi olla myös riski nuoren itsenäistymisen onnistumiselle. Nuoren siirtyessä asumaan itsenäisesti, työntekijöiden päällekkäinen tuki sijaishuoltopaikasta ja jälkihuollosta on joissakin tilanteissa ollut hyvä ratkaisu. Varasuunnitelmaa itsenäistymisprosessiin on hyvä pohtia etukäteen ja myös mahdollisuutta pitää sijaishuoltopaikkaa varalla jonkin aikaa. (Romppanen 2008.)

Jälkihuoltosuunnitelma

Jälkihuollon järjestäminen ja sen sisältö perustuvat lapsen tai nuoren kanssa laadittavaan kirjalliseen jälkihuoltosuunnitelmaan, josta säädetään lastensuojelulain 30 § 4 momentissa. Jälkihuollon asiakassuunnitelmassa määritellään lapsen ja nuoren tuen tarpeet sekä hänen tukemisekseen tarvittavat palvelut ja tukitoimet. Suunnitelmaan on kirjattava myös avun tai tuen järjestäminen lapsen tai nuoren vanhemmille, hänen huoltajilleen tai muille lapsen tai nuoren hoidosta ja kasvatuksesta vastaaville henkilöille. Jälkihuollossa oleva täysi-ikäinen nuori on lähtökohtaisesti itse vastuussa tilanteestaan ja tukea on annettava nuoren yksilöllisen tilanteen ja suostumuksen mukaisesti. Suunnitelman tulee olla sellainen, että nuori kokee voivansa sitoutua sen asettamiin tavoitteisiin ja toimenpiteisiin.

Lastensuojelulain 30 §:n mukaisesti asiakassuunnitelma on laadittava yhteisymmärryksessä asianomaisten, lapsen ja hänen huoltajansa sekä tarvittaessa muun laillisen edustajan (edunvalvoja), vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan (esim. vanhemman uusi puoliso) taikka lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti osallistuvan tahon (lapsen sijoituspaikan edustaja tai perhehoitaja) kanssa. Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, vähintään kerran vuodessa.

Asiakassuunnitelma on laadittava myös silloin, kun asianosaiset sitä vastustavat ja se on lähetettävä tiedoksi asianosaisina pidettäville henkilöille. Suunnitelmaan on kirjattava asianosaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja palveluiden järjestämisestä. Jos asianomaiset kieltäytyvät vastaanottamasta jälkihuollon tukea, asiakassuunnitelmaan tulee kirjata, että oikeus jälkihuoltoon säilyy kieltäytymisestä huolimatta.

Asiakassuunnitelmalla on kahtalainen funktio. Ensisijaisesti se on asiakkaan – lapsen, nuoren tai hänen perheensä – asiakirja, joka mahdollistaa

asiakkaalle hänen tarvitsemansa tuen ja palvelut. Toisaalta asiakassuunnitelma ohjaa työskentelyä ja auttaa sosiaalityöntekijää oman työn jäsentämisessä.

Jälkihuoltosuunnitelmasta tulisi käydä ilmi ainakin seuraavat asiat:

- suunnitelman tekoon osallistuneet henkilöt
- lapsen/nuoren läheiset henkilöt: perhe ja tukiverkosto ja sen tukimahdollisuudet lapselle/nuorelle
- tarpeelliset taustatiedot mm. sijoituksesta ja sijoituksen tavoitteiden toteutumisesta
- lapsen/nuoren terveydentila
- muut kasvuolosuhteet: päivähoito/koulu, opinnot, työ ja toimeentulo, asuminen, vapaa-aika ja harrastukset
- lapsen / nuoren tuen tarve ja voimavarat
- lapsen / nuoren huoltajan tai muun läheisen tuen tarve ja voimavarat
- tavoitteet: eri osapuolten näkemykset: lapsi/nuori, huoltaja, muut läheiset, sosiaalityöntekijä
- palvelut ja tukitoimet
- suunnitelman arviointi ja tarkistamisen ajankohta

Ensimmäistä jälkihuollon asiakassuunnitelmaa laatiessa on tärkeää kertoa lapselle tai nuorelle ja hänen läheisilleen riittävästi jälkihuollosta käytännön tasolla, mielellään konkreettisia esimerkkejä käyttäen. Nuoren kanssa on tärkeää puhua hänen tulevaisuuden suunnitelmistaan ja haaveistaan. Nuoren kanssa työskentelyä saattaa toisinaan leimata huoli- ja ongelmakeskeisyys. On syytä muistaa voimavaraistava asenne ja se, ettei yhteistä aikaa kulu liikaa ongelmien pohtimiseen. Jälkihuollon työntekijät voivat osallistua jo sijaishuoltopaikassa nuoren vahvuuksien kartoittamiseen ja löytää nuoren kanssa hyvän taidon, harrastuksen tai muun positiivisen asian, joka huomioidaan nuoren kanssa työskennellessä. Tavoitteiden kannattaa olla mahdollisimman realistisia ja konkreettisia sekä sopivan kokoisia nuoren voimavaroihin nähden.

Yksi väline nuoren tuen tarpeiden ja voimavarojen hahmottamiseksi on Varsinais-Suomen kuntayhtymän vuonna 2008 laatima Itsenäistyvän nuoren roolikartta (<http://www.vslk.fi/index.php?id=21>). Roolikartta toimii

keskustelun pohjana ja sen avulla työntekijä voi auttaa nuorta erittelemään omia vahvuuksiaan ja niitä puolia, joissa tarvitsee aikuisen tukea tai muuten vahvistumista. Työntekijä voi samalla konkretisoida, mistä asioista ja miksi hän on huolissaan nuoren kohdalla. Toisaalta myös positiivisen palautteen antaminen ja vahvuuksien esille nostaminen voimavaraistavat nuorta ja vievät työskentelyä myönteiseen suuntaan.

Kun kyse on alaikäisten jälkihuollossa olevien lasten asiakassuunnitelmista, on tärkeää huomioida koko perheen kokonaistilanne. Tällöin suunnitelmassa korostuvat koko perhettä tukevat tukimuodot. Luonnollisesti lapsen tai nuoren yksilöllinen tilanne sekä sijoituksen taustasyyt ja muut tekijät, kuten sijoituksen kesto, vaikuttavat suuressa määrin jälkihuoltosuunnitelman tavoitteisiin ja tarjottavaan tukeen. Jos kyse on huostaanoton lopettamisen jälkeen tarjottavasta jälkihuollosta, on keskeistä huolehtia riittävästi vanhempien, huoltajien ja muun tukiverkoston tukemisesta unohtamatta kuitenkaan lapsen tai nuoren yksilöllisiä tuen tarpeita, kuten vaikkapa terapiapalveluita.

Miia Pitkäsen (2008) huostaanottojen lopettamista koskevassa tutkimuksessa tarkastelluille lapsille oli kirjattu asiakassuunnitelmaan useampia tukitoimia, jotka liittyivät sijoituksen jälkeiseen tukeen. Alle 12-vuotiaiden lasten tukitoimina oli yleisimmin perheen kokonaistilannetta palvelevia tukimuotoja kuten lastensuojelun perhetyötä, tukiperhe, lapsen päivähoidon järjestäminen sekä moniammatillista verkostotyötä. Ikäryhmässä 13–16-vuotiaat perheen kokonaistilannetta tukevien muotojen lisäksi mainittiin lapseen liittyviä tukimuotoja, esimerkiksi lapsen harrastustoiminnan ja lapsen yksilöllisten hoito- ja terapiasuhteiden tukeminen sekä koulunkäynnin tukeminen. Yli 17-vuotiaiden jälkihuollon tukitoimina mainittiin asumisen tukeminen, taloudellinen tukeminen, nuoren yksilöllisen elämäntilanteen tukeminen (mm. opinnot, terapia) sekä lähiverkoston ja ammatillisen työskentelyn yhteistyö nuoren tulevaisuuden tukemiseksi. (Mt., 77–79.)

Jälkihuollon alkuvaiheessa suunnitelmaa kannattaa päivittää varsin tiiviisti, jotta voidaan heti alkuvaiheessa arvioida asetettujen tavoitteiden sekä valittujen palveluiden ja tukitoimien onnistumista. Ensimmäinen arviointitapaaminen voi olla jo muutaman kuukauden sisällä suunnitelman laatimisesta. Suunnitelmaan kannattaa suhtautua joustavana ja muuttuvana: esimerkiksi itsenäistyvän nuoren ei tarvitse heti osata ja hallita kaikkea, ja suunnitelmaa voidaan muuttaa tarvittaessa. Suunnitelmaan voidaan myös

kirjata varasuunnitelma: miten toimitaan, jos esimerkiksi lapsen kotiutumisessa tai nuoren itsenäistymisessä tulee ongelmia.

Jälkihuollon työskentelyvaihe

Jälkihuollon työskentelyvaihe tarkoittaa aktiivista työskentelyä lapsen, nuoren tai perheen kanssa jälkihuollon asiakassuunnitelmassa laadittujen tavoitteiden ja suunnitelmien mukaisesti (Savolainen 2015.) Tämän teoksen luvussa 1 on tarkemmin kuvattu jälkihuoltotyön sisältöjä ja työmuotoja. Työskentelyvaiheessa sosiaalityöntekijä ja/tai sosiaalihojaaja tapaavat nuorta riippuen nuoren yksilöllisistä tarpeista ja nuoren omasta tahdosta. Sosiaalityöntekijän vastuulla on järjestää nuorelle tarpeelliset palvelut ja tukimuodot sekä koordinoida asiakasprosessia yhdessä nuoren ja hänen lähi- ja viranomaisverkostonsa kanssa. Tärkeää on, että sosiaalityöntekijä on saatavilla ja tavoitettavissa sekä antaa tarvittaessa ohjausta ja neuvontaa nuorelle. (Savolainen 2015.)

Jälkihuollon työskentelyvaiheessa asiakassuunnitelma ohjaa työskentelyä. Asiakassuunnitelma on syytä tarkistaa säännöllisesti, aina tarpeen mukaan tai nuoren elämäntilanteen muuttuessa. Säännöllinen yhteydenpito suoraan nuoren kanssa on tärkeää, vaikka nuorelle olisikin erikseen nimetty sosiaali- tai asumisohjaaja. Tapaamalla nuorta säännöllisesti sosiaalityöntekijä pysyy selvillä nuoren nykytilanteesta ja tuen tarpeista, jolloin myös asetettujen tavoitteiden tarkistaminen ja uudelleen asettaminen on helpompaa ja ketterämpää.

Mikäli nuorelle on ostettu palveluita tai tukitoimia yksityiseltä palveluntuottajalta, on sosiaalityöntekijän vastuulla valvoa ostettujen palveluiden laatua. Tämä tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä pitää yhteyttä palveluntuottajaan ja tutustuu kuukausiraportteihin. Nuoren tilanteen arvioinnissa ja palveluiden laadun valvonnassa tulee pohtia, onko nuorelle tarjottu tuki tavoitteiden suuntaista, riittävää ja perusteellista. (Savolainen 2015.)

Jo työskentelyvaiheen aikana nuorta olisi hyvä lempeästi valmistella jälkihuollon päättymiseen. Tämä tarkoittaa lisääntyvää vastuuta ja nuoren omien tukiverkostojen aktivoimista. Mikäli nuoren tuen tarpeet ovat suuret, on ajoissa pohdittava, mitä jatkotukea nuori tarvitsee jälkihuollon jälkeen ja varmistaa, ettei tukitoimiin ja palveluihin tule katkoksia jälkihuollon päättyessä.

Jälkihuollon päättäminen ja arviointi

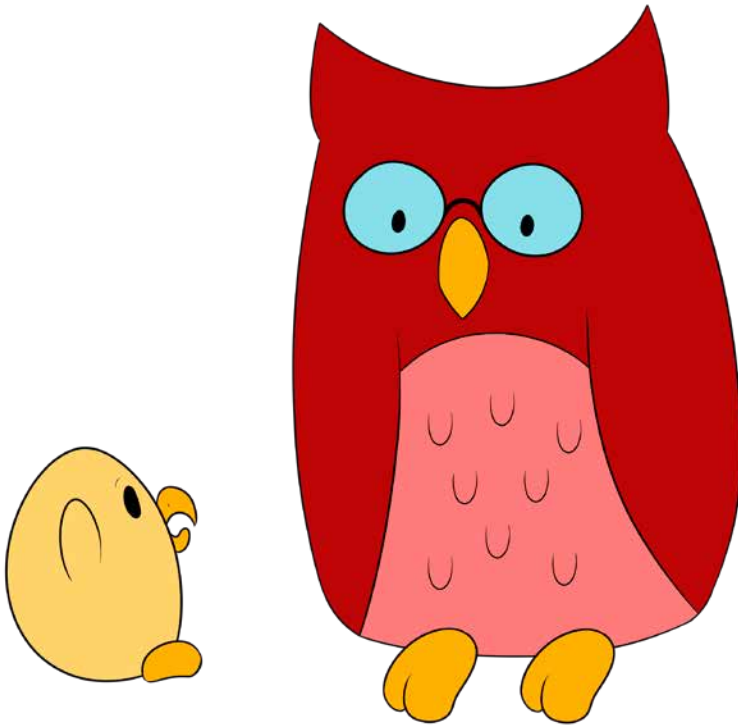
Jälkihuollon suunnitelmallinen päättäminen ja arviointi ovat keskeisiä vaiheita jälkihuoltoprosessissa. Kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy viimeistään asiakkaan täyttyessä 21 vuotta. Jälkihuolto voi myös päättyä asiakkaan halutessa jälkihuollon päättymistä. Lapsella tai nuorella säilyy kuitenkin oikeus hakea jälkihuoltoa uudelleen siihen asti, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Jälkihuollon päättyessä nuoren kanssa tehdään yhdessä tarvittaessa asiakassuunnitelma. Suunnitelmaan kirjataan palvelut ja tukitoimet, jotka ovat nuoren käytettävissä jälkihuollon päättymisen jälkeen. Jos nuorella on paljon tuen tarvetta jälkihuollon päättyessä, asiakkuus siirretään aikuissosiaalityöhön. Tällöin on tärkeää pitää siirtoneuvottelu, jossa ovat mukana nuoren lisäksi jälkihuollon sosiaalityöntekijä ja muut jälkihuollon toteutamisessa mukana olleet tahot sekä aikuissosiaalityön työntekijä. Jos tukea tarvitseva nuori asuu jälkihuollon päättyessä toisella paikkakunnalla, nuori pyritään ohjaamaan asuinpaikkakunnallaan tarvittavien palveluiden piiriin.

Savolaisen (2015) kehittämistutkimuksessa jälkihuollon sosiaalityöntekijät nostivat esiin jälkihuollon päättymisvaiheeseen liittyviä haasteita. Ensinnäkin nuoren työntekijä vaihtuu ja asiakkaalla saattaa päättymisen hetkellä olla tuen tarvetta enemmän kuin aikuissosiaalityö pystyy antamaan. Ongelmaksi todettiin myös aikuissosiaalityön palveluiden, esimerkiksi mielenterveyspalveluiden, heikko saatavuus. (Mt., 59–60.)

Sijais- ja jälkihuollossa olleet nuoret ovat tuoneet esiin, että joillekin nuorille jälkihuollon 21 ikävuoden päättymisikäraja on liian alhainen. Osalla nuorista opinnot ovat tässä vaiheessa vielä kesken ja jälkihuollon päättymisen saattaa vaikeuttaa opintojen loppuunsaattamista niin taloudellisesti kuin muillakin tavoin. Osa nuorista taas elää itsenäistymisen alkuvaiheessa ”vapauden huumassa”, jolloin jälkihuollon vastaanottaminen saattaa tuntua tarpeettomalta ja suhtautuminen viranomaisiin saattaa olla kielteinen tai torjuva. Saattaa olla, että nuori saattaa havahtua tuen tarpeeseen vasta lähempänä 21 ikävuotta, jolloin tuen vastaanottaminen on jo myöhäistä. Nuoret ovat esittäneet, että jälkihuollon päättymisikärajaa voitaisiin nostaa 25 vuoteen. (Vario ym. 2012.)

Jälkihuollon päättämiseen, kuten laadukkaaseen sosiaalityöhön yleensäkin, kuuluu olennaisesti työskentelyn arviointi. Oman työn arviointi ja

sen perusteiden näkyväksi tekeminen eivät ole sosiaalityön arjessa itsestään selviä. Ammatillisten käytäntöjen ja arkityön prosessien kuvaaminen on kuitenkin tärkeää niin asiakkaiden saaman palvelun laadun, ammatillisen oppimisen, osaamisen jakamisen kuin tiedontuotannonkin näkökulmasta. (Yliruka 2005, 124–125.)

Arviointi voidaan jakaa prosessiin osallistuneiden työntekijöiden itsearviointiin sekä lapselta/nuorelta ja hänen läheisverkostoltaan saatuun palautteeseen (asiakaspalautteen keräämisestä jälkihuollossa ks. Minna Pitkäsen ja Pilvi Niemelän artikkelit tässä teoksessa). Itsearviointi ja asiakkailta kerätty palaute ovat ikään kuin saman kolikon eri puolia: ne täydentävät toinen

toisiaan eikä kokonaisvaltaista asiakasprosessin arviointia voi tehdä ilman, että kumpikin elementti on tullut huomioiduksi.

Lastensuojelun tuloksellisuuden ja onnistumisen arviointi on monella tapaa ongelmallista, koska kyse ei ole vain määrällisistä, vaan ennen kaikkea laadullisista tuloksista. Sirkka Rousu (2007) on väitöskirjassaan kysynyt, mitä lastensuojelun tuloksellisuus ja tulokset ylipäänsä ovat. Rousun mukaan lastensuojelun asiakastyössä yleisesti voidaan ajatella tavoiteltavan aina sellaista tulosta, joka kertoo lapsen kuntoutumisesta, lapsen elämän kohenemisesta ja lapsen turvallisesta ja tasapainoisesta kehityksestä. Arviointiin liittyy aina kuitenkin myös arvottaminen: kenen näkökulmasta asiakasprosessissa on onnistuttu tai epäonnistuttu? Rousu muistuttaa, että myös asiakkaan kannalta vahingolliset tulokset ja epäonnistuminen ovat tuloksia, joita ei saisi ohittaa, vaikka haavoittuvissa oloissa kasvaneiden lasten ja nuorten kanssa työskentelyssä vahingollisia tuloksia ei saisi syntyäkään. (Mt., 239–240; 245–246.)

Onnistuminen käsitteenä on monella tapaa ongelmallinen. Millainen onnistuminen on ylipäänsä riittävää ja miten onnistumista voidaan arvioida? Elämän epävarmuus sekä yksilöllisten elämäntilanteiden ja -polkujen vaihtelevuus on keskeinen osa lastensuojelun asiakastyötä ja tekee siitä vaikeasti jäsennettävän. Lasten, nuorten ja perheiden yksilölliset tilanteet eivät taivu mihinkään yksiselitteiseen onnistumisen muottiin.

Onnistumista ovat kirjoituksissaan käsitelleet Hannele Forsberg (2002) ja Aino Ritala-Koskinen (2003). Ritala-Koskinen (2003) mukaan ”mistään asiakkuudesta ei voi lopullisesti sanoa, että se on onnistunut tai epäonnistunut”. Forsberg (2002, 57) painottaa muutoksen hitautta asiakasprosesseissa: pikaiset poikkileikkausarviot onnistumisesta eivät kuvaa pitkällä aikavälillä tapahtuvaa kokonaisuutta. Onnistumista tai epäonnistumista voidaan arvioida usein vasta jälkikäteen, pitkän ajan kuluttua. Ylipäänsä aika on merkittävä tekijä sosiaalityön interventioissa, onnistumista on arvioitava suhteessa muutoksen vaatimaan aikaan. Onnistumisen kannalta asiakasprosessi määrittyy pitkäksi matkaksi, jossa otetaan monia pieniä askelia (Forsberg 2002, 57). Ritala-Koskinen (2003, 113) toteaa, että onnistumisissa on lopulta kyse hyvin yksinkertaisista, tavallisista elämään ja elämänhallintaan liittyvistä asioista: ”Onnistumisissa pysäyttääkin juuri se, että lastensuojelussa onnistumisessa näyttäisi perustaltaan olevan kyse tavallisuuden saavuttamisesta.”

Jälkihuollon prosessi perhehoidossa

- Jälkihuolto voidaan toteuttaa myös toimeksiantosuhteisena perhehoitona, jos sen arvioidaan olevan nuoren edun mukaista ja se tukee nuoren itsenäistymistä.
- Päätös jälkihuollon toteuttamisesta perhehoidossa perustuu hyvään jälkihuoltosuunnitelmaan, joka on tehty yhdessä nuoren, perhehoitajien ja hänen läheistensä kanssa. Mikäli nuorella on edunvalvoja, myös hänellä on tärkeä rooli jälkihuollon toteutumisessa perhehoidossa.
- Mikäli perhehoidon arvioidaan parhaiten tukevan nuorta hänen jälkihuolto-oikeutensa aikana, eikä nuori muuta pois sijaisperheestään, sijoittava kunta ja perhehoitaja tekevät uuden toimeksiantosopimuksen. Toimeksiantosopimuksessa huomioidaan ne seikat ja toimenpiteet, joilla perhehoito tukee nuorta itsenäistymisessä ja jälkihuollon onnistumista.
- Toimeksiantosopimus on virallinen asiakirja, josta säädetään perhehoitolaissa (Perhehoitolaki 10 §). Toimeksiantosopimusta ei voi muuttaa yksipuolisesti.
- Jälkihuollon aikana nuoren tulee edelleen saada erilaista tukea hänen asioistaan vastaavalta sosiaalityöntekijältä. Jälkihuoltosuunnitelma tulee tarkistaa tarpeen mukaan, kuitenkin vähintään kerran vuodessa. Mikäli jälkihuoltosuunnitelmaan tehtävillä muutoksilla on vaikutusta toimeksiantosopimukseen, myös se tulee tarkastaa. Nuoren virallisten asioiden, kuten asevelvollisuus- ja pankkiasioiden hoidossa, vastuuta ei voi siirtää perhehoitajalle.
- Nuoren jälkihuolto voidaan toteuttaa perhehoitona myös nuoren muuttaessa omaan asuntoon, mikäli sen arvioidaan parhaiten tukevan nuorta ja hänen itsenäistymistään (Perhehoitolaki 2 §). Perhehoitajan kanssa tehtävässä toimeksiantosopimuksessa huomioidaan nuoren tarvitseman tuen määrä ja perhehoitajan tehtävän sitovuus. Toimeksiantosopimus tulee tarkastaa, mikäli nuori muuttaa takaisin perhehoitajan kotiin.

Lähde: Parasta perhehoitoa – perhehoidon tietopaketti. Perhehoitoliitto ry. http://www.perhehoitoliitto.fi/palvelut/palvelut_perhehoidon_toimijoille/perhehoidon_tietopaketti

Lähteet:

- Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika-projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Heino, Lauri (2014) Alkuvaiheen tuen malli jälkihuollossa – suunnitelmallisesti itsenäistymiseen. Teoksessa Kia Lundqvist ja Anni Itähaara (toim.) Lastensuojelun sosiaalityötä kehittämässä 2. Lastensuojeluun erikoistavan sosiaalityön täydennyskoulutuksessa 2013–2014 tuotettujen kehittämishankkeiden kuvauksia. Turun yliopiston Brahea-keskuksen julkaisuja 1. Turku: Turun yliopisto.
- Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2015) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 kotiutettujen nuorten yhteiskuntaan jäsentäminen ja riskikäyttäytymisen kasaantuminen. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni ja Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 293–330.
- Kivistö, Jaana (2006) ”Missä mä olisin muuten?” Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaattitutkimus. Turku: Turun yliopisto.
- Pitkänen, Miia (2008) Yhteiseen elämään – Huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaattitutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Puustinen-Korhonen, Aila (2013) Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Ritala-Koskinen, Aino (2003) Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: Sophi, 103–124.
- Romppanen, Sanna (2008) Etelä-Karjalan lastensuojelun jälkihuollon kehittämishanke 2006–2008. Loppuraportti. Lappeenranta: Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy Socom.
- Rousu, Sirkka (2007) Lastensuojelun tuloksellisuuden arviointi organisaatiossa. Näkymätön tuloksellisuus näkyväksi. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Savolainen, Helena (2015) Lastensuojelun jälkihuollon prosessikuvaus. Kehittämistutkimus lapsiperheiden sosiaalityössä. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2013) Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportti.
- Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2014) Lastensuojelun laatusuositus. Julkaisuja 4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012) Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista. SOS-Lapsikylä ry: Helsinki.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2012) Tarkastuskertomus 6/2012. Lastensuojelu. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Vario, Pipsa; Barkman, Johanna; Kiili, Johanna; Nikkanen, Marko; Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 6.
- Yliruka, Laura (2005) Sosiaalityön itsearviointi kontekstuaalisena käytäntönä. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 124–143.

Jälkihuollon prosessi SOS-Lapsikylässä

Valmistautuminen ja kasvu itsenäisyyteen on suunnitelmallista ja pitkäjännitteistä työtä, joka toteutuu lapsikyläkodin arjessa. Tavoitteellinen jälkihuollon suunnittelu alkaa viimeistään, kun nuori on peruskoulun 9. luokalla.

Itsenäistymisvalmiuksia arvioimalla selvitetään nuoren vahvuuksia sekä alueita, joissa nuori tarvitsee opastusta ja ohjausta. Menetelmänä käytetään esimerkiksi hyvinvoinnin ja valmiuksien arviointimittaria (SOS-Lapsikylä 2000). Jälkihuollossa olevan nuoren hyvinvointia ja valmiuksia ohjataan, seurataan ja arvioidaan seuraavissa asioissa: psyykkinen hyvinvointi, fyysinen hyvinvointi, aikuisen tuki ja ohjaus, nuoren ja hänen läheistensä välinen suhde, sosiaaliset verkostot, opiskelu/työ, yhteiskunnalliset taidot, raha-asiat, asuminen ja ravitsemus. Arvioinnin avulla laaditaan yksilöllinen suunnitelma itsenäistymisen tukemiseksi.

Nuori voi harjoitella itsenäistä elämää asumalla asumisharjoitteluasunnossa SOS-Lapsikylän alueella tai sen välittömässä läheisyydessä. Asumisharjoittelusta tehdään suunnitelma, johon kirjataan tavoitteet, toimintamenetelmät ja nuoren tukemisesta vastaava työntekijä.

Jälkihuollon suunnittelu

Ennen huostassapidon lopettamista ja jälkihuoltoa koskevan asiakassuunnitelman tekoa lapsen tai nuoren kanssa käydään läpi hänen koko elämänsähistoriansa ja sosiaaliset verkostonsa. Sijoituksen aikana tehtyyn lapsen elämänjanaan tehdään tarvittavia täydennyksiä lapsikylässä asumisen ajalta ja sitä käytetään apuna jälkihuoltoa koskevaa asiakassuunnitelmaa laadittaessa.

Jälkihuollon toteutustavat

1. Nuoren jälkihuolto SOS-Lapsikylän toteuttamana

Yli 18-vuotiaan nuoren tarvitsemasta jälkihuoltopalvelusta tehdään nuoren asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa jälkihuollossa olevaa nuorta koskeva asiakassuunnitelma, jossa määritellään, mitä jälkihuolto sisältää. Jälkihuoltoa voidaan toteuttaa monin tavoin nuoren yksilöllisten tarpeiden mukaisesti.

Jälkihuollossa oleva nuori voi asua:

- SOS-Lapsikyläkodissa
- SOS-Lapsikylän alueella tai välittömässä läheisyydessä sijaitsevassa asunnossa
- SOS-Lapsikyläsäätiön omistamassa jälkihuollon asunnossa
- ulkopuolisessa vuokra-asunnossa.

2. Nuori siirtyy sijoittajakunnan oman jälkihuoltopalvelun asiakkaaksi

Sijoituksen päättämisestä tehdään sopimus lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Hoitomaksut lakkaavat.

Nuori saa tarvitsemaansa tukea sijoittajakunnan sosiaalityöntekijältä ja muilta toimijoilta jälkihuoltoa koskevan asiakassuunnitelman mukaisesti. Nuori ohjataan toimeentuloon ja työllisyyteen liittyvissä asioissa sosiaaliturvapalveluiden piiriin.

Jälkihuollon päättäminen ja arviointi

Jälkihuollon päättymisestä sovitaan yksilöllisesti jälkihuollon asiakassuunnitelmassa. Jälkihuollon päättyessä nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä laatii yhdessä nuoren kanssa suunnitelman, jossa kuvataan jälkihuollon päättymisen jälkeen nuoren käytettävissä olevat palvelut ja tukitoimet.

SOS-Lapsikylästä itsenäistyneellä nuorella aikuisella on oikeus SOS-Lapsikylän omarahoituksen turvin toteutettavaan jatko-
huoltoon.

**SOS
LAPSIKYLÄ**

Jatkohuolto

SOS-Lapsikylä voi tukea 21 vuotta täyttäneitä nuorta sosiaalisesti ja taloudellisesti omarahoituksensa turvin. Jatkohuollon tavoitteena on tukea nuoren selviytymistä itsenäisessä elämässä. Jatkohuollon perusajatus on olla lenkkinä pitkäaikaisen hoidon ketjussa. Se edustaa kodin ja vanhemmuuden tukea, jota aikuistuvat nuoret tavallisesti saavat omilta vanhemmiltaan.

Yhteydenpito nuoreen

Suhteet SOS-Lapsikylän työntekijöihin ovat itsenäistyneelle nuorelle usein elinikäisiä. Ne tukevat turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta SOS-Lapsikylässä kasvaneen elämässä. Eläkkeellä olevia SOS-Lapsikylävanhempia tuetaan taloudellisesti yhteydenpidossa.

Opiskelijoiden taloudellinen tukeminen

SOS-Lapsikylän tavoitteena on tukea nuoren ensimmäisen ammatin hankintaa niin, ettei hänen tarvitse ottaa opintolainaa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että jatkohuollossa olevaa opiskelevaa nuorta tuetaan taloudellisesti. Alle 21-vuotiaan nuoren osalta sijoittajakunta vastaa nuoren taloudellisesta tukemisesta. 21 vuotta täyttäneet ovat yleisen opintotuen ja tarvittaessa lapsikyläyhdistyksen taloudellisen tuen varassa.

Taloudellinen tukeminen perustuu jokaisen nuoren kanssa tehtävään yksilölliseen suunnitelmaan ja opintojen seurantaan. Tuen saanti edellyttää opintojen normaalia etenemistä. Opintojen taloudellinen tukeminen voi tarvittaessa jatkua 25-vuotiaaksi asti.

Neuvonta ja ohjaus kriisitilanteessa

Jokaisella SOS-Lapsikylässä kasvaneella nuorella on mahdollisuus ottaa yhteyttä keskustuomiston lastensuojelutiimiin tai kylään. Yhdessä nuoren kanssa selvitetään hänen elämäntilannettaan ja hänet ohjataan hakemaan tarvittavia palveluita ja apua.

Lähde: SOS-Lapsikylän toimintakäsikirja (2009)

Läheisneuvonpito

Tarja Heino

Aina mun pitää..., laulaa Pertti Kurikan nimipäivät. *Aina mun pitää*, tuskailee moni ihminen erilaisessa tilanteessa. Moni täysi-ikäistymistään ja sijaishuollon loppumista odottava nuori saattaa myös ajatella näin.

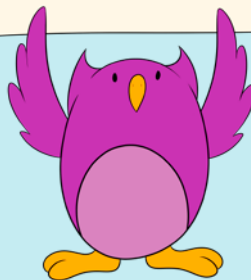
Joskus mä saan... voisi alkaa laulu siitä, että saan itse valita, ehdottaa, päättää mitä otan vastaan ja mitä tarvitsen, kun siirryn itsenäiseen elämään. Voin sanoa ääneen ja toivoa, mitä julkinen huoltajani voi huostaanottoni tarkoituksen toteutumisen eteen tehdä siinä vaiheessa, kun huostaanotto ja sijoitus lakkaa. Ja saan vastauksen sekä tarvittaessa sille perustelut.

Suomessa on kehitetty kansainvälisesti merkittäviä ja eettisesti kestäviä toimintatapoja, jotka perustuvat nuoren kuulemiseen ja osallisuuteen ja joissa nuoren asiaan liittyvien toimijoiden avoimeen yhteistyöhön luodaan struktuuri, mahdollistetaan yhteinen keskustelu turvallisessa ilmapiirissä sekä päädytään yhdessä sovittuun suunnitelmaan.

Ulkopuolisen vetäjän – koollekutsujan tai verkostokonsultin – fasilitoimana kuullaan osallisten huolet, käsitykset, kysymykset ja ratkaisuehdotukset. Niistä keskustellaan ja laaditaan konkreettinen suunnitelma. Suunnitelman toteutumista seurataan ja arvioidaan yhdessä sekä tehdään tarvittavat korjausliikkeet. Hyviä tuloksia on saatu niin vaikeiden asioiden puhekesiötosta, tulevaisuuden ennakkoinnista kuin läheisneuvonpidoistakin.

Läheisneuvonpidosta on kirjoitettu paljon, ja Uudessa Seelannissa tämä lakiinkin siellä sisällytetty sosiaalinen innovaatio on toiminut vuodesta 1989. Suomalaisessa mallissa läheisneuvonpitoa on kehitetty erityisesti lapsen näkökulmasta sekä pidempänä yhteistyöprosessina. Koulutettuja koollekutsujia ja verkostokonsultteja on saatavilla joillain paikkakunnilla hyvin, toisilla heikosti. Se, ettei toimintaa vielä ole kunnassa tarjolla tai se on kysynnän takia hiipunut, ei estä toiminnan uudelleen virittämistä seudulla.

Toimiva käytäntö

Neuvonpidon prosessi

Sijoituspaikka voi tehdä aloitteen neuvonpidon järjestämiseksi hyvissä ajoin ennen suunniteltua siirtymää. Nuorelle tarjotaan tietoa ja mahdollisuus saada miettiä ja suunnitella tulevaa tilannetta itselleen merkityksellisten läheisten, ammattilaisten ja ystävien kanssa.

Nuoren siirtyessä jälkihuoltoon on keskeistä, että hän saa valita, keitä itselleen tärkeitä henkilöitä hän haluaa tuekseen siirtyessä itsenäiseen asumiseen ja elämään. Ulkopuolinen läheisneuvonpidon koollekutsuja keskustelee nuoren kanssa siirtymästä ja kutsuttavista ihmisistä, valmistelee neuvonpidon nuoren kanssa ja valmentaa nuoren läheiset tulevaan.

Neuvonpito etenee vaiheittain: valmistelusta itse neuvonpitoon sekä tapauskohtaisesti riittävään seurantaan. Koollekutsuja huolehtii ja koordinoi prosessin sekä selvittää, olisiko joku läheinen sellainen, jonka nuori haluaa omaksi tuekseen ja avustajakseen. Läheisneuvonpito perustuu nuoren vapaaehtoisuuteen, joten toimivinta on, että vastuusosiaalityöntekijä ja sijaishuoltopaikka muotoilevat jälkihuoltoon liittyvät huolensa ratkaistavien kysymysten muotoon. Myös nuori voi muotoilla omia kysymyksiä, joihin hän odottaa viranomaisilta vastausta ja apua.

Konkreettisia kysymyksiä jälkihuoltoon siirtymisessä ovat usein: missä nuori asuu, miten työ- tai opiskelupaikkaa haetaan ja miten se järjestyy, miten toimeentulo järjestyy, miten vapaa-aika organisoituu, miten yhteydet tärkeimpiin läheisiin turvataan? Kenen puoleen nuori kääntyy, kun tarvitsee apua?

Neuvonpito on kolmivaiheinen:

1. Sosiaalityöntekijä ja sijaishuoltopaikan edustajat sekä muut nuoren tilanteeseen kytkeytyvät ammattilaiset kertovat nuoren tilanteesta havaintonsa ja huolensa sekä käsityksensä nuoren vahvuuksista siirtymän edessä. Nuori voi kysyä tarkennuksia ja evästyä sekä asiantuntijoiden tietoja.
2. Nuori valmistelee suunnitelmaa läheistensä kanssa omassa neuvonpidossa.
3. Suunnitelma esitellään vastuusosiaalityöntekijälle, ja suunnitelmasta ja sen seurannasta sovitaan yhdessä. Kirjallinen suunnitelma on jälkihuollon suunnitelma, jonka toteuttamiseen kukin siinä mainittu henkilö ja taho sitoutuu.

Prosessissa on tarkoitus tuoda esiin ja selvittää nuoren siirtymään liittyvät huolet, realiteetit ja toiveet, keskustella niistä avoimesti ja monipuolisesti sekä löytää olemassa olevasta verkostosta nuorelle riittävä ja sitoutunut tuki. Nuorta ei jätetä yksin. Selkeä ja johdonmukainen sitoutuminen nuoren tukeen sijoituksen jälkeen voi osaltaan vahvistaa nuoren luottamusta itseän ja muihin.

Jälkihuollon erityiskysymys: Yksin Suomessa – ilman huoltajaa tulleiden lasten jälkihuolto

Taina Martiskainen

Vuoden 2015 jälkipuoliskolla turvapaikanhakijoiden määrä nousi rajusti ja myös ilman huoltajaa tulleiden lasten määrä nousi. Vuonna 2015 aikana Suomesta haki turvapaikkaa 3024 lasta ja nuorta ilman huoltajaa¹. Nämä lapset tulevat maista, joiden turvallisuustilanne on heikko. Lähdön syynä ovat yleisimmin aseellinen selkkäus, vainotuksi tuleminen uskonnolliseen vähemmistöön kuulumisen tai perheenjäsenen poliittisen aktiivisuuden vuoksi sekä kunniaväkivallan uhka (Työministeriö 2014, 9). Lähtömaita on kymmeniä, mutta valtaosa lapsista on tullut Somaliasta, Afganistanista tai Irakista. (Maahanmuuttoviraston tilastot 2014).²

Suurin osa näistä lapsista ja nuorista tulee saamaan oleskeluluvan vuoden 2016 aikana. Ennätysmäinen joukko maahanmuuttajanuoria tulee siten tarvitsemaan lähivuosina tukea itsenäisen elämän harjoitteluun. Ilman huoltajaa tulleiden turvapaikanhakijanuorten jälkihuoltoa on kehitetty muutamilla paikkakunnilla, pitkälti yhden järjestön ja muutaman kunnan toimesta. Käytännöt vaihtelevat ja tuen saaminen riippuu siitä, missä päin maata nuori sattuu asumaan. Olisi tärkeää selvittää, millaisia malleja eri paikkakunnilla on käytössä, ja miten saataisiin kustannustehokkaasti mahdollisimman laadukasta jälkihuollon tukea kaikille sitä tarvitseville.

Monenlaisia käytäntöjä

Ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten vastaanoton järjestäminen kuuluu Maahanmuuttovirastolle sisäministeriön ohjauksessa. Lapset majoitetaan ryhmäkoteihin, joissa sovelletaan lastensuojelulain säännöksiä yksiköiden koon sekä henkilökunnan määrän ja pätevyysvaatimusten suhteen (lasten-

1 Maahanmuuttovirasto, http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka- ja_pakolaistilastot

2 Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Ruotsiin on tullut viime vuosina tuhansia lapsia. Vuonna 2013 ilman huoltajaa tulleita hakijoita oli noin 4000 ja vuonna 2014 jo noin 7000. Vuonna 2015 hakijamäärä oli huikeat 35 369. Ks. esim. Migrationsverket, <http://www.migrationsinfo.se/migration/verige/asylsokande/ensamkommande-barn/> tai <http://www.migrationsverket.se/download/18.2d998ffc151ac3871598615/1460638604545/Asyls%C3%B6kande+2000-2015+samtliga+medborgarskap.pdf>

suojelunlain 59 § ja 60 §). 16 vuotta täyttäneet majoitetaan pääasiassa tukiasuntoloihin, joiden mitoitus poikkeavat paljonkin lastensuojelulaista.

Vuonna 2015 tulijoiden määrän kasvun myötä otettiin käyttöön myös aiemmin kokeiltu malli, jossa 16–17-vuotiaita turvapaikanhakijoita majoitetaan kansanopistoihin, joissa he asuvat ja opiskelevat (Maahanmuuttovirasto 2015). Jonkin verran lapsia sijoitetaan myös sukulaisperheisiin. Tätä kutsutaan yksityismajoitukseksi, eikä kysymyksessä ole lastensuojelun perhehoito.

Kun turvapaikanhakijalapsi tai -nuori saa oleskeluluvan, siirtyy vastuu hänen huolenpitonsa järjestämisestä Maahanmuuttovirastolta elinkeino- liikenne- ja ympäristökeskuksille (ELY-keskukset), jotka toimivat puolestaan kotouttamisesta vastaavan työ- ja elinkeinoministeriön ohjauksessa. Suurin osa muuttaa tällöin asumaan ELY-keskusten vastuulla oleviin perheryhmäkoteihin, joissa lapsi voi asua täysi-ikäiseksi ja tarvittaessa pidempäänkin. Valtio korvaa kunnille lapsen sijoittamisesta perheryhmäkotiin aiheutuneet kustannukset siihen saakka kunnes nuori täyttää 21 vuotta (Laki kotoutumisen edistämisestä 27 § ja 49 §).³

Hakijamäärän kasvun myötä tarve ja tilanne ovat muuttuneet, ja nähtäväksi jää, millaisia ratkaisuja löydetään.

Yksin jääneet nuoret tarvitsevat tukea itsenäistymiseen

Ilman huoltajaa maahan tullut nuori kohtaa melkoisia haasteita tullessaan täysi-ikäiseksi. Perheenyhdistäminen on kiristynyt vuodesta 2010 lähtien⁴ lakimuutosten myötä niin, että lähes kaikki lapset ja nuoret jäävät maahan pysyvästi vailla perheensä tukea⁵.

Useimmat nuoret ovat tulleet maahan noin 16–17-vuotiaina. Oleskeluluvan saamisen jälkeenkin heidän kielitaitonsa on vielä puutteellinen, eikä asioiminen viranomaisten kanssa ole helppoa. Nuoret toimivat usein kave-

3 Perheryhmäkotien asemasta säädettiin tarkemmin vasta kotoutuslain myötä vuonna 2010. Aiemmin lailla säädeltiin vain ryhmäkodeista, ja perheryhmäkotien toiminnasta aiheutuvia kuluja korvattiin kunnille erityiskustannuksina valtioneuvoston asetuksen perusteella. (HE 185/2010 vp, 80).

4 Esim. 2010 elokuussa voimaan tulleen ulkomaalaislain muutoksen mukaan alaikäisen perheenkokoajan ikä määräytyy päätöksentekohetkestä eikä hetkestä, jolloin hakemus on jätetty. Tämä estää käytännössä monien ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeuden saada perheenjäsenensä Suomeen, sillä valtaosa hakijoista on 16–17-vuotiaita. Vuonna 2012 puolestaan tuli voimaan ulkomaalaislain muutos, jonka mukaan perheenkokoaja ei voi enää jättää hakemusta Suomessa vaan perheenjäsenet joutuvat tekemään sen ulkomailla – lähimmässä Suomen lähetystössä usein tuhansien kilometrien päässä kotipaikastaan.

5 Esimerkiksi sekä vuonna 2012 että 2013 vain yksi lapsi sai perheensä maahan. Maahanmuuttoviraston tilasto: http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/oleskelulupatilastot

reilta saamansa tiedon varassa ja heillä voi olla hatara käsitys siitä, miten yhteiskunta toimii. Raha-asioiden hoitaminen tai koulutus- tai työpaikan löytäminen voi osoittautua ylivoimaiseksi. (Björklund 2011, 74–77; Laitinen 2011, 121; Nykänen 2015.)

Itsenäisen elämän aloittaminen voi olla hankalaa. Nuoret ovat eräänlaisessa marginaalitulassa aikuisuuden kynnyksellä, vieraassa kulttuurissa, vailla tärkeitä sukulaisverkostoja. Tarjolla olevat väliaikaiset, ammatilliset aikuissuhteet eivät korvaa kotimaahan jäänyttä perhettä, jonka hyvinvoinnista ja selviytymisestä nuori kantaa huolta. Monet asiat on aiemmin tehty nuorelle hänen puolestaan, ja yhtäkkiä hänen tulisi osata luovia palveluviidakossa sekä hoitaa arkiaskarensa ja taloudenpitonsa itse omassa asunnossaan. (Björklund 2014, 64–66.)

Ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten elämää leimaavat usein menetykset, juurettomuus ja läheisistä erossa olo. Tutkimustulosten kautta piirtyy kuva lasten kokemasta yksinäisyydestä, irrallisuudesta ja eristyneisyydestä. Moni kantaa mukanaan myös traumatisoivia kokemuksia väkivallasta tai sen uhasta. (Kauko 2015, 36–37.) Vuonna 2010 tehdyn selvityksen mukaan kolmasosa Suomeen ilman huoltajaa tulleista lapsista oli traumatisoituneita tai oireili selvästi, ja vain kolmasosa heistä oli saanut hoitoa oireisiinsa (Suikkanen 2010).

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten palvelutarve eroaa selvästi lastensuojelun jälkihuollon asiakkaista. Päihdeongelmat puuttuvat lähes kokonaan, mutta mielenterveysasiat ja yksinäisyys korostuvat. Verkostojen puute sivuutetaan valitettavan usein. Ei riitä, että saadaan raha-asiat kuntoon tai koulutuspaikka hankittua, vaan pitäisi pystyä auttamaan myös yksinäisyydessä. (Nykänen 2010, 72; Tähti 2015.)

Jälkihuollon tarjonta epätasaista

Kunnille korvataan kustannukset lastensuojelun jälkihuoltoon rinnastettavien toimien järjestämisestä nuorelle siihen saakka, kunnes nuori täyttää 21 vuotta (Kotoutumislaki 49 §, 1 mom.). Näitä erityiskustannuksia voidaan korvata kunnille jopa 10 vuoden ajan. Kuntien siis toivotaan järjestävän enenevässä määrin jälkihuoltoa, vaikka niille ei ole säädetty velvoitetta siihen.

Tietoa siitä, miten paljon ja millaisia lastensuojelun jälkihuoltoon rinnastettavia toimia ilman huoltajaa tulleille järjestetään Suomessa, ei ole

koottu. Työ- ja elinkeinoministeriön tietojen mukaan vuonna 2014 korvattiin valtion varoista yhteensä hieman yli 875 000 euroa näitä kustannuksia kunnille ELY-keskusten kautta. Summat vaihtelivat ELY-keskuksittain muutamasta sadasta eurosta lähes puoleen miljoonaan euroon. Kuntakohtaista tietoa kustannuksista ei ole. Luvut eivät myöskään kerro, ovatko kulut aiheutuneet esimerkiksi kalliista psykiatrisista palveluista yhdelle nuorelle vai kymmenien nuorten itsenäisen asumisen tukemisesta. Turvapaikanhakijamäärien kasvun myötä korvausten määrä kasvanee huomattavasti lähivuosina.

Ministeriön kokoama työryhmä tuo esille ilman huoltajaa tulleiden lasten vastaanoton kehittämistä koskevassa raportissaan, että jälkihuollon palveluja ei tällä hetkellä tarjota riittävästi itsenäistyville maahanmuuttajanuorille. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014, 45–46.) Tiedonpuutteen tai ohjeiden erilaisen tulkinnan lisäksi kyse voi olla myös asenteista. Kaikki toimijat eivät välttämättä pidä tärkeänä nuorten tukemista enää heidän tultuaan täysi-ikäisiksi. (Tähti 2015.)

Yleensä nuori saa kuntapaikan siitä kunnasta, jossa perheryhmäkoti sijaitsee. Suurempien kaupunkien vetovoima aiheuttaa kuitenkin nuorten muuttamista spontaanisti, mikä asettaa haasteen palveluiden järjestämiselle. Nuori voi asua kavereidensa luona, eikä hänestä välttämättä edes tiedetä uudessa asuinkunnassa. Nämä nuoret tulisi saada heti tuen piiriin, sillä tukea on vaikeampaa ottaa vastaan myöhemmin etenkin, jos elämänhallinta on jo alkanut heikentyä. (Tähti 2015.)

Joissain kunnissa on ollut käytäntönä, että jälkihuollon palveluja on tarjottu vain niille nuorille, jotka ovat asuneet täysi-ikäisyyteen saakka kunnan alueella olevassa perheryhmäkodissa. Esimerkiksi Tampereella oli jälkihuoltoa tarjolla aiemmin vain perheryhmäkodista itsenäistyville. Nykyisin toimintatapa on muuttunut (Mettänen & Vahtera-Mäkinen 2013, 28). Tampere näyttää myös olevan siirtymässä ostopalveluista kaupungin omaan toimintaan.

Varsinais-Suomessa palvelut ostetaan pääsääntöisesti muualta. Kaarinan kaupunki ostaa palveluita yksityiseltä yritykseltä sekä Raisio, Naantali ja Lieto Erityishuoltajärjestöjen liitto EHJÄ ry:ltä. (Myllymäki, 2014, 12; Linnossuo ja Tiuraniemi 2014, 16–23; Tähti 2016.)

Espoo on ELY-keskuksen kanssa solmitun sopimuksen myötä tarjonnut vuoden 2014 huhtikuusta alkaen jokaiselle oleskeluluvan saaneelle, ilman

huoltajaa maahan tulleelle 18–21 vuotiaalle turvapaikanhakijanuorelle jälkihuollon tuen. Aiemmin Espoo osti palvelut EHJÄ ry:ltä. Nyt kaupungin maahanmuuttajapalveluiden sisään on rakennettu malli, jossa sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja työskentelevät työparina kokopäivätoimisesti nuorten asioissa. (Kairamo 2015; Espoon kaupunki 2014; Espoon kaupunki 2015.) Turvapaikanhakijamäärän nousun myötä Espoo on ostanut taas EHJÄ ry:n palveluja jonkin verran (Laitinen 2015).

Yksityismajoituksessa olevat nuoret jäävät helposti vaille mitään tukea. Jos nuori asuu sukulaisperheessä, hänen oletetaan saavan huolenpidon lisäksi myös valmiudet itsenäiseen elämään siirtymiseen. Kukaan ei arvioi hänen valmiuksiaan. Tuen saanti riippuu sukulaisperheen elämäntilanteesta ja siitä, miten sen jäsenet ovat onnistuneet itse kotoutumisessaan. (Kairamo 2015.)

Jälkihuollon tuki osana palvelujatkumoa?

Kotoutumislaki saattaa myös jättää joitakin nuoria katveeseen. Miten esimerkiksi toimitaan tilanteessa, jossa nuoren kotoutumistuki loppuu, kun koulutus on vielä kesken? Muutamissa kunnissa on tuettu nuorta rahallisesti niin, ettei nuoren tarvitse ottaa opintolainaa. Tähän kunnat eivät kuitenkaan saa valtiolta korvauksia. Hyvin nuorena tulleilla jopa kotoutumistuen maksimiaika 10 vuotta voi ehtiä kulua umpeen, ennen kuin he täyttävät 18 vuotta. Jollei nuori ole tällöin lastensuojelun piirissä, jätetäänkö hänet ilman tukipalveluja?

Työ- ja elinkeinoministeriön työryhmäraportissa suositellaan, että kuntien kotouttamisohjelmaan sisällytetään selkeät toimintaperiaatteet perheryhmäkodeista itsenäistyvien nuorten palveluiden hoitamisesta. Toiselle paikkakunnalle muuttavien nuorten kohdalla perheryhmäkodin tulisi pitää huolta siitä, että uusi kunta ottaa vastuun nuoren jälkihuollon palveluista. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2014, 45–46.) Näin on toimittukin esimerkiksi joidenkin Oravaisten perheryhmäkodeista itsenäistyvien kohdalla. Võyrin kunta on ottanut vastuuta ja ostanut palveluita esimerkiksi EHJÄ ry:ltä siirtymävaiheessa nuorten muutettua Espooseen (Nykänen 2015).

Työryhmä sivuaa raportissaan lastensuojelun ja ilman huoltajaa tulleiden vastaanoton leikkauspintojen kysymyksiä. Työryhmän mukaan viranomaisyhteistyötä tulee kehittää ja koordinaatiota lisätä toimijoiden välillä.

Turvapaikanhakijalasten määrän kasvu tulee näkymään tulevina vuosina kotouttamisen haasteina. Myös jälkihuollon palveluita tarvitaan aivan

toisessa mittakaavassa kuin ennen. On tärkeää, että jälkihuollon järjestämiseen luodaan selkeät koordinaatorakenteet. Jälkihuollon palvelut ovat osa lasten vastaanoton ja kotouttamisen palvelujatkumoa. Ilman huoltajaa maahan tulleiden lasten tulee saada tasavertaisesti palveluja, joita Suomessa tarjotaan kaikille sellaisille lapsille, jotka eivät saa omilta vanhemmiltaan riittävää turvaa tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen.

Espoon jälkihuoltomalli maahanmuuttajanuorille

Taina Martiskainen

Espoon jälkihuollon sosiaalityöntekijä ja sosiaalihjaaja tukevat nuorta itsenäistymisessä ja kotoutumisessa yhdessä nuoren muun verkoston kanssa. Nuorta tuetaan asunnon hakemisessa sekä erilaisissa arjen asioissa, kuten taloudenpidossa, koulunkäynnissä, koulutukseen hakeutumisessa, itsenäistymiseen tarvittavien taitojen saavuttamisessa, harrastuksissa, työpaikan ja kesätyön haussa sekä asioimisessa viranomaisten kanssa. Psykososiaalista tukea annetaan tarpeen mukaan. Henkilökohtaisen neuvonnan lisäksi nuorille järjestetään ryhmämuotoisia infotilaisuuksia ja virkistystoimintaa.

Tavoitteena on, että jokaisella nuorella on opiskelu- tai työpaikka tai hän osallistuu suunnitelmallisesti muuhun mielekkääseen päivätoimintaan tai on tehty suunnitelma siitä, miten johonkin edellä mainituista pyritään. Jokaisen nuoren kanssa laaditaan jälkihuollon suunnitelma, joka tarkistetaan puolivuositain, ja tukea tarjotaan yksilöllisesti nuoren tarpeiden mukaan. Nuorta tavataan säännöllisesti henkilökohtaisesti, useimmiten toimistolla, mutta myös kotikäynneillä. Lisäksi järjestetään asiakaskohtaisia verkostotapaamisia, joihin osallistuu nuoren tarpeiden mukaan edustajia esimerkiksi aikuissosiaalityöstä, TE-toimistosta, oppilaitoksesta, asuntoyhtiöstä, terveysasemalta, ensikodista, lastensuojelusta tai neuvolasta. (Kairamo 2015.)

EHJÄ ry:n jälkihuolto maahanmuuttajanuorille

Taina Martiskainen

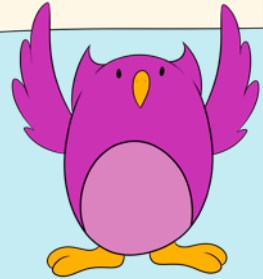
Erityishuoltojärjestöjen liitto EHJÄ ry tekee valtakunnallisesti työtä lastensuojelun jälkihuollon parissa. Liitto on kehittänyt tuettua asumista maahanmuuttajanuorille vuodesta 1996 alkaen. Tuettavat ovat pääasiassa 17–20-vuotiaita ilman huoltajaa tulleita pakolaisnuoria.

EHJÄ ry:llä on maahanmuuttajanuorten tuettua asumista Espoossa, Järvenpäässä, Raisiossa, Naantalissa, Liedossa, Vaasassa sekä Kokkolassa. Nuoria tulee tuen piiriin myös muista kunnista, esimerkiksi Vöyristä, jossa sijaitsee Oravaisten yksiköt ilman huoltajaa tulleille. Kunnat ostavat tuetun asumisen palveluja, mutta nuoret hyötyvät myös järjestön muusta toiminnasta, jolla tuetaan laajempaa maahanmuuttajanuorten joukkoa RAY:n rahoituksella. (Laitinen 2011, 121–125; Nykänen 2015; Laitinen 2015.)

Toiminnan tarkoituksena on tarjota nuorelle turvallinen aikuinen, joka auttaa kotoutumisessa tukemalla arjen hallintaa ja auttamalla tekemään järkeviä päätöksiä. Asumisjärjestelyiden lisäksi nuorta autetaan talouden hallinnassa, viranomaisissa asioimisessa, koulu- ja työpaikan löytämisessä sekä terveyteen tai koulutukseen liittyvissä asioissa. Psykososiaalinen tuki on tärkeä osa tuettua asumista. Yhdistys järjestää nuorille myös mahdollisuuden harrastamiseen sekä vapaa-ajan toimintaan leirien ja retkien muodossa.

Nuorella on omaohjaaja, joka tulee tapaamaan häntä kotiin säännöllisesti vähintään kerran viikossa. Ohjaajina toimivat sosiaali-, terveys- tai kasvatustieteen ammattilaiset. Neuvoja ja tukea saa lisäksi toimistolta päivittäin. Nuoren kanssa tehdään tukisuunnitelma, jota tarkistetaan yhdessä säännöllisesti. Tukisuhde kestää keskimäärin 1,5–2 vuotta ja tavoitteena on, että sen päättyessä nuorella on riittävä sosiaalinen verkosto ja taito etsiä apua ja tietoa palveluista niitä tarvitessaan. (Nykänen 2015.)

Toimiva käytäntö

Lähteet:

- Björklund, Krister (2014). "Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa". Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa. Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimuksia A 48, Turku.
- Espoon kaupunki 24.11.2014. Espoon maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto. Toimintasuunnitelma 2015. (SOTET/PESO/MAAHANMUUTTAJAPALVELUT).
- Espoon kaupunki 9.2.2015. Espoon maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto. Toimintakertomus 2014. (SOTET/PESO/MAAHANMUUTTAJAPALVELUT).
- Ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden vastaanotto ja järjestelmän kehittämistarpeet. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 29/2014. https://www.tem.fi/files/40852/TEMjul_29_2014_web_05092014.pdf
- Kauko, Outi (2015). Yksinäisyys alaikäisten turvapaikanhakijoiden valottamana. Yhteiskuntapolitiikka 80(2015):1, 35–45.
- Laitinen, Kai (2011). Mitä turvapaikkamenettelyn jälkeen. EHJÄ ry:n tuki nuorille. Teoksessa: Lapsen etu ensin. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yksintulleet-projektin loppujulkaisu. Yhteiset Lapsemme – All Our Children ry. (Kustannuspaikka Helsinki, Painopaikka AS Spin Press, Tallinna)
- Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010), 30.12.2010. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20101386#Pidp3821120>
- Linnossuo, Outi ja Tiuraniemi, Maura (2014). Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten palvelupolku Varsinais-Suomessa. Turun Ammattikorkeakoulun Halaten-hanke.
- Maahanmuuttoviraston tiedote 28.8.2015. http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/turvapaikanhakijanuoria_aletaan_majoittaa_kansanopistoihin_61922
- Maahanmuuttoviraston tilastot 2014, Turvapaikka- ja pakolaistilastot. Maahanmuuttoviraston internetsivut/medialle/tilastot/turvapaikka- ja pakolaistilastot. http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka- ja pakolaistilastot
- Mettänen, Amanda & Vahtera-Mäkinen, Miina (2013). "NYT ON HYVÄ, KOSKA MÄ MENEN ETEENPÄIN". Alaikäisenä yksintulleiden maahanmuuttajien kokemuksia itsenäistymisprosessista. Opinnäytetyö. Tampereen ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma.
- Myllymäki, Kalle (2014). Varsinais-Suomen ELY-keskuksen tervehdys. Teoksessa: Heikkilä, Elli (toim.). Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. (Seminaariraportti.) Siirtolaisuusinstituutti, Turku, 9–14.
- Nykänen, Pirjo (2010). Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden turvapaikanhakijataustaisten nuorten ohjauksen haasteet. EHJÄ ry:n tuetun asumisen ohjaajien näkökulmia. Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosionomi (YAMK) Opinnäytetyö, Metropolia.
- Suikkanen Sirkku (2010). Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan. Helsingin diakonissalaitoksen raportteja 1/2010.
- Työ- ja elinkeinoministeriö 29.10.2013. Ohje kotoutumisen edistämistä koskevan lain (1386/2010) mukaisten kustannusten korvaamisesta kunnille. (TEM/2331/00.03.05.02/2013) http://www.finlex.fi/data/normit/41542-TEM2331suAllekirjoitettu_ohje_29_10_2013.pdfTEMf.pdf
- Suullinen tiedonanto tai sähköpostiviesti (asiantuntijahaastattelu)
- Kairamo, Aino-Marja. (Sosiaalityöntekijä, Espoon maahanmuuttajapalvelut/maahanmuuttajapalveluiden jälkihuolto). Puhelinhaastattelu 12.6.2015.
- Laitinen, Kai. EHJÄ ry. Haastattelu 5.11.2015.
- Nykänen, Pirjo. EHJÄ ry. Haastattelu 11.6.2015.
- Tähti, Päivikki. (Tampereen kaupunki Sarviksen sosiaaliasema/ Aikuissosiaalityö). Puhelinhaastattelu 15.6.2015 sekä sähköpostiviesti 29.2.2016.

4

Asiakkaana jälkihuollossa

Nuorten osallisuus ja kokemustieto jälkihuollon kehittämisessä

Tiia Hipp Et Saana Pukkio

Oikeus osallisuuteen

Lapsen oikeus osallisuuteen on yksi YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen määrittämistä perusoikeuksista. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa julkisen vallan käyttäjät takaamaan lapsille mahdollisuuden osallistua ja ilmaista mielipiteensä kaikissa heitä koskevissa asioissa (LOS 60/1991, 12. artikla). Lainsäädännöllisesti lasten ja nuorten oikeus osallisuuteen on Suomessa varsin laajasti turvattu perustuslain 6 § lähtien, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Lastensuojelulaki korostaa lapsen asianosaisuutta kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Sekä laista että sen taustateksteistä käy selvästi ilmi, että tavoitteena on varmistaa lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon. Esimerkiksi lain 5 § toteaa seuraavaa: ”Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.”

Lainsäädäntö korostaa lasten oikeutta osallisuuteen myös yksilötasoa laajemmissa yhteyksissä. Lastensuojelulain 8 §:n mukaan palveluja järjestettäessä ja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. Nuorisolain 8 § puolestaan velvoittaa järjestämään nuorille mahdollisuuden osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn sekä kuulemaan nuoria heitä koskevissa asioissa. Nuorisolain velvoitteet ulottuvat myös lapsiin, sillä lain mukaan nuoria ovat kaikki alle 29-vuotiaat. Alaikärajaa ”nuoruudelle” laki ei aseta.

Ajatus lapsen osallistumisesta, osallisuudesta ja niiden edistämisestä on ollut esillä suomalaisessa lapsipolitiikassa 1960-luvulta lähtien. Tästä huolimatta lasten osallistumisen huomioiminen on edennyt hitaasti ja lasten osallistumisen kehittäminen on edennyt merkittävästi vasta 2000-

luvun alusta lähtien. (Kiili 2006, 21–22.) Myös sosiaalityössä on keskusteltu enenevässä määrin lasten osallistumisesta ja kuulemisesta. 1990-luvulla käynnistyi laajempi tieteellinen keskustelu lapsen näkymättömyydestä ja osattomuudesta lastensuojelun toimintatavoissa, ja vuosituhannen taitteessa ilmestyi useita lapsen osallisuutta sivuavia tutkimuksia (esim. Törrönen 1999; Hurtig 2003; Oranen 2001). Lasten osallisuuden vähäisyyden nostattama kritiikki sai aikaan muutoksia lastensuojelun toimintakäytännöissä, ja erityisesti menetelmäosaamista lapsilähtöiseen työskentelyyn on vahvistettu 2000-luvulta lähtien erilaisten kehittämishankkeiden avulla (esim. Muukkonen & Tulensalo 2004).

Lastensuojelussa lasten ja nuorten osallisuuden huomioiminen on erityisen merkityksellistä, koska lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla

saattaa olla kokemuksia sivuutetuksi tulemisesta, osattomuudesta ja kyvyttömyydestä vaikuttaa omaan elämänkulkuun (Oranen 2008, 16). Johanna Hurtigin (2003, 11) mukaan lastensuojelun asiakkaina olevien lasten oikeudet ovat uhattuna, jos heitä auttamaan asetettu instituutio on kykenemätön vastaamaan lasten osallisuuden ja suojelun tarpeisiin. Lasten osallisuuden ja osallistumisen vahvistaminen korostaa lasten toimijuutta ja ajatusta siitä, että lapsilla ja nuorilla on sosiaalisia, moraalisia sekä poliittisia valmiuksia ja taitoja (Kiili 2006, 24). Lasten ja nuorten oman toimijuuden korostaminen on erityisen tärkeää jälkihuollossa, jonka yhtenä tavoitteena on nimenomaan vahvistaa lapsen tai nuoren omaa toimintakykyä ja kasvua kohti itsenäistä elämää.

Osallisuuden monimuotoiset määritelmät

Osallisuus voidaan määritellä osallistumisen mahdollistamaksi tunneperustaiseksi kokemukseksi, jossa ihminen tuntee olevansa osa yhteisöä ja voi vaikuttaa itseään ja ympäristöään koskeviin asioihin. Osallisuus on paitsi kuulumista johonkin, myös eritasoisia ja -sisältöistä toimintaa. Toimintana osallisuus voi olla osallisuutta tiedon tuottamiseen, suunnitteluun, asioiden valmisteluun, päätöksentekoon tai toimintaan. Mahdollisuus osallistua erilaisten yhteisöjen elämään ja toimintaan on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. Osallistuminen perheen, suvun, oman asuinalueen ja muiden elämänpiiriin kuuluvien yhteisöjen elämään ja toimintaan rakentaa ymmärrystä siitä, kuka minä olen, mihin kuulun ja miten elän. Kyse on siis yhdestä kasvun ja kehityksen perusedellytyksestä. Osallistumisen kautta opitaan olemaan ja elämään yhdessä. (Oranen 2008.) Lasten ja nuorten osallisuuden edistäminen voidaan nähdä laaja-alaisena hyvinvointityönä, sillä osallisuus on yhteydessä kaikkiin hyvinvoinnin ulottuvuuksiin: elintasoon, yhteisyyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen (Kiilakoski ym. 2012, 17).

Osallisuus on monitasoinen ja monisyinen tuntemisen, kuulumisen ja tekemisen kokonaisuus. Ihminen kokee olevansa osallinen omassa yhteisössään ja yhteiskunnassa esimerkiksi työn ja harrastusten, osallistumis- ja vaikuttamistoiminnan kautta. Osallisuuden kokemukset rakentuvat pienistä arjen asioista: kuulluksi ja huomioduksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista, omaan elämään linkittyviin asioihin vaikuttamisesta ja omista asioista päättämisestä, keskusteluista ja kohtaamisista. (Särkelä-Kukko 2014.) Suomessa

osallisuutta on pyritty kytkemään syrjäytymisen ehkäisyyn ja siihen, että putoamisvaarassa olevien lasten ja nuorten on mahdollista päästä takaisin normiyhteiskunnan pelikentille. Osallisuuden vastakohta on tällöin osattomuus, ja sillä tarkoitetaan erityisesti osattomuutta yhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista ja voimavaroista, jotka turvaavat elintason ja elämänlaadun. (Kiilakoski ym. 2012, 16; Nivala & Ryytänen 2013.)

Nivala ja Ryytänen (2013) ovat hahmotelleet sosiaalipedagogiikkaan pohjaavaa osallisuuden ideaalia. Heidän mukaansa osallisuutta tulisi tarkastella suhteena, ei yksilön ominaisuutena tai yksilön toimintana. Jotta yksilön ja yhteisön suhdetta voi kutsua osallisuudeksi, edellytetään jotain sekä yksilöltä että yhteisöltä. Osallisuuden toteutumiseksi tarvitaan yhteisöjä, joissa on mahdollista toimia ja tulla nähdyksi, kuulluksi ja tunnustetuksi ainutlaatuisena ihmisenä, omana itsenään ja arvokkaana osana yhteisöä. Lisäksi osallisuuden toteutuminen edellyttää yhteisön jäseniltä yhdessä toimimista niin, että jokaisella on paitsi mahdollisuus toimia myös todellisia mahdollisuuksia ja valtaa vaikuttaa yhteisön asioihin. Toimintaan osallistumisen ja vallan mukana yhteisön jäsenet saavat vastuuta yhteisöstä ja sen asioista. Osallisuus edellyttää vastuun kantamista ja sitoutumista toimintaan yhteisten asioiden parantamiseksi. (Nivala & Ryytänen 2013.)

Edellä kuvattu osallisuuden ideaali on mielenkiintoinen etenkin lastensuojelun ja jälkihuollon kannalta, jossa lapset ja nuoret tulevat liitetyiksi osaksi institutionaalisia yhteisöjä, kuten vaikkapa nuoriso- tai koulukoteja. Jos osallisuus ymmärretään yhteisöissä ja vuorovaikutuksessa tapahtuvana suhteena, haastaa se lastensuojelun tarkastelemaan omaa toimintaansa kriittisesti: miten varmistetaan, että lapset ja nuoret kokevat olevansa osa asuinyhteisöään lastensuojelulaitoksessa tai miten lapset ja nuoret tulevat nähdyiksi ja kuulluiksi lastensuojeluprosessin eri vaiheissa?

Puhuttaessa lasten ja nuorten osallisuuden mahdollistamisesta aikuisten (yhteisöjen rooli) on keskeinen. Esimerkiksi Shier (2001) on tarkastellut osallisuusmallissaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lasten osallisuuteen. Mallissa on viisi porrasta, joista alimmalla portaalla on alhaisin osallisuuden aste ja ylimmällä korkein. Ensimmäisenä portaana on *lasten kuunteleminen*, toisella portaalla *tuetaan lapsia mielihyvyyden ilmaisemisessa*, kolmannella *lasten näkemykset otetaan huomioon*, neljännellä *lapset otetaan mukaan päätöksentekoon* ja korkeimmalla portaalla *lasten kanssa jaetaan valtaa ja vastuuta*.

Osallisuuden porras- ja tikapuumalleja kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Tikapuumallien heikkoutena on se, että niissä osallisuus nähdään yksilolotteisena ominaisuutena, jota on joko paljon, vähän tai ei ollenkaan. Esimerkiksi Thomas (2002, 174–176) on tarkastellut lasten osallisuutta kunnan ulottuvuuden kautta. Thomasin jäsentämät osallisuuden ulottuvuudet ovat mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Thomasin malli auttaa jäsentämään osallisuuden käsitettä käytännön tasolla. Samalla se tekee näkyväksi sen, että lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä. Osallisuuden rakenteita ja muotoja ei voida ajatella mekanistisesti ”one size fits all” -periaatteella. Siinä missä joku lapsi tarvitsee ainoastaan tietoa tilanteesta ja vaihtoehtoista ja pystyy sen perusteella muodostamaan mielipiteensä ja ilmaisemaan sen, toinen kaipaa paljon tukea ja rohkaisua osallistuaan. Thomasin malli tuo esiin myös sen, että osallistumisesta kieltäytyminen on yksi vaihtoehto, johon lapsella tulee olla mahdollisuus. (Mt., 176).

Osallisuutta tarkastellessa on kuitenkin tärkeää muistaa yksilön oma kokemus osallisuudesta. Osallisuuden kokemus voi syntyä, vaikka lapsi ei olisikaan itse paikalla tekemässä päätöksiä omissa asioissaan. Vastaavasti lapselle tai nuorelle on voitu mahdollistaa muodollisesti hyvinkin paljon osallistumismahdollisuuksia (vaikkapa nuorisovaltuuston puheenjohtajana) mutta osallisuuden kokemusta ei synny, koska lasta tai nuorta ei oteta todesta eikä osallistumisella ole konkreettisia seurauksia tai vaikutuksia. (Oranen 2008). Osallisuus ei siis automaattisesti lisääny vallon ja vaikutusmahdollisuuksien myötä. Esimerkiksi nuoren täysi-ikäistyminen suo hänelle tiettyjä valta- ja vaikutusmahdollisuuksia, kuten äänioikeuden, mutta nuori voi silti kokea osattomuutta, ellei hän koe olevansa hyväksytty lähiyhteisössään tai laajemmin yhteiskunnassa.

Tiina Muukkosen (2013) mukaan lapsen ja nuoren osallisuus rakentuu lastensuojeluprosessissa kahdella tasolla: yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Nämä yhdessä muodostavat osallisuudesta jokaisella lapsella omanlaisensa. Asiakasprosessi on erilaisten tapaamisten, neuvotteluiden, arviointien ja päätösten jatkumo, jota sosiaalitoimittaja koordinoi. Koordinointiin kuuluu, että toimittaja huolehtii lasten ja aikuisten osallisuudesta prosessin eri vaiheissa. Asiakasprosessi

koostuu osaprosesseista, joita tilannearviot, suunnitelmat, niiden toteutukset ja näiden arvioinnit rytmittävät. Osaprosessien suunnitelmallisuus, avoin tiedonvälitys ja tiedon muodostus tukevat osallisuutta prosessitasolla, jolloin voidaan puhua lapsen ja nuoren prosessiosallisuudesta. (Mt., 167.)

Miten nuorten osallisuutta jälkihuollossa voitaisiin edellä sanotun valossa tukea? Kuten Thomas (2002) ja Muukkonen (2013) korostavat, osallisuus on yksilöllinen ja moniulotteinen ilmiö, joka rakentuu jokaisen nuoren kohdalla omanlaiseksi. Osallisuuden kokemuksen kannalta merkittäviksi tekijöiksi jälkihuollossa voidaan nostaa nuoren tietoisuus jälkihuollon tarjoamista oikeuksista ja mahdollisuuksista, osallistuminen suunnitelmien laadintaan ja jälkihuollon tavoitteiden määrittelyyn sekä nuoren tarpeista lähtevä itsenäistymisen tukeminen. Vuorovaikutuksen tasolla osallisuutta vahvistavat nuoren ja sosiaalityöntekijän välinen toimiva suhde sekä työntekijän kyky ymmärtää nuorta ja hyväksyä hänet ainutlaatuisena yksilönä. Myös yhteisöllisyyden tukeminen erilaisten vertaistukiryhmien kautta on keskeinen elementti osallisuuden vahvistamisessa.

Kokemustieto ja kokemusasiantuntijuus lastensuojelussa

Sosiaali- ja terveydenhuollossa on pyritty viime vuosina tuomaan kokemusasiantuntijuutta ammatillisen asiantuntijuuden rinnalle. Kokemusasiantuntijan määritelmät tulevat terveydenhuollon puolelta, jossa kokemusasiantuntijuutta on ensisijaisesti kehitetty. Kokemusasiantuntijalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on omakohtaista kokemusta jostakin sairaudesta tai mielen-terveys- ja/tai päihdeongelmasta, joko sitä sairastavana, siitä kuntoutuvana, palvelun käyttäjänä tai omaisena. Kokemusasiantuntijalla on kokemustietoa siitä, miltä tuntuu sairastua ja sairastaa, olla hoidossa ja kuntoutuksessa tai käyttäjä julkisia palveluita. Kokemusasiantuntija tietää, mikä häntä itseään ja/tai hänen omaistaan on auttanut ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet hänen tai hänen omaisensa kuntoutumiseen ja selviytymiseen. (Hietala & Rissanen 2015, 13–14.)

Kokemusasiantuntijuuden ydin on yksilön omassa kokemuksessa ja sen jakamisessa. Hokkanen ja Nikupeteri (2015) ovat jäsentäneet kokemuksen kehittymistä asiantuntemukseksi kolmiportaisen mallin kautta. Ensimmäinen vaihe on yksilöllisen avun ja muutoksen aikaansaamisen prosessi, joka ilmenee henkilökohtaisena kokemusasiantuntijuutena. Tämä kokemusasiantuntijuus paikantuu siihen ajatukseen, että jokainen ihminen

on oman elämänsä asiantuntija. Toinen vaihe on yhteisöllinen kokemusasiantuntijuus, jossa samanlaisen ongelmallisen tilanteen kokeneet voivat jakaa omia kokemuksiaan, tulla kuulluksi ja sanoittaa uudelleen omia kokemuksiaan. Kolmanneksi yhteisöllinen kokemusasiantuntijuus voi havahduttaa organisoitumaan, jolloin kokemusasiantuntijuus saa rakenteellisen muodon. Rakenteistunut yhteisöllinen kokemusasiantuntijuus voi laajeta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja palveluiden kehittämiseen. (Hokkanen & Nikupeteri 2015.)

Yksilön rooli kokemusasiantuntijatoiminnassa voi siis vaihdella toimintaympäristön ja -yhteyden mukaan. Keskeistä on halu olla mukana kehittämässä palveluita tai vertaisuuteen perustuvaa kulttuuria sekä auttaa toisia oman kokemuksen perusteella. Yksilön kokemus ei kuitenkaan yksinään riitä kokemusasiantuntijuuden syntymiseen. Kokemusasiantuntijana toimiminen edellyttää myös kykyä omien kokemusten reflektointiin sekä kiinnostusta ammattilaisten kanssa tehtävään yhteistyöhön. (Hietala & Rissanen 2015, 14.)

Lastensuojelussa kokemusasiantuntijatoiminta on vielä varsin vähäistä mutta kiinnostus sitä kohtaan on voimakasta. Pesäpuu ry:n perustama Selviytyjät-ryhmä oli Suomessa ensimmäinen vertaistukeen ja osallisuuteen perustunut lastensuojelun kehittäjäryhmä. Ryhmäläiset ovat suunnitelleet ja tuottaneet Uskomme sinuun – Usko sinäkin -lastensuojelun käsikirjat nuorilta nuorille ja sijoitetun nuoren läheisille ja työntekijöille (Selviytyjät 2011 ja 2012). Selviytyjät ovat olleet järjestämässä sijoitetuille nuorille tarkoitettuja Nuorten foorumeita, jotka ovat sekä vertaistuki- että vaikuttamistilaisuuksia. Vastaavanlainen toiminta on levinnyt muun muassa Ouluun ja Satakuntaan.

Helsingissä on toiminut Nuoret kehittäjät -ryhmä, joka perustettiin vuonna 2011 Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan yhteydessä toimivan Heikki Waris -instituutin ja Helsingin kaupungin läntisen lastensuojelun yhteishankkeena. Lastensuojelunuorista koottu ryhmä toimi vuoden 2013 loppuun saakka ja toiminta on jatkunut hankkeen päätyttyä nuorten perustamassa Osallisuuden Aika ry:ssä. Hankkeen tavoitteena oli kokeilla ja kehittää yhteistutkimisen menetelmää sosiaalityössä. Yhteistutkimisessa työntekijät ja palveluiden käyttäjät asettuvat yhdessä tasavertaisina kumppaneina tutkailemaan ja tutkiskelemaan asioita, joihin heillä on yhteinen intressi. Yhteistutkimisessa on käytännössä kysymys siitä, että

sosiaalityön asiakkaana olevat ihmiset kehittävät sosiaalityön palveluja ammattilaisten kanssa ja selvittävät itselleen ymmärrettävällä tavalla ryhmässä mitä lastensuojelu tai aikuissosiaalityö on. (Palsanen 2013.)

Yhteistutkijuus on palveluiden käyttäjille yksi sosiaalityön tukimuoto, jolla edistetään heidän hyvinvointiaan. Yhteistutkimisessa pyritään yhtä aikaa palveluiden kehittämiseen tuottamalla ja kokoamalla yhdessä kokemustietoa sekä voimaannuttavaan sosiaalityöhön. Yhteistutkimisessa yhteinen tiedonmuodostus on sosiaalityön tekemisen väline. Ammattilaisille toiminta on radikaalisti uusi tapa tehdä sosiaalityötä. (Palsanen 2013.)

Myös Valtion koulukodeilla on ollut kaksivuotinen (2014–2016) Koke-
muksista voimaa -hanke. Siinä nyt jo aikuistuneet nuoret sekä koulukotien henkilökunta kokoontuvat yhteisen asian äärelle noin kuuden viikon välein, kahden vuoden ajan. Hankkeen tavoitteena on kuulla nuorten kokemuksia palveluiden käyttäjinä ja syventää työntekijöiden ajatuksia nuorten osallisuuden merkityksestä sekä antaa valmiuksia nuorten kehittäjäryhmien perustamiseen ja ohjaamiseen.

Kokemusasiantuntijuus on lastensuojelussa toistaiseksi varsin vähän hyödynnetty voimavara. Parhaimmillaan kokemusasiantuntijuus lisää osallisuutta ja osallistumista sekä luo uudenlaisia toimintatapoja lastensuojelun sosiaalityöhön. Kokemusasiantuntijuuden mahdollistaminen lastensuojelussa olisi tärkeää lasten ja nuorten voimaantumisen kannalta. Moni kokemusasiantuntija on tuonut esiin, että mahdollisuus toimia asiantuntijana omien kokemustensa kautta on tuntunut tärkeältä ja arvostusta lisäävältä. Kokemusasiantuntijuus voi myös tarjota mahdollisuuden kehystää omat kokemukset uudelleen. Ydinkysymyksenä on kokemus omasta toimijuudesta ja sen kautta avautuvista näköaloista omassa elämässä. On tärkeää, että kokemusasiantuntijatoimintaa mahdollistetaan ja järjestetään eettisesti kestävällä tavalla siten, että lapsille ja nuorille tarjotaan mahdollisuus aitoon osallisuuteen ja vaikuttamiseen (lasten osallistumisen etiikasta ks. Hipp & Palsanen 2014).

Mistä hyvä jälkihuolto on tehty? Nuorten ajatuksia jälkihuollosta

*”Se mitä olisin kaivannut muutettuani omilleni, oli ihminen, johon olisin voinut ottaa asiassa kuin asiassa yhteyttä. Sijaisperhe asui kaukana ja suhteet biologiseen sukuun rakoilivat. Tuntui kuin olisin ollut yksin suuressa maailmassa. Kaipasin ihmistä, jolta kysyä montako kananmunaa tulee makaronilaatikkoon tai jonka luokse olisin voinut mennä kahville.”
(Selviytyjät-ryhmään kuuluva nuori)*

Artikkelin alkuosassa on tarkasteltu lasten ja nuorten osallisuuden juridista perustaa, käsitteellisiä jäsennyksiä ja kokemustiedon sekä kokemusasiantuntijuuden merkitystä. Seuraavaksi esitellään nuorten ajatuksia jälkihuollosta ja siitä, miten jälkihuoltoa tulisi kehittää. Nuorten näkemyksiä on kerätty vuosien 2014–2015 aikana erilaisissa sijais- ja jälkihuollon piirissä oleville nuorille suunnatuissa tapahtumissa, kuten Lastensuojelun Keskusliiton Nuorten Päivissä sekä Helsingin jälkihuollon asiakasraadissa. Lisäksi nuorten näkemyksiä jälkihuollosta on kerätty Selviytyjät-ryhmältä sekä Oulun jälkihuollon kehittäjänuorilta (nuorten näkemyksistä ks. myös Vario ym. 2012). Nuorten näkemyksiä lähestytään kolmen kysymyksen kautta: Mitä nuori tarvitsee itsenäistymiseen? Millaista tukea nuoret kokevat saaneensa ja miten jälkihuoltoa tulisi kehittää?

Mitä nuori tarvitsee itsenäistymiseen?

Nuorten mielestä he tarvitsevat itsenäistyessään tukea käytännön asioiden hoitamiseen, kuten raha-asioihin, taloudenpitoon ja asumiseen. Jälkihuollon työntekijän täytyy ottaa yhdessä nuoren kanssa selvää, mitä hän jo osaa ja mistä asioista selviää, ja toisaalta mihin nuori vielä tarvitsee tukea. Joillekin nuorille on itsestään selvää miten laitetaan ruokaa tai pestään pyykkiä, joku toinen voi tarvita paljonkin apua näissä. Voi olla, että joku nuori ei esimerkiksi ole koskaan laittanut pesukonetta päälle tai keittänyt kananmunia. Nuorten mukaan olisi tärkeää, etteivät aikuiset tekisi ennakko-oletuksia tutustumatta nuoreen: kaikkien kanssa ei ole tarpeen lähteä liikkeelle täysin itsenäisen elämisen alkeista, mutta pärjäävältäkin vaikuttava nuori voi tarvita tukea joissakin asioissa.

Itsenäistyminen vaatii nuorten mielestä myös oman tilan ja rauhaa, rajoja ja kannustusta ja rakkautta. Tässäkin toivottiin työntekijöiltä herkkyyttä, sillä ”jotkut nuoret eivät kehtaa pyytää apua vaan tarvitsevat kannustusta avun vastaanottamiseen”. Myös nuoren yksityisyyden kunnioittaminen koettiin tärkeänä: ”jos voisi ennen tapaamista soittaa, että sopiiko tänään vai ei, silloin olisi ainakin mahdollisuus sanoa, että haluaisin olla yksin”. Itsenäistyminen vaatii myös aikaa, mahdollisuuden epäonnistua ja yrittää uudelleen. Sanktiot eivät nuorten mielestä ole toimivia vaan enemmän tarvitaan kannustusta ja tsemppaamista.

Itsenäistyminen vaatii myös luottamusta. Luottamus nähtiin kaksita-
hoisena ilmiönä: toisaalta nuoren luottamuksena omiin kykyihin, toisaalta aikuisten luottamukseen nuorta kohtaan. Nuorten mielestä työntekijän pitää viestittää nuorelle, ettei hän tuomitse nuorta missään tilanteessa ja että nuori voi kertoa mieltään painavat asiat suoraan ilman, että tarvitsisi yrittää miellyttää jälkihuollon työntekijää.

Itsenäistyvä nuori tarvitsee tukea ja turvaa – olkapäätä, johon nojata. Nuorten mielestä jokaisella nuorella pitäisi olla sellainen henkilö, jolle voi aina soittaa. Nuoret toivat esille, että ”tosi paljon on sellaista, että työntekijää ei saa kiinni, esimerkiksi kysymykset tulee yleensä aina illalla”. Toisaalta oli myös vastakkaisia kokemuksia: ”Minulla on ollut ihana tukihenkilö, jolle aina voin soittaa. Miksei tukihenkilöitä voisi olla kaikilla, jotka sellaisen haluaisi?”

Itsenäistyvä nuori tarvitsee tulevaisuudensuunnitelmia, jotka pitävät yllä toivoa ja muistuttavat omista tavoitteista. Nuorten mielestä omien tavoitteiden pohdintaa on hyvä tehdä nuoren kanssa säännöllisesti. Nuorella voi olla paljon toiveita, mutta hän saattaa ajatella, että hän ei ole tarpeeksi hyvä toteuttamaan niitä. Nuoret muistuttivat, että tulevaisuudensuunnitelmat ovat eri asia kuin viralliset asiakassuunnitelmat. Asiakassuunnitelmien laadinta sai osakseen myös kritiikkiä: ”Tuntuu, että välillä tärkeintä on suunnitelman teko se, että meidän nyt vaan pitää tehdä tää suunnitelma eikä sitten kuitenkaan varmisteta sitä, että suunnitelma toteutuu.” Nuorten mukaan suunnitelmien tekeminen ei saa olla itseisarvo.

Erityisen tärkeänä nuoret kokivat mahdollisuuden jakaa kokemuksia toisten nuorten kanssa. Jälkihuollon aikana olisikin hyvä kartoittaa kuinka paljon kullakin nuorella on mahdollisuuksia kokemusten jakamiseen muiden nuorten kanssa. Joillekin voisi olla hyödyllistä osallistua järjestettyyn

vertaisryhmätoimintaan. Joillekin taas vertaisryhmässä keskustelu ei ole mielekästä, jolloin ryhmään osallistuminen voisi olla toiminnan kautta helpompaa. Jälkihuollon työntekijöitä nuoret kehottivat informoimaan järjestettävästä toiminnasta kunnolla ja riittävästi, jotta tieto ryhmistä varmasti tavoittaa nuoret.

Itsenäistymiseen tarvitaan myös läheisiä ihmissuhteita ja rakkautta. Nuoret kokivat tärkeäksi kannustavan ja välittävän asenteen: ” Jos huomataan, että joku nuori on syrjäytymisvaarassa, niin sitä pitäisi pitää silmällä, että kenellekään ei jäisi ulkopuolista oloa tähän maailmaan.”

Mitä tukea nuoret kokevat saaneensa?

Nuorten kokemukset saamastaan tuesta olivat varsin vaihtelevia. Nuoret kertoivat saaneensa itsenäistymiseen tukea omilta läheisiltään, koulusta, tukihenkilöltä, jälkihuollon työntekijöiltä ja ”Googlestä” eli hankkineensa itse tarvitsemansa tiedot tai palvelut:

”Äiti lähetti ruokaa ja äiti käy siivoamassa.”

Kaikki eivät tienneet, minkälaista apua heillä olisi oikeus saada. Osalla oli kokemuksia hyvin ohuesta avusta. Osa koki saaneensa käteensä kasan papereita, joiden kanssa tuli selvittää itse. Myös virastojen asioimisajat ja työntekijöiden tavoitettavuus puhuttivat.

”Työntekijällä ei ole aikaa tavata. En pääse tänne aamulla, koska pitää olla koulussa.”

”Olen keskustellut puhelinvastaajan kanssa.”

Rahallinen tuki koettiin erittäin tärkeäksi. Nuoret kokivat, että on tärkeää aloittaa jälkihuollossa puhtaalta pöydältä. Itsenäistymisvaroista koettiin olevan iso apu ja tärkeää oli myös se, ettei tarvinnut hakea opintolainaa. Raha-asioiden hoidossa koettiin olevan myös puutteita:

”Itsenäistymisvaroja tarjottiin maksusitoumuksella. En suostunut siihen, koska halusin ostaa asiat rahalla. Maksusitoumukset eivät käy kaikkiin kauppoihin ja se huomio on ihan hirveä mitä kaupassa saa maksusitoumuksen kanssa. Sitä huudellaan ja soitellaan ympäri kauppa ja sun ostoksia kyseenalaistetaan. Haluaisin kuulua yhteiskuntaan enkä erottua.”

”On tosi noloa seistä kaupan kassalla ruuhka-aikaan, kun asiaa selvitetään.”

”On törkeää miten itsenäistymisvaroja, jotka on sun rahoja, pantataan.”

”En tiennyt, että jälkihuolto tukee harrastuksissa, jouduin ottamaan yhteyttä johtavaan sosiaalityöntekijään. Mulle ei myöskään kerrottu, että opiskeluun saa taloudellista tukea.”

Miten jälkihuollon antamaa tukea pitäisi kehittää?

Nuoret toivoivat jälkihuoltoon enemmän resursseja, toisin sanoen lisää työntekijöitä ja työntekijöille enemmän aikaa. Heidän mielestään myös vapaaehtoisia tukihenkilöitä tai nuorelta nuorelle -mentoreita voisi olla tarjoamassa tukea viranomaisten lisäksi. Nuorten mielestä työntekijöiden osaaminen ei ole kovin tasalaatuista ja tähän tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Nuoret toivoivat, että yksi työntekijä voisi hoitaa kaikki jälkihuoltoon liittyvät asiat psykososiaalisesta tuesta taloudelliseen tukeen. Työntekijä-asiakas-suhteelta toivottiin myös pitkäkestoisuutta ja sitä, että nuorella olisi yksi pysyvä työntekijä.

Nuorten mielestä itsenäistymisen tulisi tapahtua porrastetusti ja vähitellen. Itsenäistymiseen vaadittavien taitojen opettelu tulisi aloittaa jo sijaishuollossa, viimeistään vuotta ennen sijaishuollon päättymistä.

Jälkihuollon pitäisi varmistaa, että nuori saa juuri sen mitä tarvitsee:

”On hassu ajatus, että jos nuori pärjää jollain alueella, niin hän ei tarvitsisi mitään tukea. Vaikka osaan täyttää laput, kaipaisin silti keskusteluja ja neuvoja.” Avun pyytäminen pitäisi normalisoida eli nuori saisi olla yhteydessä työntekijäänsä myös silloin kun menee hyvin.

Työntekijän luona käymisestä voisi tehdä vähemmän pakkopullaa esimerkiksi yhdistämällä tapaamiseen ruokailun tai muun aktiviteetin. Tapaamisten toivottiin olevan epämuodollisempia. Aina ei tarvitsisi lähteä ongelmakeskeisyydestä, vaan joskus myös arjen asioista ja kuulumisista. Se, minkälaisessa ympäristössä ollaan, vaikuttaa nuorten mielestä tapaamisen laatuun. Nuoret myös toivoivat, että työntekijä tutustuu nuoreen henkilönä, kuuntelee ja on kiinnostunut nuoresta eikä ”jälkihuoltoprojektista, joka pitää suorittaa”. Nuoret toivoivat, että työntekijät laittaisivat myös itsensä enemmän likoon eivätkä piiloutuisi ammatillisuuden taakse. Tärkeimmiksi hyvän työntekijän ominaisuuksiksi nuoret nostivat kannustavan ja välittävän asenteen.

Tukiasunnon saamisen pitäisi olla nuorten mielestä helpompaa. Nuoret kokivat, että toiveita asunnon suhteen ei oteta huomioon. Nuoret toivoivat myös, että asunnoista voisi pitää parempaa huolta tai tuettaisiin siihen, että voisi itse tehdä remonttia.

Nuoret keskustelivat myös jälkihuollon päättymisikärajasta. Ikärajaa pidettiin liian alhaisena, jotta itsenäistymiseen olisi enemmän aikaa:

”Se tulee tosi nopeasti vastaan, siirtymävaiheesta voisi tehdä pehmeämpää.

Olin miehelläni 23-vuotiaaksi asti jälkihuollon piirissä. Jos oikeasti olet tullut laitoksesta, kolme vuotta ei riitä siihen, että saa asiat hoidettua. Jälkihuolto voisi jatkua vaikka satunnaisina tapaamisina, mutta kuitenkin jatkuisi.”

”Kavereista ehkä viisi sadasta muuttaa alle 22-vuotiaana pois kotoa. Kun

olet sijoitettu, sinut potkitaan 18-vuotiaana ulos. Mulle sanottiin, että et voi jäädä tänne (laitokseen) asumaan, koska se maksaa liikaa.”

”Jotkut putoavat vapauden kuiluun ja tajuavat ehkä vasta 21-vuotiaana, että haluavat opiskella.”

”Jälkihuollon päättymiselle 25 vuotta voisi olla sopiva ikä, se pitäisi kuitenkin aina arvioida tarpeen mukaan.”

Läheisten ja tukiverkoston kanssa työskentely nostettiin myös esiin tärkeänä asiana. Lähimmäisten ja verkostojen kanssa pitäisi tehdä enemmän

töitä – ensin siis selvittää keitä ihmisiä nuori haluaa ympärilleen, tukea yhteydenpitoa ja käyttää esimerkiksi läheisneuvonpitoa välineenä.

Nuoret toivat esiin myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen. Nuorille olisi hyvä tarjota tilaisuuksia tutustua päätöksentekoprosesseihin ja omiin vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Nuorten mielestä tarvitaan lisää nuoria päättäjiä. Nuoret totesivat, että päättäjien tehtävä on huolehtia siitä, että jälkihuollon etuudet ovat riittäviä ja työntekijöillä on riittävät resurssit työn tekemiseen.

”Vain harvalla sijoitetuista nuorista on taustallaan vanhempia, sijais- tai biologisia vanhempia, jotka pystyisivät tukemaan heitä taloudellisesti. Nuori voi jäädä tilanteessa aivan yksin – seuranaan vain iso pino laskuja ”

”Toisille autokoulu maksetaan, toisille ei. Nyt jälkikäteen olen kuullut: ‘Nyt kun tarkemmin mietitään, niin olisihan sinulle pitänyt se autokoulu silloin muutama vuosi sitten maksaa.’ Toiset saa kaikki huonekalut ja vermeet, mutta toinen joutuu nekin omista kesätyörahoista maksamaan. Positiivisesti ajateltuna, tätä on opettanu vastuuntuntoa ja omista asioista huolehtimista alusta alkaen.”

”Mielestäni jälkihuolto loppuu kuin seinään, katsomatta yhtään missä elämänvaiheessa nuori on. Vaikka asiat olisivat kuinka vaiheessa, omillaan on opittava selviämään.”

”Jälkihuolto jää usein vain taloudelliseksi tueksi, mutta mitä jos nuori tarvitsee muuta tukea ja oppeja elämää varten. Mistä sitä saa? Kaikki eivät ole vielä 21-vuotiaanaakaan kypsiä ottamaan vastuuta itsestään.”

”Oma menneisyys ei myöskään ole käsitelty loppuun ja suljettu muistojen laatikkoon silloin, kun muuttaa omilleen. Päinvastoin. Itse ainakin sain huomata, että moni prosessi alkoi vasta silloin. Monet muistot ja vanhat pelot palasivat mieleen. Ilman tukea olisin ollut ihan hukassa. ”

”Ja kun en enää asunut sijaisperheen luona, palasivat myös biologiset vanhempani, ongelmineen, osaksi elämääni. Ehkä he kokivat sen olevan nyt sallitumpaa kuin aikaisemmin. Sen lisäksi, että opettelin elämään itsenäisesti, sain kannettavakseni muistoja ja takaumia sekä vanhempieni murheita. Heikko olisi murtunut, mutta päätin, että selviäisin. Purin hammasta, kirjoitin ja soittelin sijaisvanhemmille. Entä jos minulle ei olisi ollut yhtä hyvät välit sijaisäitiini, kenen puoleen olisin silloin kääntynyt? Tai jos en olisi päässyt mukaan vertaisryhmään, missä olisin purkanut tuntojani? Hyvä kysymys – ja tiedän, että todella moni jälkihuoltoonuri etsii tähän kysymykseen oikeasti vastausta.”

Lähteet:

- Hietala, Outi ja Rissanen, Päivi (2015) Kokemusasiantuntija – hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Helsinki: Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden Keskusliitto.
- Hipp, Tiia ja Palsanen, Kati (2014) Lasten osallistumisen etiikka – Lapset ja nuoret palveluiden kehittäjinä. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Hokkanen, Liisa ja Nikupeteri, Anna (2015) Henkilökohtainen, yhteisöllinen ja rakenteistunut kokemusasiantuntijuus. Teoksessa Taina Meriluoto, Leena Marila-Penttinen ja Essi Lehtinen (toim.) Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja. Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 2. Verkkojulkaisu. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 32–33.
- Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko ja Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uud. p. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 149–175.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemaassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kiilakoski, Tomi; Gretscher, Anu; Nivala, Elina (2012) Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Anu Gretscher & Tomi Kiilakoski (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 118. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 9–34.
- Kiili, Johanna (2006) Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research; 283. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nivala, Elina & Ryyänänen, Sanna (2013) Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013 14, 14–41.
- Lapsen oikeuksien yleissopimus. SopS 60/1991, LOS.
- Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. uud. p. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 165–175.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Selvityksiä 1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Oranen, Mikko (toim.) (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja Turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Palsanen, Kati (2013) Yhteistutkiminen – opas sosiaalityöhön. Soccan työpapereita 3. Helsinki: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA.

Selviytyjät-tiimi (toim.) (2011) Uskomme sinuun – Usko sinäkin. Eväitä elämään ja tahtoa selviytymiseen. Lastensuojelun käsikirja nuorilta nuorille. 3. painos. Helsinki: Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto.

Selviytyjät-tiimi (toim.) (2012) Uskomme sinuun – Usko sinäkin. Opas lastensuojeluun sijoitetun nuoren vanhemmille ja työntekijöille. Aikuisten opas. Helsinki: Pesäpuu ry & Lastensuojelun Keskusliitto.

Shier, Harry (2001) Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15 (2), 107–117.

Särkelä-Kukko, Mona (2014) Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne (toim.) *Osallisuuden jäljillä*. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry.

Thomas, Nigel (2002) *Children, Family and the State. Decision-making and Child Participation*. Bristol: Policy Press.

Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa*. Helsinki: Helsinki University Press.

Vario, Pipsa; Barkman, Johanna; Kiili, Johanna; Nikkanen, Marko; Oranen, Mikko & Tervo, Jaana (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 6.

Asiakasnäkökulman kerääminen jälkihuollossa

Minna Pitkänen

”Väkisin ei auteta ketään. Toisaalta perään soittaminen ja sitkeys on hyvä asia, älkää työntekijät luovuttako, vaikka nuori torjuu teidät.”

Helsingin jälkihuollon sosiaalityön malli asiakaspalautteen hankkimisesta

Helsingin jälkihuollon sosiaalityöntekijät suorittivat teemahaastatteluita 1.2.–30.4.2013 välisenä aikana 70 jälkihuollon 16–21-vuotiaalle asiakkaalle. Tarkoituksena oli saada kartoitettua asiakkaiden kokemukset ja kehittämis ehdotukset jälkihuollon palveluista. Jokainen jälkihuollon sosiaalityöntekijä haastatteli kymmentä omaa asiakastaan, jotka valittiin erilaisten asiakasprofiilien edustajista. Osalle asiakkaista varattiin haastattelu aika erikseen, osan kanssa se tehtiin asiakassuunnitelman päivittämisen yhteydessä.

Palautteen pohjalta haluttiin saada tietoa siitä, mitkä olisivat jälkihuollon ja työskentelyn kehittämistarpeet sekä mistä aiheista asiakasraadeissa olisi relevanttia syventää keskustelua. Samalla haluttiin saada myös tietoa siitä, mikä työskentelyssä, rakenteissa ja palveluissa oli jo toimivaa.

Palauttehaastattelu asiakkaille jälkihuollosta

Nuoria haastateltiin alla olevin teemoin. Alakysymykset toimivat apukysymyksinä. Jokainen työntekijä kirjasi kaikki asiakkaiden antamat palautteet.

Teemat:

- Millaisia kokemuksia Sinulla on jälkihuollosta?
 - Mitä jälkihuolto tarkoittaa Sinulle?
 - Mitä palveluja olet saanut? Onko palveluja riittävästi / liian vähän?
 - Jälkihuollon tuoma hyöty/haitta Sinulle?
-
- Tiedätkö mikä on jälkihuoltosuunnitelma ja miksi se tehdään?
 - Miten sait äänesi kuuluviin?
 - Nimesitkö omia tavoitteitasi/toiveitasi?
 - Huomioitiinko olennainen?
-
- Millaista palvelua olet saanut jälkihuollosta?
 - Mitä apua olet saanut jälkihuollossa?
 - Onko apu/tuki ollut riittävä / liian vähäinen?
 - Mitä jäi puuttumaan?
-
- Koetko oman mielipiteesi esittämisestä olleen sinulle hyötyä? Millä tavalla?
 - Oletko saanut äänesi kuuluviin?
 - Miten Sinua on kuultu?
 - Jäikö jotakin huomioimatta?
 - Miten koet tullesi kuulluksi neuvottelussa?
-
- Nuoren oma rooli/aktiivisuus jälkihuollon toimijana
 - Saitko ottaa kantaa asioihin?
 - Puhuiko sosiaalityöntekijä asioista, jotka koit tärkeäksi?
 - Kuka on mielestäsi päähenkilö jälkihuollossa?
-
- Jälkihuollon kehittäminen / Auta meitä kehittämään jälkihuoltoa!
 - Mitä toivoisit jälkihuollon sosiaalityöntekijältä?
 - Koitko, että tilanteesi on ymmärretty?

Nuorten kokemat hyödyt jälkihuollosta ja saadusta palvelusta

”Tarvitsen vapauden, jonka jälkihuolto minulle antoi. Aivan erilaista kuin lastensuojelussa tai laitoksessa!”

”Asiat pistetään raiteelleen ja arki sujuu.”

”Minulla oli kokemus sijoituksen ajasta, että minua pidetään tyhmänä. Luulin, että asiat on samoin jälkihuollossa: eivät olleet.”

”Kun en hoitanut asioitani ajattelin, että nyt ainakin joku auttaa.”

Haastatellut nuoret näkivät jälkihuollon tärkeänä siirtymävaiheena laitost maailmasta omaan itsenäiseen elämään. Jälkihuolto oli myös tukenut kasvua itsenäiseksi aikuiseksi. Nuorten mukaan jo tieto siitä, että on oma sosiaalityöntekijä, jolle voi soittaa, luo turvallisuuden tunteen. Tällöin ei ole yksin, jos tarvitsee apua.

Vastajaat kokivat, että on tärkeää, että apua tarjotaan ja nuori voi itse päättää ottaako sitä vastaan ja milloin ottaa sitä vastaan. Sosiaalityöntekijä nähtiin aikuisena, joka realistisesti miettii nuoren kanssa vaihtoehtoja sekä eri valintojen seurauksia. Osa nuorista myös koki, että hyvä sosiaalityöntekijä asettaa rajoja. Monet kokivat, että apua ja tukea ei ollut tuputettu liikaa, vaan nuoren omia rajoja kunnioitettiin.

Monella nuorella oli kokemus kuulluksi tulemisesta. He kuvasivat saaneensa rauhassa kertoa itsestään ja tilanteestaan ja kokivat, että sosiaalityöntekijällä on ollut aikaa kuunnella. Kaikilla nuorilla ei ollut lähipiirissään ketään muuta ihmistä, joka kuuntelisi häntä.

Jälkihuollon työskentely kuvattiin myös joustavana. Esimerkiksi jos on sattunut nukkumaan pommiin, saa uuden ajan helposti. Nuoret kokivat, että kynnyks hakea apua nousee, jos on itse ”antanut pakit työntekijälle”. Eräs vastaaja totesi myös uskovansa, että häntä olisi autettu enemmän, jos hän olisi itse ollut yhteistyökykyisempi.

Tärkeinä jälkihuollon hyötyinä nuoret kokivat tiedonsaannin erilaisista asioista sekä konkreettisen avunsaannin erilaisten lomakkeiden täyttämiseen ja virastoissa asioimiseen. He pitivät myös tärkeänä sitä,

että saavat kuulla erilaisista mahdollisuuksista. Tärkeinä konkreettisine hyötyinä pidettiin myös asunnon järjestämistä tai sen hankkimisessa auttamista sekä opiskelujen, matkojen ja harrastusten tukemista.

Jälkihuoltosuunnitelma

”Ei haittaa vaikka en tiennyt, mikä suunnitelma on, koska olen kuitenkin saanut sen mitä tarvitsin (asunto, koulupaikka, vuokraelkaan apua, työharjoittelun).”

”En arvosta suunnitelmia, en jaksakaan lukea niitä.”

”Mukavaa ollut se, että vaikka suunnitelma ei toteudu (päähteettämyys), ei aleta nipottamaan ja laiteta muuttamaan toiselle puolelle Suomea tai positiivisesta seulasta ei menetä viikkorahaa.”

Suurin osa haastatelluista nuorista tiesi, mikä jälkihuoltosuunnitelma on. Haastatelluissa oli kuitenkin myös nuoria, joille käsite oli epäselvä, vaikka siitä olikin kaikille kerrottu. Osalle vastaajista suunnitelma näyttäytyi selkeänä. Heidän mukaansa suunnitelma ”*antaa suuntaa*” ja ”*on mustaa valkoisella mitä tehdään*”. Nuoret kokivat tulleen kuulluksi, kun heidän sanomisensa on kirjattu suunnitelmaan. Nuorten ääni toivottiin kirjattavan näkyväksi esim. sanatarkoilla lainauksilla. Todettiin, että on hyvä käydä suunnitelma yhdessä läpi kirjaamisen jälkeen, jotta asiakkaana jää ymmärrys, että suunnitelmaan sisältöön on kirjattuna asiakkaan omia sanoja. Jälkihuoltosuunnitelman tekemisessä koettiin hyvänä se, että joutuu miettimään omaa tilannettaan: mikä on hyvin, mikä pielessä ja mitä itse on valmis tekemään asioidensa eteen.

Osalle nuorista suunnitelmalla ei ollut suurta merkitystä tai merkitystä ollenkaan, vaikka he ymmärsivät miksi suunnitelma tehtiin. Oli myös nuoria, jotka eivät tieneet, mikä suunnitelma on, mutta sillä ei ollut heille merkitystä. Osa nuorista koki suunnitelman etäiseksi, vaikka olivat itse asettaneet tavoitteitaan.

Nuorten kokemuksia omasta roolistaan asiakkaana jälkihuollossa

”Oma rooli on tosi iso. Jos en olisi halunnut hoitaa asioitani, kaikki olisi mennyt mönkään.”

”Minä olen päähenkilö, minun asioita tässä selvitetään ja järjestellään.”

Kysyttäessä kuka on päähenkilö jälkihuollossa, suurin osa nuorista koki olevansa itse päähenkilö. Vain muutama nuori ei itse kokenut olevansa prosessin päähenkilö, vaan vastasi sen olevan sosiaalityöntekijä, tämän esimies tai ohjaaja. Nuoret kertoivat turhautuvansa erityisesti tilanteisiin, joissa heidän omiin suunnitelmiinsa suhtauduttiin vähätellen.

Erilaisista verkostoneuvotteluista kysyttäessä nuoret antoivat lähes pelkästään negatiivista palautetta. He eivät olleet kokeneet tullessa huomioiduksi neuvottelutilanteissa riittävästi tai ollenkaan. Nuoret olivat kokeneet, että verkostoneuvottelussa ei osoiteta kysymyksiä ja kommentteja itse nuorelle, eikä edes aina katsota silmiin. Nuorten mielestä suun avaaminen neuvottelussa jäi liikaa nuoren omalle vastuulle ja moni piti sitä vaikeana. Jotkut nuoret kertoivat, etteivät he uskalla neuvottelussa sanoa olevansa eri mieltä, koska pelkäävät muiden reaktioita. Eräs vastaajista kuvaili neuvotteluja ”viranomaisten ajatuksenvirraksi”. Osa nuorista toi myös esille, että verkostoneuvotteluissa on voimakas vastakkainasettelu, eikä neuvotteluissa olla aina nuoren puolella. Neuvotteluita pidettiin myös liian muodollisina.

”Mitätön olo isoissa neuvotteluissa: kaikki puhuu miten pitäisi tehdä, mielipiteelläni ei ole väliä vaikka sitä kysyttäisi.”

”Verkostoneuvotteluissa nuori ajetaan nurkkaan, eikä nuoren puheella ole merkitystä. Asioiden pyörittelyä, joka ei johda mihinkään.”

Kehittämistarpeet

”Aina ei tarvitsisi kohdella kuin aikuista, vaan olla vähän pehmempi – ja vääntää rautalangasta, että menee perille.”

”Suuttumusta herätti työntekijän mielipiteet siitä, miten minun tulisi elää.”

”Työntekijöiden olisi pitänyt olla tiukempia, puuttua asioihin tiukemmin. Valheet meni aina läpi.”

Varsinkin jälkihuollon alkaessa toivottiin riittävän paljon tapaamisia, jotta sosiaalityöntekijä oppii tuntemaan nuorta. Nuoret toivoivat, että aiheet olisivat rajattuja jokaisella tapaamiskerralla, ja ettei asioita tulisi kerralla liikaa. Tapaamisiin toivottiin tarpeeksi aikaa, mutta ei kuitenkaan liian pitkiä tapaamisia.

Työntekijöiltä toivottiin kannustamista, arvostusta ja rohkaisemista, jotta nuoret uskaltaisivat kertoa oman mielipiteensä. Toivottiin ohjaamista itseohjautuvuuteen ja omaan ajatteluun. Nuoret toivoivat myös, että työntekijät osaisivat kuunnella nuorta ja nähdä asiat monelta kantilta, eivätkä katsoisi asioita vain yhdestä näkökulmasta. Toisaalta nuoret nostivat esiin, ettei työntekijän tarvitse miellyttää nuorta. He arvelivat näkemysmaailman kapenevan silloin, jos ollaan aina samaa mieltä asiakkaan kanssa.

Nuoret neuvoivat työntekijöitä tutustumaan hyvin nuoreen ennen ratkaisuvia neuvotteluja. Kunkin asiakkaan omat tarpeet tulisi huomioida paremmin ja apua pitäisi tarjota heti, kun sitä on vailla. Nuoret toivoivat työntekijöiltä tarvittaessa myös tiukempaa, kasvatuksellista otetta. Eräs nuori toi esille, että kulissit pystytään pitämään pystyssä ja näyttelemään, että kaikki on hyvin, vaikkei olisikaan. Nuoren käytös voi olla avunhuuto, johon pitää puuttua.

Palveluista kertomista pidettiin tärkeänä, koska nuoret eivät välttämättä osaa itse kysyä niistä. Jälkihuollolta toivottiin räätälöidympiä palveluja ja enemmän taloudellista tukea verkoston tapaamiseen ja matkakuluihin. Jälkihuoltoon toivottiin myös psykologin ja päihdetyöntekijän palveluja esimerkiksi kotikäynnille.

Moni nuori piti tärkeänä sitä, että sukulaiset otetaan mukaan ja huomioidaan, kuten yleensä tehdäänkin, ellei nuori itse sitä kiellä. Lisäksi jälkihuoltoon toivottiin enemmän toiminnallisuutta, kuten ryhmiä, kävelylenkkejä, kahvittelua ja purjehdusretkiä – tutustumista pikku hiljaa, luottamuksen rakentamista. Sosiaalityöntekijän toivottiin olevan mukana myös nuoren elämän positiivisissa asioissa.

Eräs haastatelluista nuorista halusi tuoda esille kokeneensa tulkin käytön epämiellyttävänä.

”He ovat ammattitaidottomia, käyttävät hyväksi ihmisten tietämättömyyttä, vaitiolo-velvollisuus ei toimi. Asiakkaat tuntevat tulkit, kaikista asioista ei sitten puhuta.”

Useimmat nuoret olivat sitä mieltä, että jälkihuollon palvelu loppuu liian aikaisin, 21-vuotiaana. Toisaalta yksi haastateltava oli myös päinvastaista mieltä ja kertoi olevansa helpottunut jälkihuollon loppuessa.

Asumiseen liittyvät palautteet

”Absurdi olo olla yhtäkkiä omassa asunnossa Helsingissä, kun vielä eilen oli lukittuna Pohjois-Suomessa. Vapaus humalluttaa.”

Asunnon saamisen vaikeudet koskivat monia nuoria, sillä ainoastaan noin puolelle asiakkaista pystytään tarjoamaan jälkihuollon tukiasunto, joka sisältää sosiaaliohjauksen. Muut asuvat joko vanhempien luona tai tavalisessa vuokra-asunnossa. Nuoria asuu myös vammaishuollon ja mielenterveyskuntoutujien asumispalveluissa. 8 prosenttia nuorista on asunnottomia ja osa nuorista odottaa asuntoa lastensuojelulaitoksissa vielä 18 vuotta täytettyään. Osalla haastatelluista nuorista oli se käsitys, että kaikki saavat tukiasunnon, mikä saattoi johtaa pettymykseen, kun asia ei ollutkaan näin.

Nuoret toivat esille monenlaisia toiveita ja kehittämishdotuksia asumiseen liittyen. Osa toivoi, että jälkihuollon tukiasuntoon muutettaisiin asumisharjoittelun kautta. Moni toivoi saavansa suoraan pysyvän asunnon, johon voisi oikeasti asettua. Joidenkin mielestä jatkoasunto oli järjestynyt tukiasunnon jälkeen hitaasti.

Sosiaalihjaajien osallisuudestakin oli monenlaisia kokemuksia. Jotkut nuoret pahoittelivat sosiaalihjaajien vaihtuvuutta. Eräs nuori, jolla oli asunut tukihenkilö naapurissa, toi esille, että tukihenkilö hänen kohdallaan ei ollut toimiva ratkaisu, vaan pettymys. Tukiasumiseen liittyviä varikko-käyntejä ainakin yksi nuori piti turhina.

”Varikkokäynnit olivat todella alentavia: kenelle neuvotaan, että roskea ei saa jättää rappuun? Tuli vaivaantunut ja tyhmä olo.”

Toisaalta kokemuksesta on huomattu, että tällaiset asiat eivät aina ole itsestäänselvyys, sillä osa nuorista ei siivoa jätteitään asianmukaisesti. Eräs nuori totesi myös, että on ollut hyvä asia, että ohjaaja on tullut hänen asuntoonsa omilla avaimillaan. Tilanne ja syy jäivät haastattelussa epäselviksi.

Osalle nuorista tukiasunto ei ollut riittävän tuettua asumista, vaan he tarvitsisivat vielä tuetumpaa nuorille suunnattua asumista ja aikuisen läsnäoloa.

”Minua ei kuultu, en uskaltanut olla yksin ja silti minulle osoitettiin asunto, jossa en koskaan ollut. En saanut riittävää palvelua. Tukiasunto meni hukkaan, toisaalta opin, miten asioita hoidetaan, haetaan tukia yms.”

”Tarvitsin turvaa, jota pelkkä asunto ei minulle antanut.”

”Nuoret tarvitsevat monenlaisia tuki- ja asumispalveluja. Pelkkä tukiasunto / tukihenkilöllinen asunto (jota itse en toiveistani huolimatta saanut) eivät riitä. Nyt olen mielenterveyskuntoutujien asumispalveluissa, jossa keski-ikä on 40 vuotta. Koen olevani outolintu täällä. Nuorten täytyisi saada olla ikäistensä kanssa.”

Nuorille sopivia ja räätälöityjä asumispalveluja tarvittaisiin nykyistä suurempi valikoima. Ainakin Helsingistä puuttuu tuettuja asumispalveluita, joita olisi suunnattu sijaishuollosta tuleville nuorille, joilla on erilaisia haasteita ja jotka tarvitsisivat vielä myös kasvatuksellista otetta arjessaan, koska eivät ole välttämättä täysin ikätasoisesti kehittyneitä.

Nuorten ääni kuuluviin

Pilvi Niemelä

Jälkihuollon sosiaalityön asiakasraati

Minna Pitkäsen edellä kuvaaman, keväällä 2013 toteutetun teemahaastattelun avulla saimme tietoa nuorten kokemuksista jälkihuollon aikana. Tältä pohjalta lähdettiin työstämään ensimmäistä asiakasraatia teemalla Verkostoneuvottelu ja nuoren osallisuus. Asiakasraati järjestettiin joulukuussa 2013.

Teemahaastatteluissa nousi vahvasti esiin kysymys verkostoneuvotteluiden järjestämisestä. Jälkihuollon sosiaalityöntekijän ensimmäinen kohtaaminen nuoren kanssa tapahtuu verkostoneuvottelussa, joka toimii jälkihuollon käynnistäjänä. Nuorilta saadun palautteen perusteella haluttiin syventää aihetta, ja ensimmäisen asiakasraadin yhdeksi aiheeksi valittiin verkostoneuvottelu jälkihuollon aloittamisen näkökulmasta. Lisäksi haluttiin kuulla, millaista jälkihuolto olisi, jos nuoret saisivat vapaat kädet sen järjestämiseen, joten toiseksi aiheeksi valittiin unelmien jälkihuolto.

Asiakasraadin valmisteleminen ja toteuttaminen vaativat suunnitelmallisuutta. Raadin suunnittelusta ja toteutuksesta vastasi kaksi sosiaalityöntekijää oman työnsä ohella. Raadin suunnittelu aloitettiin pari kuukautta ennen sen järjestämistä.

Raadista laadittiin mainos, joka laitettiin esille toimistolla. Lisäksi jokainen työntekijä jakoi esitettä nuorille. Nuorten rekrytoinnissa tärkeintä on henkilökohtainen motivointi. Raadista kannattaa puhua mahdollisimman monelle nuorelle kasvotusten ja motivoida häntä tulemaan paikalle. Yhtenä motivoinnin keinona käytettiin myös pientä palkkiota osallistumisesta, kuten elokuvalippuja tai lahjakorttia. Nuoret ilmoittautuivat raatiin omalle työntekijälleen ja työntekijät toimittivat listan ilmoittautuneista raadin vetäjille. Raadin vetäjät soittivat ilmoittautuneet läpi vielä pari päivää ennen raatia varmistaakseen heidän osallistumisensa.

Varsinaiseen raatiin varattiin tilat toimistolta sekä tarvittavat työvälineet. Vetovastuista sovittiin etukäteen, mutta myös siitä, että toinen voi halutessaan kommentoida välissä. Raadissa vetäjät esittäytyivät, mutta nuorten pyynnöstä esittäytymiskierrosta osallistujien osalta ei tehty. Alkuun todettiin, että kaikkia paikallaolijoita yhdistää jälkihuolto, ja muistutettiin, että

jokainen osallistuu oman tahtonsa mukaisesti ja päättää itse kuinka paljon itsestään tai asioistaan kertoo. Nuorten kanssa oli sovittu, että raadissa kuultuja henkilökohtaisia kokemuksia ei puhuta raadin ulkopuolella.

Raadissa jaettiin vertaiskokemuksia

Ensimmäisen asiakasraadın jälkeen vetäjät vakuuttuivat siitä, että raati-muotoinen työskentely on kannattavaa. Nuorten osallistumisen ja heiltä saadun palautteen lisäksi raadissa ilmeni vahvasti nuorten positiivinen vertaiskokemus – ja keskustelu. Nuoret kertoivat, että heillä ei ole ihmisiä, joiden kanssa he voisivat jakaa kokemuksiaan lastensuojelutaustastaan ja ajastaan sijaishuollossa. Nuoret kokivat, että asiakasraati foorumina mahdollisti myös kokemusten jakamisen. Ensimmäinen kokemus asiakasraadista johti siihen, että asiakasraati otettiin osaksi jälkihuollon sosiaalityötä.

Tavoitteena on järjestää jälkihuollon asiakasraati kaksi kertaa vuodessa. Jokainen raati on aina oma kokonaisuutensa, mutta raatien välillä on jatkumo, joten uuden raadin aiheet valitaan aina edellisen raadin keskustelujen pohjalta.

Ensimmäisessä asiakasraadissa nuoret kertoivat kokemuksiaan siitä, miten heitä on viranomaisten toimesta kuunneltu ja kuultu lastensuojelun aikana. Nuoret kertoivat haluavansa keskustella sosiaali- ja terveysviraston esimiesten sekä poliittisten päättäjien kanssa, joten kevään 2014 asiakasraadın teemaksi valittiin nuoren kuuleminen. Tähän toiseen asiakasraatiin kutsuttiin osallistujiksi myös jälkihuollon johtava sosiaalityöntekijä sekä nuorten sosiaalityön päällikkö. Raati oli onnistunut ja nuoret kävivät todella avointa keskustelua myös esimiesten läsnä ollessa.

Asiakasraadeista eväitä kehittämistyöhön

Helsingin kaupungilla käytetään asiakasraadista saatuja palautteita hyödyksi jälkihuollon sosiaalityöntekijöiden työn kehittämisessä. Raadissa esillä olleista aiheista keskustellaan työryhmän kokouksissa ja niiden pohjalta on mietitty työkäytäntöjen uudistamista. Raadissa on esitetty toive jälkihuollon ryhmätoiminnasta, jonka toteuttamista suunnitellaan.

Syksyn 2014 asiakasraati järjestettiin yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa jälkihuolto-oppaan päivittämiseen liittyen.

Mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus – kolmen kohtauksen käsikirjoitus

Johanna Barkman

Mitä?

Oma elämäntarina syntyy vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Se, miten nuori on tullut hyväksytyksi, kuulluksi ja kohdelluksi vaikuttaa hänen käsitykseensä omasta itsestään. Menneisyys on läsnä ajatuksissa, tunteissa, arvoissa, asenteissa, mielikuvissa... joka päivä. Se näyttäytyy selviytymistavoissa ja käyttäytymisessä.

Menneisyys vaikuttaa nuoren arkipäiväisiin valintoihin: kokemusten pohjalta tehdyt tulkinnat määrittävät, millaisia valintoja nuori tekee ja miten hän toimii. Kuinka hän luottaa toisiin ihmisiin, miten arvokkaana hän itseään pitää? Miten hän uskaltaa ilmaista itseään? Nuori jäsentää, järjestää ja tulkitsee kokemuksistaan tarinan, joka on ikään kuin käsikirjoitus omasta elämästä. Käsikirjoituksessa on aina läsnä mennyt, nykyisyys ja tulevaisuus.

”Menen tänä perjantaina vihdoinkin ottamaan selvää historiastani, enkä oikein osaa vielä suhtautua asiaan. Niiden kuvien välistä, jotka sinulle näytin, löysin kirjeen. Liian paljon on ehtinyt tapahtua. Kaikki se, mitä siinä kirjeessä luki, sai minut vihdoinkin tajuamaan, etten voi mennä yksin sosiaalitoimistoon lukemaan omia papereitani. Onneksi sain tätini tulemaan mukaan. Luulen, että niin on parempi. Saatan olla aivan pyörällä päästäni, kun sieltä pääsen.”

Miksi?

Viimeistään jälkihuollossa nuorella herää kiinnostus omaa elämäntarinaansa kohtaan. Nuori haluaa saada vastauksia kysymyksiin, joita hän ei aiemmin ole ehkä uskaltanut tai halunnut kohdata. Vastauksia etsitään omista asiapapereista ja hakeudutaan sellaisten ihmisten luokse, jotka tietävät nuoren historiasta ”edes jotain”. Usein keskusteluiden ja omien papereiden lukemisen jälkeen nousee uusia kysymyksiä.

”Eniten minua kiinnosti se, mitä en muista lapsuudestani. Toivoin saavani tietää mitä silloin oli tapahtunut. Saavani muutamaaan kysymysmerkkiin vastauksen...”

Elämäntarinatyöskentely on nuoren hoidon ja kuntoutuksen kannalta yksi olennainen tekijä, sillä sitä kautta nuori pääsee kosketuksiin omien tunteidensa, kokemustensa ja muistojensa kanssa. Pahalta tuntuvat kokemukset kesyyntyvät, kun ne saa jakaa toisen kanssa. Samalla kun nuoren itsetuntemus kasvaa, pääsee myös työntekijä tutustumaan nuoreen syvemmin. Luonteva ja turvallinen suhde auttaa tunnistamaan nuoren tarpeita ja siten suuntaamaan paremmin jälkihuollon tukitoimia.

Usein nuoren elämäkokemukset ovat vaikeampia kuin hän on ikäänsä ja kehitykseensä nähden pystynyt vastaanottamaan. Ne ovat voineet tapahtua sarjana, monien tilanteiden yhteisvaikutuksina tai ketjuina. Tapahtumat voivat olla sellaisia, ettei nuori pysty liittämään niitä aiempiin kokemuksiinsa. Nuorella voi olla myös ristiriitaisia tunteita ja ajatuksia, jotka hän kokee jännitteisinä.

”Haluan olla rakastettu ja hyväksytty, mutta samalla en pysty kiinnittymään toiseen ihmiseen.”

Kun nuori tuntee menneisyytensä, hänen on helpompi ymmärtää, kuka hän on ja miksi hän on juuri sellainen kuin on. Nuoret tarvitsevat aikuisen tuekseen jäsentääkseen omia kokemuksiaan, tunteitaan ja muistojaan. Näin he pystyvät turvallisesti matkaamaan nykyhetkestä menneisyyteen.

Miten?

Usein työntekijät ja sijaisvanhemmat kokevat nuoren menneisyyden käsittelyn haasteellisenä. Kuitenkin arjessa voi olla useita tilanteita, joissa nuori avaa elämästään lyhyitä episodeja. Näihin pieniin välähdyksiin aikuisten kannattaa tarttua. Nuoren kohtaamisen ytimessä ovatkin tässä ja nyt -hetket, joissa joko kohdataan tai ohitetaan.

Elämäntarinatyöskentelyä voi toteuttaa monin eri tavoin. Se voi olla arjessa tapahtuvaa luontevaa kahvipöytäkesustelua, se voi olla ohjattua (esimerkiksi taiteen kaltaista) ryhmätoimintaa tai tavoitteellista työntekijän

kanssa tehtävää strukturoitua työstämistä (esimerkiksi verkostokartta, sukupuoli, elämänjана).

Elämäntarinan työstäminen on aina läsnä terapiaprosessissa. Kaikissa näissä tavoissa suunnataan katseet taakse- ja eteenpäin. Taaksepäin katsominen liittyy siihen, että nuori itse tulisi tietoiseksi omasta tarinastaan. Nuoren on hyvä itse tiedostaa taustaansa liittyviä asioita, jotka omalta osaltaan voivat selittää hänen käyttäytymistään.

Elämäntarinytöskentely ei kuitenkaan ole vain menneisyyteen katso- mista, vaan siinä on vahvasti läsnä tämä hetki. Se on sen miettimistä, miten tänään menee, mitä kuuluu, miten jaksan ja pärjään. Olennaista on vahvistaa nuoren nykyhetkessä olemisen ja turvallisuuden tunnetta. Myös menneitä tapahtumia muistellaan nykyhetkestä käsin: miltä tapahtuneet asiat nyt tuntuvat tai näyttäytyvät, millaisia tulkintoja niistä tehdään. Työs- kentely on samalla myös eteenpäin suuntaamista; voimavarojen, vahvuuk- sien, ilon ja energian löytämistä. Vastaamista kysymykseen: miten tästä päästään eteenpäin.

Nuoren tulkintaa omista kokemuksista tulee kunnioittaa, samoin tulee hyväksyä, jos nuori ei jostain syystä halua käsitellä elämäntarinaansa. Nuoren vaikeneminen on usein merkki siitä, ettei hän ole vielä valmis käsittelemään kokemaansa.

”Minulla on paljonkin jaettavaa.”

Sitaatit:

Pesäpuu ry:n Selviytyjät: JÄLKI HUOLTO – mikä jälki jää ja mihin? Julkaisematon käsikirjoitus.

Lähteet:

Barkman, Johanna (2009) Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: THL, 241–251.

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa. Helsinki: Stakes.

Hyde, Lars-Christer (2008) Self, Identity and Narrative. Kongressiluento Kertomuksen tutkimuksen päivillä Jyväskylässä.

Ungar, Michael (2004) Nurturing Hidden Resilience in Troubled Youth. Toronto: University of Toronto Press.

White, Michael (2006) Dialoginen, narratiivinen ja reflektiivinen käänne psykoterapiassa -koulutus. 8.–10.6.2006, Hämeenlinna.

Veturointi – kokemusosaamista, tukea ja osallisuutta

Mervi Väisänen ja Minna Ylilehto

Veturointi on RAY:n tuella toteutettava kehittämisshanke, jossa lastensuojelun sijais- ja jälkihuollon asiakkaina aiemmin olleet nuoret aikuiset toimivat nuorten tukena itsenäistymisen elämänvaiheessa. Hankkeessa kehitettävä Veturointi-toiminta on nuorelta nuorelle tapahtuvaa luottamuksellista arjen ja vapaa-ajan toimintaa, joka yhdistää elementtejä vertaistuesta ja mentoroinnista. Veturi-valmennuksen käynyt nuori aikuinen on itsenäistymisen kynnyksellä olevalle tai jo omilleen muuttaneelle nuorelle tukipari, kaveri ja mentori. Veturointi voi olla kahdenkeskistä tai ryhmässä tapahtuvaa toimintaa.

Veturointi-hanke toteutetaan Auta Lasta ry:n, Vuolle Settlementti ry:n ja Oulun Kaupungin yhteistyönä vuosina 2015–2017. Hanketta rahoittaa RAY. Hankkeessa kehitettävä Veturointi-toiminta tukee sekä jälkihuoltoon siirtymässä olevien nuorten että Vetureina (tukihenkilö/mentori/kokemusohjaaja) toimivien nuorten itsenäistymistä ja osallisuutta omassa elämässään ja yhteiskunnassa. Veturoinnissa mahdollistetaan nuorten keskinäinen tuki ja kokemusten jakaminen. Veturointi on nuorille vapaaehtoista toimintaa, joka kulkee lakisääteisten palvelujen rinnalla parhaimmillaan täydentäen ja tukien niitä.

Veturoinnin ideaa ja toimintatapojen perustaa kehitettiin Oulun ammatti-
korkeakoulussa toteutetussa opinnäytetyössä yhdessä kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten kanssa (ks. Veturointi – Vertaistukeen ja osallisuuteen perustuva toimintamalli lastensuojelun jälkihuoltoon. Tekijät: Tiiri Leena, Huhtamäki Maria, Äijälä Sanna, OAMK 2014). Keväällä 2015 käynnistynyt Veturointi-hanke on jatkanut matkaa tältä pohjalta pilotoiden ja kehittäen toimintaa edelleen yhdessä kokemusasiantuntijanuorten kanssa.

Veturoinnin keskeiset elementit ovat Veturina toimivien kokemusasiantuntijoiden valmentaminen ja tukeminen työssään sekä lastensuojelun piiristä itsenäistyville nuorille suunnattu Veturointi-toiminta. Lisäksi Veturi-valmennuksen käyneiden nuorten asiantuntemusta hyödynnetään muussa kokemusasiantuntijatoiminnassa, kuten esimerkiksi asiantuntijapuheenvuorojen pitämisessä ja kehittämistyöryhmissä. Toimintamuodot esitellään alla siinä laajuudessa, miten niitä on toteutettu jälkihuolto-oppaan valmistumiseen mennessä. Hankkeen toimintaa ja kehittämistuloksia voi seurata osoitteessa www.autalasta.fi/veturointi.

Veturi-valmennus ja veturien tukeminen

Veturointi-hanke järjesti ensimmäisen Veturi-valmennuskokonaisuuden marras-joulukuussa 2015. Valmennus suunnattiin nuorille aikuisille, joilla on oma kokemus lastensuojelusta ja jälkihuollosta ja jotka olivat kiinnostuneita toimimaan tulevaisuudessa Veturina toisille nuorille. Jokainen koulutukseen osallistunut nuori kävi valmennusta edeltävässä haastattelussa, jossa keskusteltiin yhdessä hankkeen projektipäällikön ja projektisuunnittelijan kanssa valmennukseen liittyvistä sisällöistä sekä nuoren omista tavoitteista ja kiinnostuksen kohteista.

Valmennus koostui viidestä erillisestä teemallisesta ja tavoitteellisesta tapaamiskerrasta. Valmennuskerrat olivat pääsääntöisesti kolmen tunnin mittaisia iltatapaamisia. Yksi valmennuskerroista toteutettiin kahden päivän mittaisena leirinä. Lisäksi valmennukseen mahtui erilaisia itsenäisiä tehtäviä. Tutustumisen, ryhmäytymisen, sosiaalisten valmiuksien ja oman

elämäntarinan käsittelyn ohella valmennuksessa pohdittiin Veturin roolia ja tehtäviä, yhteistyötä lastensuojelun ammattilaisten kanssa sekä tutustuttiin nuorille tarjolla olevaan toimintaan ja palveluihin. Mukana olleet kokemusasiantuntijat saivat valmiuksia nuorten yksilölliseen tukemiseen sekä ohjaamiseen tarvittaessa muiden palvelujen äärelle. Valmennukset järjestettiin joka kerta eri kohteissa. Kohteet valittiin siten, että ne tukevat Veturina toimimista tarjoten vinkkejä omatoimiselle vierailulle yhdessä tulevaisuuden veturoitavan eli tuettavan nuoren kanssa.

Suoritetun valmennuksen jälkeen kokemusasiantuntijat voivat työskennellä Veturointi-hankkeessa kokemusohjaajan nimikkeellä. Kaksi nuorta aloitti joulukuussa 2015 työskentelyn osa-aikaisina kuukausipalkkaisina kokemusohjaajina. Heillä on yksittäisten nuorten Veturina toimisen lisäksi vastuullaan mm. hankkeen viestintään sekä ryhmätoimintojen suunnitteluun ja toteuttamiseen liittyviä tehtäviä. Loput valmennetut kokemusasiantuntijat työskentelevät tuntipalkkaisina työntekijöinä yksittäisten nuorten Vetureina tai toimivat vapaaehtoisina esimerkiksi ryhmätoiminnoissa omasta elämäntilanteestaan ja hankkeen tarpeista riippuen. Kokemusasiantuntijoiden työllistäminen ja nuorten työelämävalmiuksien tukeminen onkin keskeinen osa Veturointi-hanketta, näin mahdollistetaan konkreettisesti nuorten osallisuus lastensuojelun toimintaan ja kehittämistyöhön.

Kaikille Vetureille järjestetään hankkeen toimesta työnohjauksellista tukea, täydennyskoulutusta ja virkistystä, jota toteutetaan noin kuukauden – kahden kuukauden välein järjestettävissä höyrytiimin tapaamisissa ja yksilötapaamisissa. Höyrytiimi koostuu valmennetuista Vetureista ja tapaamisten toteuttamisesta vastaavat hankkeen projektipäällikkö ja projektisuunnittelija. Höyrytiimin tapaamiset ovat teemallisia sisältäen muun muassa Veturointi-toiminnan kehittämistä ja toiminnassa nousseisiin kysymyksiin ja haasteisiin vastaamista, koulutuksellisia elementtejä, virkistystä tai ihan vain höyryjen päästelyä. Jokainen tuntipalkkaisena työskentelevä Veturi käy kerran kuukaudessa tapaamassa projektipäällikköä, jolloin keskustellaan Veturoinnin sujumisesta ja mahdollisista mieltä askarruttavista asioista. Vetureita on ohjeistettu olemaan yhteydessä projektipäällikköön ja projektisuunnittelijaan myös höyrytiimien ja tapaamisten välillä hyvin matalalla kynnyksellä, mikä luo turvalliset ja luottavaiset puitteet Veturina toimimiselle. Oulun kaupungin jälkihuollon sosiaalihoajaajat ovat olleet tiiviisti mukana Veturien valmentamisessa ja höyrytiimin toiminnoissa. Tämä

on luonut hyvän pohjan ja matalan kynnyksen Veturien ja jälkihuollon ammattilaisten yhteistyölle ja keskinäiselle tuelle myös toiminnan aikana.

Veturointi-toiminta

Veturointi-toiminta koostuu yksilö- ja ryhmätapaamisista. Toimintaan voi osallistua 16–21-vuotias itsenäistymistä suunnitteleva tai hiljattain omilleen muuttanut nuori. Ikärajat ja itsenäistymisen tai omilleen muuttamisen läheisyys eivät ole toiminnassa tiukkaan rajattuja, vaan jokainen nuori kohdataan yksilönä ja raameista joustetaan nuoren tarpeiden mukaan. Nuori tulee mukaan toimintaan usein siten, että joku nuoren lähityöntekijä tai esimerkiksi sijaisvanhempi on kertonut hänelle toiminnasta. Näin ollen yhteistyö ja tiedottaminen sidosryhmille ovat erittäin tärkeä osa toimintaa.

Saatuaan tiedon ja kiinnostuttuaan yksilötoiminnasta nuori voi täyttää hankkeen verkkosivulla olevan ilmoittautumislomakkeen. Tämän jälkeen hankkeen työntekijä ottaa häneen yhteyttä niin sanotun starttitapaamisen sopimiseksi. Starttitapaamisessa jutellaan nuoren elämäntilanteesta, tavoitteista, kiinnostuksen kohteista sekä siitä millaista Veturia nuori itselleen toivoisi ja millaisia asioita haluaisi Veturinsa kanssa tehdä. Tapaamisen jälkeen työntekijä pohtii kuka valmennetuista kokemusasiantuntijoista olisi nuorelle sopivin Veturi. Kun sopiva Veturi on valittu, järjestetään Veturin ja veturoitavan nuoren tutustumistapaaminen, jossa yleensä on mukana myös hankkeen työntekijöistä projektipäällikkö tai projektisuunnittelija. Tutustumistapaaminen yleensä järjestetään kahvilassa, jossa kahvittelun lomassa tutustutaan ja sovitaan jatkosta. Veturi ja veturoitava nuori allekirjoittavat tapaamisen yhteydessä yhteistoimintasopimuksen, jossa sitoudutaan toiminnan peruseräpäätöksiin ja sovitaan tapaamisten aloittamisesta. Veturi ja nuori pitävät jatkossa yhteyttä keskenään ja sopivat tarkemmin tapaamisajoista ja muista käytännön järjestelyistä. Käytännössä nuorten kanssa joustetaan toimintatavoissa nuoren tarpeiden mukaan. Esimerkiksi joidenkin kohdalla Veturi on mennyt suoraan tapaamaan nuorta ilman starttitapaamista, koska toimistossa aikuisten luona asioiminen on ollut liian iso kynnyks ylitettäväksi. Toisinaan kokemusohjaaja on pyydetty nuoren viralliseen palaveriin kertomaan toiminnasta, ja sitä kautta nuori on lähtenyt mukaan toimintaan. Nuori on mukana toiminnassa ja tapaa Veturinsa kanssa niin usein ja niin pitkän aikaa kuin itse haluaa. Tavoitteena on että jokainen yksilötoimintaan mukaan tuleva nuori tavattaisiin vähintään

kerran kuukaudessa vähintään puolen vuoden ajan. Tapaamisia voidaan järjestää tiheämmin ja ne voivat jatkua nuoren ja Veturin niin toivoessa vaikka jälkihuollon loppuun saakka tai virallisen jälkihuollon tuen päättymisen jälkeenkin. Veturointi-tapaamiset on mahdollista lopettaa heti kun nuori tai Veturi niin toivoo, kuitenkin siten, että asiasta keskustellaan ja päätös lopettamisesta tehdään yhteisesti.

Yksilötapaamiset voivat pitää sisällään yhteistä tekemistä sekä tukea ja kannustusta arjen asioissa. Veturi voi antaa käytännön neuvoja ja tukea esimerkiksi rahankäyttöön ja asumiseen liittyvissä asioissa ja erilaisten tukien hakemisessa tai esimerkiksi oman tulevaisuuden ja haaveiden pohtimisessa. Joskus riittää, että veturi on vain läsnä. Käytännössä toiminta on ollut hyvin monipuolista, jokaisen nuoren tarpeista ja kiinnostuksen kohteista lähtevää. Veturit ovat esimerkiksi käyneet nuorten kanssa kuntosalilla, keilaamassa, valokuvaamassa, pelaamassa biljardia, koiravaljakkoajelulla ja monissa muissa mukavissa harrastuksissa. Joidenkin nuorten kohdalla Veturi on ollut keskustelukumppani ja tukihenkilönä mukana monissa virallisissakin tukipalveluissa. Jokainen Veturi täyttää jokaisen tapaamisen jälkeen seurantatiedon keräämistä ja itsearviointia varten suunnitellun tukitapaamisten toimintapäiväkirja -lomakkeen sähköisenä kyselynä.

Veturointi-hankkeen ryhmätoiminta käynnistettiin maaliskuussa 2016. Ryhmätoimintaa on aluksi järjestetty kerran viikossa. Toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavat hankkeessa työskentelevät kokemusohjaajat projektipäällikön ja projektisuunnittelijan tukemina. Käytännössä tapaamiset ovat tähän mennessä olleet mukavaa yhteistä tekemistä, johon on mahdollisimman matala kynnys osallistua, esimerkiksi keilausta, leffailta ja laskettelureissu. Ryhmätapaamiset voivat olla myös asiapitoisia, esimerkiksi keskusteluja voimavaroista, rahan käytöstä, tietoa erilaisiin tukiin ja niiden hakemiseen liittyvistä asioista. Ryhmätoiminnasta tehdään aina kuukausittainen kalenteri, jota tarjotaan yhteistyökumppaneiden ja hankkeen viestintäkanavien kautta alueen kaikille nuorille, joilla on oma kokemus lastensuojelusta. Nuoret voivat valita ryhmätapaamisista itselleen mieluisimmat tai osallistua vaikka kaikkiin omien aikataulujensa puitteissa.

Säännöllisen ryhmätoiminnan lisäksi hankkeen kokemusohjaajat ovat käytettävissä ja voivat järjestää erilaisia teemallisia tapahtumia ja iltoja nuorille alueen sijaishuoltoyksiköissä. Tapaamisten avulla viedään viestiä nuorilta nuorille, voidaan jakaa kokemuksia ja tarjota mukavia elämyksiä

sijaishuollon piirissä oleville nuorille. Kynnys hakeutua mukaan Veturointi-toimintaan madaltuu näiden vierailujen ja tapahtumien myötä.

Veturoitavilta nuorilta kerätään palautetta noin kolmen kuukauden välein järjestettävissä seurantatapaamisissa tai palautelomakkeella. Tähän mennessä kerätyn palautteen perusteella toiminnalla on pystytty vastaamaan nuorten toiveisiin ja tarpeisiin. Nuoret ovat saaneet Veturailtaan juuri sellaista tukea, tekemistä ja tietoa, jota ovat omassa elämäntilanteessaan tarvinneet. Omakohtainen kokemus lastensuojelusta on nuoria yhdistävä tekijä, joka auttaa ymmärtämään toista ja toisen elämäntilannetta paremmin.

Kirjoittajat

Johanna Barkman

psykologi, kehittämisspäälikkö, Pesäpuu ry

Pirjo Hakkarainen

toiminnanjohtaja, Perhehoitoliitto

Tarja Heino

VTT, dosentti, erikoistutkija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

Tiia Hipp

erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Susanna Hoikkala

erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Martti Kemppainen

erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Vilhelmiina Kemppainen

projektikoordinaattori,
Erityishuoltajärjestöjen liitto EHJÄ ry

Marianne Lindqvist

OTM, lakimies, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto

Taina Martiskainen

erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto

Pilvi Niemelä

sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto

Minna Pitkänen

johtava sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveysvirasto

Saana Pukkio

erityisasiantuntija, Lastensuojelun Keskusliitto (12.8.2016 saakka)

Marja-Leena Stenroos

sosiaalihuollon johtava ylitarkastaja, Etelä-Suomen aluehallintovirasto

Jesse Särs

yksikön vs. esimies, Perhekuntoutuskeskus Lauste (osasto Väinölä)

Mervi Väisänen

projektipäällikkö, Auta Lasta ry

Minna Ylilehto

projektisuunnittelija, Vuolle-setlementti

Laadukkaalla ja tuloksellisella jälkihuollolla voidaan varmistaa, että sijaishuollossa saadut muutokset kantavat lapsen ja nuoren tulevaisuuteen.

Tällä oppaalla pyritään vahvistamaan ja tasoittamaan Suomessa tehtävän jälkihuoltotyön laatua sekä nostamaan esiin hyviä käytäntöjä, joista kentällä voidaan ottaa oppia. Opas tarjoaa selkiytystä jälkihuollon kokonaiskuvaan sekä välineitä laadukkaan ja tuloksellisen käytännön jälkihuollon toteuttamiseen.

Opas on tarkoitettu jälkihuollon sosiaalityöntekijöille ja -ohjaajille sekä muille lastensuojelussa ja nuorten kanssa työskenteleville ammattilaisille. Opas soveltuu myös oppikirjaksi sosiaalialan oppilaitoksiin.